

MAGYAR MÚZEUMOK

1999/4

TÉL

HUNGARIAN MUSEUMS

Winter Volume 5

Number 4

Karácsony a múzeumban

**Europalia
Hungaria 99
Műtárgyak a
Hungaria Regia
kiállításból
Works of art from
the exhibition
Hungarian Regia**

*Kőszegi kazula (részlet)
XV-XVI. század fordulója*

*Chasuble from Kőszeg
(detail) from the turn of
the 15-16th century*

*Női ruha,
XVIII. század vége*

*Female dress,
end of the 18th century*

Buda látképe Schedel világkrónikájából, 1493 — The view of Buda. Schedel's Weltchronik, 1493

*Bikessy-Heinbucher József:
Magyar inszurgens, 1810*

*J. Bikessy: Hungarian
insurgent, 1810*

*Fotók-photos:
Képegy Bence*

*Martin van Heytens:
Bánffy Dénes, 1750 körül*

*Martin van Heytens:
Dénes Bánffy,
around 1750*

A szerkesztők levele

E számunk egyik fő témája a karácsony, az ünnepkör és néhány ehhez kapcsolódó múzeumi gyűjteményi anyag bemutatása. Tudjuk persze, hogy karácsony minden évben van, a sokak által ebben az évezredben utolsónak tekintett azonban jó alkalmat kínál egy ilyen válogatáshoz. Biztosak vagyunk benne, hogy számos más megközelítés is lehetséges és a későbbiekben szívesen is adnánk közre akár a karácsony, akár más ünnepkör kapcsán hasonló közleményeket.

Másik, több írással is szereplő témakör az egyházi gyűjteményeké. Tudjuk, hogy ezen a területen még sok felfedezésre és bemutatásra érdemes anyag van. Reméljük, hogy az érintett szakemberek e közlemények olvastán kedvet kapnak saját gyűjteményeik bemutatására. Várjuk jelentkezésüket!

Még valamire külön szeretnénk felhívni olvasóink figyelmét. Ez év augusztusában töltötte be nyolcvanadik életévét a magyar múzeumi szakma jelentős alakja, a Pulszky Társaság alapításának egyik kezdeményezője, munkájának sokáig motorja és első tiszteletbeli elnöke: *Szentléleky Tihamér*. Munkássága és személyisége előtt tisztelgünk az azal az írással, melyet Éri István a vele folytatott beszélgetés alapján készített. Kívánunk jó egészséget és reméljük, még sokáig számíthatunk halk szavú, barátságos és bölcs tanácsaira.

Olvasóink, támogatóink, előfizetőink megértésében bízva már most jelezzük, hogy 2000-ben kénytelenek leszünk emelni a MAGYAR MÚZEUMOK árát. Ezért kérjük, előfizetés esetén az alábbi díjakat vegyék figyelembe: előfizetés egy évre 2800 Ft, egy szám ára 700 Ft. Egyéni előfizetők kedvezménye: éves díj 1600 Ft, egy szám ára 400 Ft.

Helyreigazítás

A MAGYAR MÚZEUMOK ez évi 3. számában, a színes mellékletnek „Az Év Múzeuma” pályázat idei győzteseit bemutató középső oldalain a Thorma János Múzeumot tévedésből, figyelmetlenségből kétszer is Kiskunfélegyházára helyeztük át. Ezért ezúton kérünk elnézést a múzeum munkatársaitól, Kiskunhalas polgáraitól és olvasóinktól.

Szerzőinkhez

A MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztősége kéri a szerzőket, legyenek figyelemmel az alábbiakra:
– a kéziratokat *lemezen* (Word, IBM kompatibilis) és *kinyomtatva* is kérjük;
– az illusztrációkat pontos *képlistával* és *képaláírásokkal* kérjük, a képeket fontossági sorrendben *sorszámozva*, a *fotos(ok) nevének* feltüntetésével;
– *rövid* (maximum egy oldal) rezümét kérünk (magyarul vagy angolul);
– külön lapon kérjük megadni az alábbi adatokat: a szerző neve, születési éve, végzettsége, tudományos fokozata, foglalkozása, munkahelye, beosztása (a szerzőket bemutató rovathoz).

Kérjük továbbá a kéziratok leadási határidejének pontos betartását. *Lapzártá*: első szám: november 30; második szám: február 28; harmadik szám: április 30; negyedik szám: augusztus 31.

Levélcímünk:
MAGYAR MÚZEUMOK Szerkesztősége
1476 Budapest 100.
Pf. 206.
Tel.: 210-1330/155, fax: 210-1336

MAGYAR MÚZEUMOK

1999/4 Téli

KARÁCSONY A MÚZEUMBAN

Szacsvay Éva: Kiszéjzusok.....	3
Basics Beatrix: Karácsony a képzőművészetben.....	5
G. Szabó Zoltán: Karácsonyi dudások.....	6
Szalontay Judit: Karácsonyi asztal.....	8
Limbacher Gábor: A karácsonyi „szent idő”. Tárgyak a Palóc Múzeumban.....	9
Juhász Katalin: Angyalföldi karácsonyok. Mozaikok a karácsony ünneplésének XIII. kerületi történetéből.....	11

MŰHELY

Bereznai Zsuzsanna: A vallási élet emlékei a Kiskunságban.....	12
Bánki Horváth Mihály: Mária-szobrok és út menti kereszték a Kiskun Múzeumban.....	13
Romsics Imre: Rejtőzködő kincsek a kalocsai Szentháromság tér alatt.....	15
Starkné Koltai Margit – ifj. Káposzta Lajos: A soltvadkertevi evangélikus templom feliratos kövei az 1840-es évekből.....	17
Jaksa Éva: A közgyűjtemények és a tudomány. Konferencia Budapesten (1999. július 1-2.).....	18

HAZATÉRT MŰTÁRGYAK

Benkő Elek: Egy elveszettnek hitt műkincs: a segesdi keresztelőkút.....	20
Paróczai Sándor: Egy XV. századi keresztelőkút medence megtalálása. Akcióban a „műkincsrendőrség”.....	22

SZENTLÉLEKY TIHAMÉR KÖSZÖNTÉSE

Éri István: A 80 éves alapító.....	24
------------------------------------	----

VISSZATEKINTÉS

Fogarasi Zsuzsa: Egy 300 év előtti advent és a Ráday Múzeum.....	26
Bóna István: Szilágysomlyó.....	27
Demeter Zsófia: 1849 ismeretlen epizódja: a haleszi felkelés.....	30
Mészáros Ferenc: Petényi Salamon János (1799–1855).....	34
Gócsáné Móró Csilla: 125 éve született Kincsem, a csodakanca.....	36

SZÁMVETÉS

Löffler Erzsébet: Az egri Érseki Gyűjteményi Központ.....	37
Kárpáti László: Ortodox kincsek a Janovics-házban.....	38

KIS MÚZEUMOK A NAGYVÁROSBAN

Mojzes Ildikó: A Rákospalotai Múzeum.....	39
---	----

KIÁLLÍTÁSOK

Székely Zoltán: A Győri Egyházmegyei Kincstár kiállítása.....	41
Perger Gyula: Két tudománytörténeti kiállítás a győri bencés rendházban.....	43
Vesztróczy Zolt: A jéghegy csúcsa. Válogatás a Testnevelési és Sportmúzeum gyűjteményeiből.....	44

ÉRDEMES MEGNÉZNI!

Lukács László: A sukorói Néprajzi Ház.....	46
--	----

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Basics Beatrix: Europalia 99 Hungaria.....	47
Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet – Vámos Éva – Klug Ottó: Újra látogatható a Műszaki Múzeum Bécsben.....	48
Deme Péter: Lettországi jegyzetek.....	49
Kriston Vízi József: „Szellemi szüret”. Tanácskozás az erdélyi és a magyarországi tájházak fejlesztéséről. Bogdánd, 1999. szeptember 24–26.....	51

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Balázs György: A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban.....	53
Hajdrik Gabriella – Kustár Rozália: A régésztechnikai kézikönyve.....	54
Mátraházi Zsuzsa: Az egyéves Múértőről. The Hungarian Art Connoisseur.....	56
Gerelyes Ibolya: Iszlám gyűjtemények. Museum International 203. (1999/3.).....	58
Wellmann Nóra: Museum heute 16-17. (1998. december – 1999. május).....	59
Deme Péter: Museumvisie 1999/1., 1999/2. és 1999/3.....	60

SAKMAI DÍJAK ÉS KITÜNTETÉSEK.....	63
--	-----------

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI.....	63
--------------------------------------	-----------

E számunk szerzői.....	64
-------------------------------	-----------

HUNGARIAN MUSEUMS 1999/4 WINTER

A címlapon
Prágai Kiszjézus ereklyetartó.
Kolostormunka, XVIII. század, Pápa

On the cover
Prague Jesus child. Reliquary,
monastery work, 18th C., Pápa
Fotó-photo: Roboz László

A hátlapon
Kis ájtatossági képek, XIX-XX. század,
Magyarország

Back cover
Small devotional pictures, 19-20th C.,
Hungary
Fotó-photo: Roboz László

MAGYAR MÚZEUMOK A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
V. évfolyam 4. szám, 1999 tél

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

Felelős szerkesztő:
Deme Péter

Szerkesztőség tagjai:
Basics Beatrix, Kriston Vízi József, Korsós
Zoltán, Wellmann Nóra, Wollák Katalin

Lapalapító és a szerkesztőbizottság elnöke:
Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kócziánné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály
Mária, Nagy Mihály, Tímárné Balázs Ágnes

Fordítások: Balogh Edina, Basics Beatrix,
Deme Péter, Korsós Zoltán

Szerkesztőség:
1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu
Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés:
TKME Tipográfiai Stúdió
Műszaki szerkesztő: Török Balázs
Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.
Nyomdai munkálatok: Veszprémi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Erdős András
Előfizethető a kiadónál
(levél cím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkel vagy
átutalással.
ABN-AMRO Bank 10200830-32323599
Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 250 Ft.
közületeknek 500 Ft.
HU ISSN 1219-4662
Megjelent a
**Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma**
és a **Nemzeti Kulturális Alap** program
támogatásával

CRISTMAS IN THE MUSEUM

Éva Szacsuvay: Figures of the Infant Jesus.....	3
Beatrix Basics: Christmas in Fine Arts.....	5
Zoltán G. Szabó: Christmas Pipers.....	6
Judit Szalontay: Christmas Table.....	8
Gábor Limbacher: The Christmas „Holy Time”. Objects in the Palots Museum.....	9
Katalin Juhász: Christmas Times in Angyalföld. Mosaics from the History of Christmas Festives in the 13th District.....	11

WORKSHOP

Zsuzsanna Bereznai: Monuments of Religious Life in Kiskunság.....	12
Mihály Horváth Bánki: Madonna Images and Wayside Crosses in the Kiskun Museum.....	13
Imre Romsics: Concealed Treasures Under the Holy Trinity Square in Kalocsa.....	15
Margit S. Koltai – Lajos Káposzta jr.: Captioned Stones of the Soltvadkert Evangelic Church from the 1840s Years.....	17
Éva Jaksa: Conference on Public Collections and Science. Budapest, 1st and 2nd of July 1999.....	18

WORKS OF ART RETURNED HOME

Elek Benkő: An Artifact Which Was Thought Lost: the Fontal Well from Segesd.....	20
Sándor Paróczai: Founding a 15th Century Fontal Well, or the „Art Police” in Action.....	22

SALUTE TO TIHAMÉR SZENTLÉLEKY

István Éri.....	24
-----------------	----

RETROSPECTIVE

Zsuzsa Fogarasi: An Advent 300 Years Ago and the Ráday Museum.....	26
István Bóna: Szilágysomlyó.....	27
Zsófia Demeter: An Unknown Episode of 1849. The Uprising in Halesz.....	30
Ferenc Mészáros: Salamon János Petényi (1799–1855).....	34
Csilla G. Móró: Kincsem, the Wonder Mare Was Born 125 Years Ago.....	36

RECKONING

Erzsébet Löffler: The Archiepiscopal Collection Centre in Eger.....	37
László Kárpáti: Orthodox Treasures in the Janovics House.....	38

LITTLE MUSEUMS IN THE BIG CITY

Ildikó Mojzes: The Rákospalota Museum.....	39
--	----

EXHIBITIONS

Zoltán Székely: Exhibition of the Diocesan Treasury of Győr.....	41
Gyula Perger: Two Science Historical Exhibitions in the Benedictine Convent of Győr.....	43
Zsolt Vesztróczy: The Top of the Iceberg.....	44

HAVE A LOOK!

László Lukács: The Ethnographical House in Sukoró.....	46
--	----

INTERNATIONAL RELATIONS

Beatrix Basics: Europalia 99 Hungaria.....	47
Erzsébet K. Szentpéteri – Éva Vámos – Ottó Klug: The Technical Museum Vienna is Available to the Public Again.....	48
Péter Deme: Notes from Latvia.....	49
József Kriston Vízi: „Intellectual Vintage”. Conference on the Improvement of Local Houses in Transylvania and Hungary. Bogdánd, 24-26. September, 1999.....	51

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

György Balázs: Managing Conservation in Museums.....	53
Gabriella Hajdik – Rozália Kustár: The Manual of the Assistant Archeologist.....	54
Zsuzsa Mátraházi: On The Hungarian Art Connoisseur.....	56
Ibolya Gerelyes: Museum International 203. (1999/3.).....	58
Nóra Wellmann: Museum heute 16-17. (December 1998 – May 1999).....	59
Péter Deme: Museumvisie 1999/1., 1999/2. and 1999/3.....	60

PROFESSIONAL PRIZES AND AWARDS	63
---	-----------

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY	63
--	-----------

Authors of this issue	64
------------------------------------	-----------

Karácsony a múzeumban

Kisjézusok

Szacsvay Éva

„Paradicsom kőkertyibe
Arany szőnyeg leterítve,
Rengő bölcső közepibe,
A Kisjézus fekszik benne.
Bal kezibe aranyalma,
Jobb kezibe aranyvessző
Mikor ő azt megharsantsa,
Zug az erdő, cseng a mező..”

(Salamon Anikó gyűjtése, 1987)¹

Az idézett archaikus gyimesi csángó imádság nyelvi képének ikonográfiája – a díszes bölcsőben fekvő, királyi jelvényekkel felékesített gyermek Jézus – beilleszkedik a XVII-XVIII. századi karácsonyi Kisjézus különböző – szobor vagy képi – megfogalmazásai közé.

A niceai zsinat 325-ben karácsony ünnepe Jézus Krisztus földi születésének napjaként határozta meg. 354-ben Liberius pápa január 6-ról december 25-re, Mithras ünnepére helyezte. Az ortodox és keleti egyházak, bár bevezették Krisztus születésének ünnepe, azt meghagyták január 6-án, Vízkereszt napján. A naptári év kezdete a XVI. századig a karácsony volt, és csak Szent Gergely naptárreformja után tevődött át január elsejére. A karácsony dogmatikai tartalma a Megtestesülés (Isten megjelenése emberi alakban), amelyet már a középkortól háttérbe szorított Jézus születésének ünnepe. A római katolikus rendtartás december 24-én Ádám-Éva napját ünnepli, felidézve és szembeállítva az Ó-szövetség bűnbe esett emberét az Új-szövetség megváltó Újszülöttjével, akinek ünnepe másnap, december 25-én van. December 24-e tehát a bűnbánat, böjt ünnepe, az eredendő bűnre való emlékezésé, míg december 25-én, karácsony napján örömmre fordul az ünnep a Jézus megszületésére való emlékezéssel.

A középkortól az írástudatlan tömegeknek a templomok falaira és oltáraihoz felfestett képek mutatták be Jézus életének állomásait, így születését is. Később a templomi misztériumi játékok kelléke volt a felépített betlehem, amely a Karácsony ünnep szimbólumává vált. (Évente, így 1998-ban is a Szent Péter Bazilika előtt felállított hatalmas betlehemi jelenet hirdette a karácsonyra Rómába érkezőknek az ünnepet; a középkori jelkép mellé két újkort is elhelyezve, egy hatalmas méretű karácsonyfát és a térhez illő méretű adventi koszorút.)

A karácsonyi szentkultusz középpontjában a Kisjézus áll. A betlehemi jelenetből kiemelt Jézus tisztelete a Szentföldről Rómába, a Santa Maria Maggiore (egykor Santa Maria ad Praesepe) templomába került jászol-ereklye körül bontakozott ki a VII. században, az ereklyét 1170-ben ezüst- és kristály-foglalattal egészítették ki. 1289-ben a toszkanai szobrász és építész Arnolfo di Cambio a relikviát középre helyezve egy teljes betlehemi jelenetet épített, amelyet később több alkalommal is átépítettek. Az együttes legfontosabb alakja Mária a Kisjézussal elveszett; a jelenet kiegészítésére a XVI. században került sor. A Bambino dell' Aracoeli hatására Dél-Olaszországban szokássá vált, hogy karácsony előtt a házakban egy Kisjézus alakot állítsanak fel. Az egy, másfél éves korú, pufók gyermek életnagyságú figuráját, amely fából, viaszból, terrakottából vagy papírmáséból készült, valódi haj-parókával és üvegből készült szemekkel, fekvő, ülő vagy álló alakban, feldíszített fekhelyen, trónuson vagy talpazaton, gazdagon felöltöztetve helyezték el. A drága selyem és bársony anyagokból varrt és hímzett ruhácskát gyöngyökkel, csipkével, ékszerekkel egészítették ki, fejét mint „kis király”-t koronával ékesítették. (E típusból több mint százat láthattunk Bécsben az 1998 karácsonyára rendezett „Il Bambino Gesù” c. kiállításon, amelyet Hiky Mayr magángyűjteményéből N. Gockerell, az azonos című katalógus szerzője rendezett.² Két kiállítás nyílt meg egyidejűleg: a bécsi Néprajzi Múzeum is bemutatja gyűjteményeinek Kisjézus ábrázolásait – kis szentképeken, emlékképeken –, így párhuzamosan tanulmányozhatóvá vált a téma terjedésének és variálódásának módja Közép-Európában; ehhez is tartalmas katalógust adtak ki.³

A gyermek Jézus kultusz széles körű terjedése Rómától észak felé a XVII. századtól kezdődően a XVIII. században történt. Ausztriai és német területen is a Kisjézus alakját kiemelték a betlehemi jelenetből, külön felékszerezve, feldíszítve helyezték el, pólyába vagy köpenybe, ruhácskába öltöztetve; jászolban, ágycskában, bölcsőben, selyem párnán; fekvő, alvó vagy álló, áldást osztó pózban. A Jézuskák gazdag terminológiái: „Christkindel”, „Jesuskind”, „Jesuskindlein”, „Jesulein”, „Krippenkind”, „Fetschkind” stb. a kultusz német nyelvterületen történő kibontakozását mutatják. Kegyhelyek keletkeztek, a római Bambino Gesù dell' Aracoeli

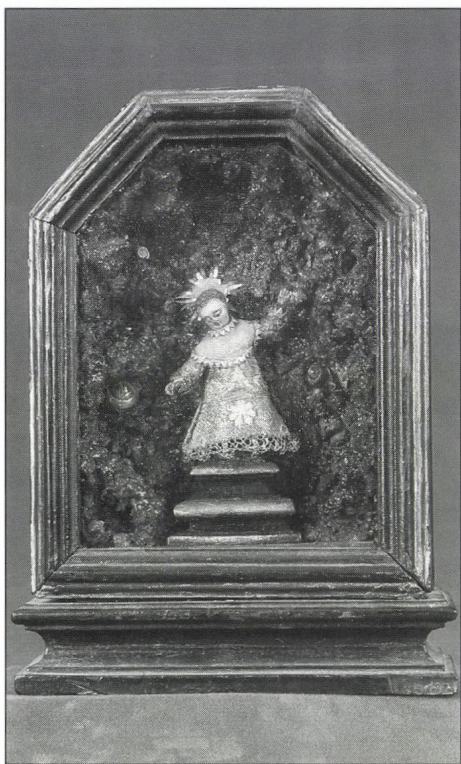

*Bambino dell' Aracoeli, olajnyomat,
XIX. század, Mezőkövesd
Bambino dell' Aracoeli, print, 19th C.,
Mezőkövesd*

mintájára (Santa Maria Maggiore), Salzburgban, Altenhohenau-ban (Wasserburg mellett) és Prágában, minek következtében kis búcsús emlékképek tömege sugárzott szét Közép-Európa-szerte a XVII-XVIII. századtól.

A templomi Jézuskák a XVI. századtól jelennek meg a kolostorokban és magánházaknál. Különösen nagy tisztelet övezte a női kolostorok kedvelt pólyás Jézuskáját. A kolostorba lépő fiatal leányok fogadalomtételük emlékére kaptak pólyás viasz Jézuskát, annak felidézésére, hogy jövőendő életüket Krisztus jegyeseként töltik majd. A pólyás Jézuska díszesen faragott, aranyozott, ezüsttel vagy ékszerekkel díszes bölcsőben feküdt, évenkénti feldíszítése és ringatása a kolostorok karácsonyt váró adventi énekes lelkigyakorlata volt. Feltehetően a „bölcsőcske” német karácsonyi népszokásnak is lehetett egyik előzménye.

A képi ábrázolások között kedvelté váltak a különféle *alvó Kisjézusok* ábrázolásai. A metszetek, pergamenfestések, majd az üvegeképek, később a nyomdai eredetű olajnyomatok gazdag változatát hozták e típusnak. A Kisjézusok barokk-kori megfogalma-

Az altenhohenai kegykép másolata, kolostormunka, XVIII. század, Selmecbánya
Copy of the Altenhohenau devotional picture. Monastery work, 18th C., Selmecbánya

zásaiban az alvó vagy szenderegő, szemléltető gyermeket kezében koponyával vagy feje alatt koponyával, kereszttel és a szenvedés eszközeivel ábrázolták.

E típus elterjedését K. Csilléry Klára rajzolta fel, egy nyugat-dunántúli, 1818-ban készült, ún. „danzigi” szekrény történetével kapcsolatban, amelynek oromzatán fekvő, alvó Jézuska képe látható. Egyfelől megtudjuk, hogy ausztriai szekrényeken kedvelt ábrázolás volt, másfelől, hogy legkorábbi ábrázolása reneszánsz megfogalmazású, [Jacopo (Giacomo) Francia (1487–1557) rézkarca, München, Staatliche Graphische Sammlung] így tehát a kép a barokkot, és annak halál-gondolatvilágát megelőzően született. Az eredeti kép felirata (Ego dormio et cor meum vigilat, Énekek Éneke, 5.2., – Alszom és a szívem virraszt)⁴ is sugallja, hogy az elszenderedő, elalvó gyermek ábrázolása van az eredeti gondolat középpontjában. Barokkori elterjedése már nyilván a születés és kereszthalál összekapcsolásának és a Memento mori gondolatkörének köszönhető. Többféle megnevezéssel jelentek meg e típus metszet-változatai. „A Kisjézus álma” selyem párnán és ágyban a kínzás eszközeivel fekszik és alszik (1764). „A Megváltó gyermek Jézus” az evangélisták jelképeivel áll és kezében tartja a keresztet (XIX. század eleje), a „Gyermek Jézus” a kínzóeszközökkel (XVIII. század vége), a „Kiseded Jézus a kínzóeszközökkel” című képen (XVIII. század vége) egyaránt a kereszten fekvő gyermek Jézus alaptípust ábrázolják.⁵

A metszetek mellett a kolostorokban képzült, kézzel festett pergamen képeken is a XVIII. század folyamán megjelennek a Kereszten fekvő Jézuskák, egy pergamen képecskén fent a Szentháromság, lent a feltámasztott, piros selyemmel letakart Kereszten fekvő Jézuska, kezében virágtóvel. Egy másik változaton virág kelyhén elhelyezett kereszten fekszik, felirata „én fekszem és alszom mint egy gyermek, amíg fel nem ébredek, és meg nem váltom a világ bűneit”.⁶

Üvegképi változatai részben a cseh-osztrák Sandl-Buchers műhelykörből terjedtek el; Mezőkövesdről került egy töredékes, újrakeretezett változat a Néprajzi Múzeum gyűjteményébe a XIX. század második feléből.

Meglepetéssel láttuk terepmunkánk alkalmával az elmúlt években Moldvában, Gorzafalván és a környező falvakban kézzel rajzolt és színezett, keretezett fali képeken a kereszten fekvő Kisjézus ábrázolásokat, melyeket a Gorzafalván élő kőfaragó mester, Kondor (Képes) György készített a hatvanas évek elején, a Ceaușescu korszak Romániájában, amikor gyári vagy nyomtatott szentképekhez jutni nem lehetett; tarisznyában hordta szét a feltekereselt rajzlapokon vasárnaponként a falvakba és a templom előtti piac alkalmával árusította. Olasz eredetű kis szentképet használt fel (a moldvai római katolikus papság a lași-i papi szeminárium révén kapcsolatot tarthatott fenn Rómával) a kompozíció elkészítésekor, amit mechanikusan nagyított fel. Mint az egyetlen rajzolni tudó ember, az egész környéket ellátta szentképekkel, és a templomi ünnepek dekorációit is ő készítette. Ottjártunkkor a bérmálás templomi díszítményeit, a fehér papír Szentlélek-galambok oltár elé épített szoborkompozícióját is – papi felkérésre – ő készítette. Elbeszélése szerint csupán négy-öt típust készített (Jézus és Mária Szíve, Mária a Kisjézussal, Szt. Antal stb.), de a legkedveltebb a Kereszten fekvő Kisjézus volt.

Mezőkövesdről több emlékképiünk őrzi a római búcsújárás nyomait századunk 20-as, 30-as éveiből. Így a római Bambino Gesú olajnyomat kegyképmásolatát Pető Mátyás (1867-1931) hozta Rómából, ahogyan ez a tárgy leírókartonján olvasható.

Magyarországon is kialakult, ahogyan egész Európában, a Prágai Kisjézus kultusza. Prágában a fehérhegyi csata emlékét hirdető Győzedelmes Boldogasszony karmelita rendi templomában áll a gyermek Jézus viaszszobra. Kultuszát a női kolostorok indították el, pl. a pozsonyi orsolýita rend, és ebben nagy szerepet játszott a bécsi metsző, Franz Leopold Schmitterer, aki a Prágai Kisjézust az apácák megrendelésére kis metszeteken nagy számban elkészítette, így terjedt el a kegyképmásolat már a XVIII. század közepén.⁷

A legkorábbi Prágai Kisjézus gyűjteményünkben egy, talán a XVII. század végén ké-

szült szobor a barokk markáns jeleivel még nem tipikusan széria munka. Valószínűleg nem népi vagy köznépi használatból, hanem polgári vagy egyházi használatból kerülhetett műgyűjteménybe, illetve múzeumba. A tárgy igazolja, hogy a kultusz kezdetei a XVIII. század elejére tehetőek. Egy ereklyetartó kép, amely Pápáról került múzeumunk gyűjteményébe szintén a XVIII. századból való, a színezett rézmetszetet egykorú kegyes olvasmányból vagy kis emlékképből vágták ki, és illesztették a gazdagon díszített polion keretbe. Szilárdffy Zoltán gyűjteményében e korból csupán két Prágai Kisjézus kép található, egy papír rézmetszeten a XVIII. század elejéről egyedül, egy másikon a Szentháromság és a Szentcsalád kompozíció központi alakjaként, három szenttel (1764).⁸

A XIX. század végén már tömeges előállítása történt például gipsz szobrokon, amelyekből egyet őriz a Néprajzi Múzeum, ez Kapuváron a század elején volt használatban, a sublóton tartották. Ott hasonlatként élt a szólás: „Cifra, mint a prágai Kisjézus!”, amely nyilván nem a leegyszerűsödött gipsz szobor, hanem a XVIII. századi gazdagon díszített kolostor munkák, viasz-szobrok alapján keletkezett.

A XIX. században még finom kivitelezésű, öltöztetett viaszszobrok is készültek, üveg-búrával ellátva („burított üveg”, ahogyan a falusiak hívták), elsősorban a dunántúli polgárosodott parasztság vásárolta, és a tisztaszobában a sublóton tartotta. A gyűjteményünkben található változat fején szőke mûhaj és arany korona van, ruhácskája fehér selyem, palástja barackszínű bársony, fehér és aranycsipke díszíti.

Kedvelt típus volt még a rokokó stílusvilágába illő félalakos gyermek Keresztelő Szent János, amely az osztrák Sandl műhely XIX. századi üvegképeinek hatására füzesmikolai román, valamint szlovák üvegképeken is felbukkant. Az ábrázolás a korábbi, XVIII. századi metszetekről került átmásolás útján az üvegképekre. Múzeumi gyűjteményünkben őrzünk egy XVIII. századi színezett, keretezett metszetet, e típus előképét.

A magyarországi Kisjézus ábrázolások között ritka az altenhohenai kegykép (Lorettói Kisjézus) másolata, mégis két észak-magyarországi bányavidékről származó kolostormunkán (talán inkább üvegezett szekrénykébe helyezett szobor) jelenik meg a megfogalmazás, a viaszból készült kis szobrocscsa finom selyem köpenyben, koronával van kidolgozva 1750-ből származó egy észak-bajor szobrocscának megfelelően.⁹ Ez azt látszik igazolni, hogy a felvidéki német bányavárosoknak élő kegyességi kapcsolatai az ausztriai búcsújáró-helyekkel lehettek a XVIII. században.

A Kisjézus kultusz megerősödését és további terjedését a XIX. század végén Magyar-

országon is tömegesen elterjedő kis szentképek, emlékképek segítették, melyeken nem csupán a különböző nyomdatechnikák változatosságát, hanem az újra divatba jövő kézimunkát csodálhatjuk meg. Francia, csipkés szélű nyomtatott kis szentképet applikáltak préselt apró növényi száracskákkal a jászol szalmájaként, kék selyemből tettek rá takarót, amelyet arany papírcsipke szegélyez. Jézuska a színezett nyomtatott metszetből került a kompozícióba. Fehér selyem textília takarója arany szegfű díszével, a párna arany papírcsipkéje, a festett selyem alátét a kostonorok finom munkáit idéző női munka az 1930-as évekből, ami karácsonyi ajándékként készülhetett. Osztrák, német (Nürnberg, Innsbruck, München), cseh és olasz nyomtatványokon (több nyelvű felirattal) a *Prágai Kiszéjzúst* ábrázolják, álló típus a római Bambino dell'Aracoeli, pólyázva, koronában, egy másik késői képsorozaton a jászolon fekvő Kiszéjzúst látjuk, a század első harmadának édeskés stílusában. Egy francia kiadású csipkés szélű képecskén a jászolban ülő Jézuska baljában a keresztet tartja, jobbát áldásra emeli, felidézve elsősorban a keresztben fekvő vagy alvó Kiszéjzúst típusát (lásd a hátsó borítót).

A Kiszéjzúst kultuszát a karácsonyi ajándékozás szokásának múlt századi elterjedése erősítette meg Magyarországon: ahogyan Bécsben, úgy nálunk is a katolikus családokban a Kiszéjzúst, a Jézuska helyezi el az ajándékokat a gyermekeknek a karácsonyfa alá. A magyarországi és erdélyi református falvakban angyal jár és hordja szét az ajándékokat, az „angyalfiát”.

Talán Magyarország felekezeti sokszínűsége miatt halványabb a közép-európai gazdag Kiszéjzúst kultusz, de egykori meglétét már a XVIII. századtól díszes szobrok és képek – a Néprajzi Múzeum gyűjteményének kiemelkedő darabjai – igazolják.

Jegyzetek

1. Salamon Anikó: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák. Helikon, Budapest, 1987. 227.
2. Gockerell, Nina: Il Bambino Gesù. Italienische Jesuskindfiguren aus drei Jahrhunderten. Österreichisches Museum für Volkskunde, Wien, 1998.
3. Czapka, Nora: Gnadenreiches Jesulein Jesuskindverehrung in der Andachtsgraphik. Österreichisches Museum für Volkskunde, Wien, 1998.
4. K. Csilléry Klára: A Csornai Múzeum fekvő Kiszéjzústos szekrénye. In: Tárgy és jelentése. Rábaközi tanulmányok, Csorna, 1998. 57-58.

5. Szilárdffy Zoltán: A magánáhitat szentképei. JATE Néprajzi Tanszék, Szeged, 1995. 38-39.
6. Bernhard, F – Glotzmann, G.: Fromme Bildertust. Die bibliophilen Taschenbücher. Harenberg, 1980. 7. 13.
7. Szilárdffy Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon. Corvina, Budapest, 1987. 27.
8. Szilárdffy Zoltán: A magánáhitat szentképei. JATE Néprajzi Tanszék, Szeged, 1995. 565-566.
9. Gockerell, Nina: Krippen im Bayerischen Nationalmuseum. München, 1993. 62.

Figures of the Infant Jesus

The Christmas-related cult of the Infant Jesus between the 17th and 20th centuries is proved by a significant number of objects and shrines in Central Europe as irradiation of the Italian worship. In the collection of folk religion of the Ethnographical Museum sculptures, pictures, wax figures, works of nuns and small memorial pictures confirm that the cult gained ground in Hungary. Presented objects illustrate the types of the Infant of identical shrines and give account of the different forms of the cult. Existence of the cult in Hungary is also proved by the copies of the Bambino dell'Aracoeli, icons of the Infant in Salzburg (Altenhohenau) and Prague, as well as the little Jesus in swaddling bands on the representations of monasteries (Fetschlkind, which is decorated and rocked in a cradle at Advent time), which has been reinforced from the end of the last century by the belief of the little Jesus bringing Christmas presents.

Lásd – See also: Képmelléklet I.

Karácsony a képzőművészetben

Basics Beatrix

A karácsonyra gondolva elsősorban azok a képzőművészeti ábrázolások jutnak eszünkbe, amelyek Jézus születését mutatják be. Az ünnep eredete azonban jóval korábbi időkben kereshető. Jól tudjuk, hogy a téli napforduló ideje éppen karácsony környékére esik, s régen ez jelentette az új év kezdetét. A római Mithrászt, a Nap istenét ünnepezték ekkor, s a keleti eredetű kultusz elterjedt a provinciákban, így Pannóniában is. A keresztény vallás térhódításával lett az ünnep Jézus, a Megváltó születésének ünnepe. A szó eredete is a legtöbb nyelvben vagy a napfordulóra, vagy pedig a születésre utal.

Lukács Evangéliumának szövege alapján ismerjük Jézus születésének történetét. A napkeleti bölcsek, a mágusok motívuma viszont Máté evangéliumában fordul elő. E két szöveg alapján alakultak ki évszázadok során a karácsony képzőművészeti ábrázolásának ikonográfiai típusai.

A mágusok történetileg a perzsa udvar asztrológusai voltak, a Mithrász kultusz papjai, annak a kultusznak, amely a korai kereszt-

ténység időszakában olyan széles körben elterjedt a Római Birodalomban. A római katakombafestményeken és korai bizánci mozaikokon a királyok a Mithrász papok öltözkéiben láthatók, frígiai sapkával fejükön. A ravennai S. Apollinare Nuovo VI. századi mozaikjain is így jelennek meg a napkeleti bölcsek, a háttérben pálmafák láthatók, a viselet egzotikus, keleties vonásait hangsúlyozandó. Az ajándékok – az arany, a tömjén és a mirrha – szimbolikus jelentésűek, a királyi hatalomra és az istennek bemutatott áldozatra utalnak. Elsőként Tertullianus (160-230) emlegette őket királyokként. A reneszánsz festményeken az udvari divat szerint vannak öltözve. A nevüket a IX. századtól emlegetik – a legidősebb Gáspár, Boldizsár, a „szerecsen” és Menyhért, a legfiatalabb. Keleti származásukat olyan

Sandro Botticelli: Krisztus születése (1501)
Sandro Botticelli: Birth of Christ (1501)

elemek is jelzik, mint turbán, tevék, leopárdok. Az érett reneszánsz festészetben gyakran gazdagon díszített ötvöstárgyakban hozzák ajándékaikat.

Máté ír a bölcsekről és ajándékaikról, Lukács pedig a jászolba fektetett gyermekről és a pásztorokról, akiket az angyal vezetett Jézushoz, hogy imádják. A középkor végére, talán éppen az újszövetségi leírások rövidsége miatt, egyre több részlettel gazdagodott Jézus születésének története. A bölcsekből királyok lettek, az istállóban számár és ökör melegítette az újszülöttet, és a pásztorok a maguk szerény ajándékaival járultak a gyermek elé. Az apokrif evangéliumok – például Jakab könyve – újabb részletekkel bővítették a jelenetet. A XIV. században sajátos motívum árnyalja tovább a képet: Mária térden állva imádjja saját isteni gyermekét.

Bár a téli napforduló táján a rómaiaknál elterjedt az ajándékozás szokása, a kereszténység terjesztette el a karácsonyi ajándékozás mai formáját, egyre inkább családi ünneppé változtatva a karácsonyt. Mindez gyakran összekapcsolódott a kereszténység nagy ajándékozójának, Szent Miklósnak, a Mikulásnak az alakjával. A bécsi Városházai Múzeum 1820-ban készült akvarelljén a biedermeier szobabelsőben a feldíszített fenyőfát a családtagok állják körül, az egyik kisgyermek kezét maga a püspöksüveges, pásztorbotos Szent Miklós fogja, az ajtón pedig a krampusz fekete figurája lép éppen be.

A karácsonyfa állítása viszonylag új keletű szokás, német területről terjedt el a XVII. században, s feltehetőleg germán mondákban kereshető eredete, az ártó szellemek elűzésére használtak örökzöldet. A hagyomány szerint maga Luther állított volna elő-

ször gyermekeinek karácsonyfát. Ismerünk is olyan múlt századi grafikát, amely ezt a jelenetet ábrázolja.

Magyarországon – ismét csak a hagyomány szerint – Brunszvik Teréz ünnepelte feldíszített fenyőfával a karácsonyt 1824-ben, de a szokás igazából csak a század második felében terjedt el nálunk.

A magyar múzeumok közül sok őriz olyan műveket, amelyek a karácsonyhoz köthetőek. Az esztergomi Keresztény Múzeum őrzi *Bernardo Daddi*, a XIV. század első felében működő firenzei mester fára festett temperaképét „A királyok imádása”-t. Ezen a képen a három látogató hosszú köntöst visel, fejük körül, akár a szenteknek, nimbusz látható. A bal sarokban a kikötött tevék még a napkeleti bölcsek motívumára utalnak. Mária az istállót jelképező faépületben ül, ölben a gyermekkel. A Szépművészeti Múzeum két jól ismert képe ugyanezt a témát mutatja be. *Rodolfo Ghirlandaio* ugyan 1510-ben festette képét, stílusa és kompozíciója azonban inkább a quattrocento festészetével rokon. Az idillikus reneszánsz tájháttér előtt a „sacra conversazione” ikonográfiai típusához hasonlóan (ezen a jellegzetes reneszánsz kompozíción szentek és angyalok jelennek meg egymással mintegy beszélgetve) láthatjuk Máriát, Józsefet és a pásztorokat, amint a földön fekvő kisgyermeket körülveszik. A háttérben jobboldalt itt is az istálló faépülete jelenik meg, az égen imádkozó angyalok csoportja.

Angelo Bronzino I. Cosimo firenzei nagyherceg udvari festője volt. Az ő festményén már a későreneszánsz manierizmusként ismert stílusorszakának jellegzetes vonásai figyelhetők meg. Az előtér csoportja hasonló

a *Ghirlandaio* képén megjelenőhöz, de az égen táncoló angyalok már puttók, s az éjszakai jelenet drámai fényviszonyok ábrázolására ad módot – a hívívó angyal alakján megcsillan a hold fénye, s kiemeli a sötét égbolt háttéréből.

A magyar festészetben az egyik legismeretesebb karácsonyi kép *Rippl Rónai József* 1903-as festménye. A szobabelső nem karácsonyi örömet, inkább szomorúságot sugároz. Bár ott áll a feldíszített fenyőfa, mögötte sötét faliszőnyeg, s míg az egyik nőalak csendesen írogat, a másik csak félig látható az előtérben, fekete ruhában, szomorú arca a néző felé fordítva. A karácsonyi ünnep öröme, ragyogása, vidám családi hangulata itt a századforduló szimbolizmusának megfogalmazásában a magány, az elmúlás sejtlemes mélabúját sugallja.

E néhány képzőművészeti alkotás talán érzékelteti, milyen változatos megoldásokra adott módot a Karácsony ünnepe: az oltárképtől az életképig számos változatban festették meg és rajzolták le, s ott volt még mellettük a sokszorosítás eredményeképpen az újságillusztrációk, képeslapok változatos sokasága is.

Lásd – See also: Képmelléklet II.

Christmas in Fine Arts

The origin of Christmas was the Roman Mithras cult. With the spread of Christianity it became the celebration of the birth of Jesus. The iconographic type of the Adoration of Magi is the most often represented in paintings. Byzantine mosaics, but even 15th century compositions emphasize oriental details on the representations. The decorating of pine-tree was a 19th century fashion started in Germany. A new type of representation was created: the family genre-piece with the Christmas tree.

Karácsonyi dudások

G. Szabó Zoltán

A karácsonyi ünnepkör a Kárpát-medence egyik leggazdagabb és legsokrétűbb jeles napjai közé tartozik, amelyben a pásztorok is jelentős szerepet játszottak. Ennek bibliai előzményeit Lukács evangéliumában találjuk, ahol a Kisjézus megszületését leíró sorok után a következőket olvashatjuk:

„Pásztorok tanyáztak azon a vidéken...
És az Úr angyala megjelent nekik,
Körülragyogta őket az Úr dicsősége
és nagy félelem vett erőt rajtuk.

Az angyal pedig ezt mondta nekik:

... Ne féljetek,
mert íme hirdetek nektek nagy örömet,

amely az egész nép öröme lesz:

Üdvözítő született ma nektek

Az Úr Krisztus, a Dávid városában.

*Elmentek tehát sietve és megtalálták Máriát és Józsefet, valamint a kisgyermeket, aki a jászolban feküdt. Amikor meglátták, átadták azt az üzenetet, amit erről a kisgyermekről kaptak.*⁴¹

A pásztorok karácsonyi köszöntése az egész magyar nyelvterületen szinte „kötelező jellegű” szokás volt. A szöveges köszöntő mellett a hangszeren játszó pásztorok gyakran külön is jártak kántálni, de a betlehemes játékok résztvevői is szívesen fogadták közreműködésüket. Volly István írja, hogy a zenészek és különösen a dudások jelenléte régebben általános lehetett, ami „összehasonlíthatatlanul szebbé tette a karácsonyi nép-

szokásokat a mainál. A betlehemes zene duda, vagy dudaszerű lehetett, vagyis kicifrázott dallam alatt orgonapont vagy „osztinató kíséret” szólhatott.² A bajai betlehemesek az 1940-es évekig zenekísérettel járták karácsony estéjén az utcákat. A szokásos jelmezbe öltözött menet végén a dudás hétköznapi öltözetben haladt. A duda, mint hangszer a betlehemes játék szövegében is megtalálható:

„Ó te borzas juhász ne légy olyan nyakas,
mint egy kakas!

Vesd félre a subád, fűjd meg a dudát
a te Teremtődnek és a jötevődnek.”⁴³

Karácsony estéjén a baranyai bosnyák falvakban a pásztorok dudaszóval járták végig a falut, boldog karácsonyt köszöntöttek,

Bajai betlehemesek csoportja a XX. század elején
Players of Bethlehem, Baja, beginning of the 20th C.

ostorukkal pattogtattak. Egy ilyen horvát karácsonyi köszöntőt játszott el a híres mohácsi dudás Ivo Jancsics is Vujicsics Tihamérnak. A dal szövege megtalálható a horvát katolikus énekeskönyvben is, de szép dallamváltozatát gyűjtöttem Vizin Antallal közösen magam is Mohácson.

„Na salau kod Betlema; A betlehemi tanyán,
Tamo dosta pase ima; Ott elég legelő van,
Tamo ovce tirajmo, Oda hajtsuk a birkákat,
I u frulu svirajmo. És a furulyákon zenéljünk.

A ti, Andro, uzmi gajde, András vedd elő a dudádat,
Tere s nami zurno Gyorsan gyere velünk!
hajde! vidáman zenélj,
I posviraj veselo, Hogy az egész falu halljon
Da nas cuje sve sclo. bennünket.”⁴

A lippói születésű (Baranya megye) Milkovics Mira (1931) gyermekkorából emlékszik arra, hogy a szerb családokhoz karácsony és újév napján jött a dudás (gájdás) köszönteni, és a család apraja-nagyja a tiszta szobában szétszórt szalmán táncolt, hogy a jövő évi termés nagyra nőjön.

A Pécs környéki bosnyákok leghíresebb dudása, Klarics Marian szintén dudászóval járta végig a falvakat (Birján, Pogány, Pécsudvard), de egyetlen házhoz sem tért be adománykérés céljából, mert ezt büszkesége nem engedte.

Kukucska Ernő nógrádi dudás és furulyás repertoárjában is szerepelnek karácsonyi köszöntők, így például a „Karácsonynak éjszakáján” kezdetű általánosan ismert kántáló. A dallamokat apjától tanulta, aki Ádám-Éva napján eljárt köszönteni és ezeket dudálta, danolta.⁵

Bálint Sándor tudósít arról, hogy Szegeden a karácsonyi éjféλι misén pásztorok dudáltak a szentélyben a betlehemi kisedet tiszteletére. Ez csak a mai szemmel tűnik meglepőnek, hiszen a XVII. században még

általánosan használták a hangszert a kultikus zenélésben is, így például olasz kolostorokban, sőt istentiszteleteken is felhangzott a dudaszó.⁶ Figyelemre méltó, hogy a karácsonyi dudálást több helyütt templomi orgonán is utánozták. A Somogy megyei Karádon Olsvai Imre 1967-ben rögzítette szalagra Herk Mihály dudaimitációját.⁷

A közelmúltban elhunyt, templomi orgonán is kiválóan muzsikáló Matusek László kántortanító – a Pécs környéki bosnyákok „tanító bácsija” – szintén dudaszereűen kísérte a karácsonyi dalokat a horvát nyelvű éjféλι misén.

A karácsonyi énekek között szép számmal akad olyan, amelyekben dudáról, dudásokról esik szó. A fent említett bajai betlehemes szövegében a dudást arra szólítják fel, hogy hangszerével, zeneszóval köszöntse a

Megváltót. Hasonlókat több karácsonyi népdalunk szövegében is megtalálhatunk:

„Fújd fel te, Palkó,
Szép öcsém Jankó
Dudádat, dudádat
Vesd a válladra
Görbe hátadra
Subádat, bundádat!
Döndödi, döndödi, döndödi dön.
Döndödi, döndödi, döndödi dön.”⁸

Ezért napjainkban sem csodálkozhatunk, ha egy vagy több duda szólal meg a karácsonyi ünnepekörben a televízióban, rádióban, vagy esetleg a templomokban is.

Jegyzetek

1. Lukács Evangéliuma 2. 8-17.
2. Volly István: Népi játékok II. Budapest, 1941. 38.
3. Volly I.: i. m. 38.
4. Vujicsics Tihamér: A magyarországi szerbek, szlovénok, horvátok zenei hagyományai. Budapest, 1978. 124.
5. Juhász Zoltán: Kukucska Ernő nógrádi dudás és furulyás hagyatéka. Budapest, 1994. 6., 58-59.
6. Bálint Sándor: A szegedi nép. Szeged, 1995. 139.
7. Magyar Népzene Antológia III. 2. lemez 4. oldal, 4.5.a. Budapest, 1992.
8. Gálosfa, Somogy megye (Trahalka Imre gyűjtése)

Christmas Pipers

Christmas feasts are one of the richest and most colourful festivals in the Carpathian basin, where – as a result of the well-known biblical stories shepherds get a significant part. The author separately deals with shepherds who went to compliment with a pipe, the most archaic instrument, at Christmas Eve. Hungarian data from the Transdanubian territory, Upper Northern Hungary and the surroundings of Szeged, as well as Croatian and Serbian records prove that this custom was living in the 20th century both in memories and practice.

Szlovák betlehem dudással, furulyással
Slovakian Betlehem with pipers

Karácsonyi asztal

Szalontay Judit

Katolikus vidéken – így a Rábaközben is – az ünnep jellegzetes hagyománya volt a karácsonyi asztal készítése. Annak megterítése a hagyománytisztelő rábaközi parasztság karácsonyi szokásrendjében kiemelkedő helyet foglalt el. A cselekmény lényege, hogy a karácsonyi vacsorához az asztalt legünnepélyesebb *ruhájával* öltöztessék fel. Az asztalra különböző ételeket, az asztal alsó keresztfájára gazdasági és házi eszközöket, gabonamagvakat stb. helyeztek. Ezeket vidékünkön újevkor, de többnyire vízkereszt napján szedték le. A Rábaközben (Csorna, Kapuvár, Szany) ismert az a hit, hogy azért készítik a karácsonyi asztalt, hogy a következő év termékeny legyen, a család bőségben éljen, illetve a karácsony éjjelén *idelátogatók* (Kisjézus, angyalok, halottak, stb.) szállást és enniavót találjanak.

Csornán, a tisztaszobában elhelyezett asztalt karácsony vigíliáján fehér- és piros hímes, csillagos *karácsonyi abrosszal* terítették le, melyet csak ezen a jeles napon használtak. Ennek díszét leginkább szőtt, néha hímezett csillagos csikritmus alkotja. A két szél hímes vászonzól összevarrt ünnepi abrossz nagysága általában 110x180 cm, melynek közepén 4 cm széles piros *vízfolyásos* szőtt szalag található. A *csillagos karácsonyi abrossznak* különleges varázserőt tulajdonítottak. Tavasszal abból vetették a gabonát, ha beteg volt a háznál, ezzel takarták le, évközben bőséget, egészséget hozott.

Az asztal alá kosárba vagy *szakajtóba* szemestakarmányt (búzát, árpát), csöveskukoricát helyeztek, tetejére szénát, *futrácsot* tettek, s azokat a legfontosabb szerszámokat (ekevas, tehénlánc, lópatkó), melyeknek szerencsés használatától függött a jövő évi termés, haszon.

A karácsonyi abrossz, továbbá az asztal alá, esetleg a szoba földjére helyezett széna, szalma, vetőmagvak, használati tárgyak az

Karácsonyi asztal a Csornai Múzeum néprajzi kiállításában
Christmas table in the ethnographic exhibition of Csorna Museum

archaikus hagyomány értelmében karácsony éjszakáján szinte természetfölötti erővel teltek meg, szentelménnyé váltak.

Az ünnepi asztalra a Kisjézus számára cipó, egész kenyér és koszorúba font kalács került (Csorna, Egyed, Kapuvár).

A karácsonyfát mézeskalács-figurákkal, ezüst díóval és pattogatott kukoricafüzérrel díszítették már a XIX. század közepétől. A karácsony legjellegzetesebb gyümölcse az alma, mely fára akasztva vagy a fa alá helyezve elmaradhatatlan kelléke volt a karácsonyi asztalnak. A karácsonyi ünnepkörben a kisdéd Isten hozzánk való szerelmének jelképe, melyhez számos szokás és hiedelem kötődik.

A mézeskalács-formák közül a kereszt, a szív, a galamb, a bárány, a kiscsizma stb. a rábaközi karácsonyfa legnépszerűbb ékessége volt, mely a helybeni Kugler mézeskalácsos-és gyertyaöntő mester műhelyében készült.

A karácsonyi vacsora étrendje bőjtös volt, leggyakrabban káposzta-, bab- vagy gyümölcsaszalék-leves, utána mákos, túrós tészta. Jellemzője a karácsonyesti vacsorának, hogy a szokásos ételek mellett sok cse-

megét: almát, diót, mézet, fokhagymát stb. tettek az asztalra. A karácsony este fogyasztott ételeknek szinte kivétel nélküli mágikus jele biztosította – a hiedelem szerint – a betegségmentes életet.

A vacsora utáni órák meghitt együttlétében teljesedett ki az advent minden várákozása.

A téli napfordulatnak, az esztendőváltásnak szorongó örömeiben a múlt és jövő, elmúlás és keletkezés, elevenek és holtak találkoznak egymással.

Christmas Table

Laying the Christmas table played an important part in the Christmas traditions of folk culture in Rábaköz. The custom was particularly strong on the western, northern and southern part of the Hungarian speaking area. The core of the act was laying the table in a festive way for the Christmas supper. In Csorna the table, placed in the „Holy Corner”, was covered with a red and white tablecloth, handwoven and embroidered with „starlets” which possessed magic power. Corn was sown from this fabric and if anyone became ill in the family, he had to be covered with this cloth because it was thought to bring abundance and health. A whole piece of bread, a brioche nattée was put/set on the table along with a loaf which was to receive the Infant Jesus. Standing a Christmas tree in Rábaköz was recorded in a note by parson Ferenc Jáky in 1855. The tree was decorated with popcorn strings, silver nuts and gingerbread from the middle 19th century. Of the gingerbread figures cross, heart, dove, lambkins and little boots were particularly appreciated Christmas decorations. Christmas supper was fast in Lent, mostly cabbage, beans or soup of dry fruit and pasta with poppy seeds or cottage cheese. All suspense of the Advent accomplished in the intimate togetherness of people after they had the supper. In an anguished pleasure of the winter solstice and turn of the year past and future, evanescence and beginning, the living and the dead meet.

Karácsonyi abrossz csillagos csikmintája
Christmas table with stars and striped pattern

A karácsonyi „szent idő“ Tárgyak a Palóc Múzeumban

Limbacher Gábor

Az élet alapvető ritmusát népünk életében a munka és az ünnepek váltakozása adta meg. Mindez igazodott a természet körforgásához és az egyházi év szokásrendjéhez. A paraszti kultúrában kiemelkedően fontos az idő életvitelt, gazdálkodást meghatározó volta. Az ünnepek rítusaiban megnyilvánul, hogy az idő nem homogén, hanem mintegy lehetővé válik a mindennapi időből való kilépés a történelmi idő ellenében is.

Az egyházi év ciklusában mindjárt az évkezdő karácsonyi ünnepkör paraszti szokásrendje érzékelteti, hogy a rítusok a szokásos vagy profán időtartamból a *szent időbe* való átlépést segítették elő. A karácsony népi élményvilágában összefonódik a természet körforgásának napfordulati időszaka, a néphit ehhez kötődő transzcendens-démonikus működése és a keresztény egyház tanítása. A legnagyobb sötétség napjaiban, téli kopár ridegség közepette, rontó erők, boszorkányság okozta veszélyeztetettségben a jövő esztenő befolyásolásának paraszti drámája valósul meg. A karácsonyt bevezető advent Krisztus és egyben a Fény születése, újjászületése iránti elemi várakozás időszaka, s ezzel összefüggésben, a jövő év rituális előkészületi ideje. Lényegében nem vagy nemcsak történelmi emlékünnepről, a kétezer év előtti biblikus történekek megülésétől van szó, hanem olyan jelen idejű aktualitásról, amit az ünnep szokásos palóc megnevezése „Krisz-

tus születési“ is kifejez. Nógrádsipeken (Nógrád m.) a karácsony előtti héten házról-házra járó betlehemeseket letérdepelve fogadta a család, mintha az elhozott paraszti betlehem az eredeti helyet és születést mutatná. Krisztus születésének jelenvalóságát alapozza meg az ünnep szertartásokban megnyilvánuló mitikus-mágikus fölfogása, melyet az egyház is elősegített Ádám-Éva napjának december 24-ére tételével, valamint az éjféleli időpont kiemelésével. A születés e mágikus, nem evilági, se tegnapi, se ma időpontja, másrészt a 12 óra, mint a teljesség pillanata, mozgósítja a paraszti hitvilág természetfeletti vonatkozó képzetait. A bűnbeesett első emberpár napját a palócok „karácsony böjtje“-ként nevezik és tartják, amikor a böjt szigorú megtartása valóban egyfajta penitenciatartás Ádám vétke után, másrészt a betlehemi történekekkel való rituális azonosulás. Szokás volt, hogy estig egyáltalán nem ettek, a karácsonyi vacsora időpontját pedig a felkelő csillaghoz kötötték. Krisztus születésének közeledő idejére előkészítették a karácsonyi asztalt, az ünnepi étkezés színhelyét. Még századunk első harmadában is az asztalra búzát, kukoricát, babot, kendermagot, az asztal sarkára egy cipőt tettek, alája ekevasat, máktörőt, láncot vagy éppen kőművesszerszámot, a családfelelő foglalkozása szerint. Szénát, szalmát is szokás volt berakni, „hogy Jézus samarának legyen mit enni“ vagy, mert „a Kisjzuska ki a szénán született, legyen helye, hogyha megszület.“ A karácsonyi előkészületeknek e

A Szent Családot ábrázoló kis-szentkép a Felvidékről
Small icon depicting the Holy Family from Upper Hungary

Adventi szentcsalád-járás. Csitár, 1995 –
Holy Family process at Advent, Csitár, 1995
Fotó: Limbacher Gábor

paraszti cselekményei és az ünnep megtartása archaikus értelemben a történelmi idő kiiktatását és analógiás úton a betlehemi születés jelenvalóvá válását eredményezték. Mert voltaképpen a karácsonyi asztal az ünnepi lakás központjaként nemcsak az étkezés színhelye, hanem rituális módon elsősorban Krisztus születésének betlehemi helye. Ezért vált lehetővé, hogy a „Jézuska születéséhez“ bevitt szénát a tehéneknek adva biztosítsák, hogy azoknak egész évben legyen táplálékuk. Az itt és most történő isteni születés szakrális, magával ragadó és megszentelő ideje indokolja például, hogy karácsony böjtjén délben lefeküdjék a szilvási (Borsod m.) gazdasszony, ha azt akarja, hogy minél hamarabb „ülős legyen a tyúkja“. Karácsony estéjén a parádi gazda (Heves m.) ezen okból vitte be kocsijáról a kerékkötő láncot, s kötötte az asztal lábához azon meggyőződésben, hogy abban a kocsiban, amelyre ezt a kerékkötő láncot akasztja, sem őt, sem jószágát egy álló esztendeig semmiféle baj, szerencsétlenség nem fogja érni. A születéssel való egybeesés okán az ünnep csúcspontja az *éjféleli mise* ideje. Ekkor a természetfeletti világot elválasztó határok elmosódnak és a templomban felismerhetővé válnak a boszorkányok. Úrfelmutatás alatt égi

Karácsonyi asztal rekonstrukciója a Palóc Múzeum kiállításában
Reconstruction of Christmas table in the Palots Museum
Fotó: Limbacher Gábor

fény tölti be egy pillanatra az istállókat, s az állatok hangja ilyenkor érthetővé válik. Ugyane pillanatban almafa alatt állva – nyilván a paradicsomi tudás fáját idézve – be lehet pillantani a megnyílt égbe, s hallani lehet az angyalok kórusát.

Másnap, a Kiszjézus megszületését követően, a karácsony böjtjén az ajtó melletti szögletbe söpört szemetet felrakták a gyümölcsfák ágaira, hogy sok termés legyen rajtuk. Három nap múlva, még a karácsonyi ünnepkörbe tartozó Aprószentek napján, a falszögleteket nem volt szabad kisöpörni, mert olyankor ott ültek az Aprószentek, szintén jelenvalóvá téve az ünnep eredetijét.

A karácsonyi ünnepkör jeles napjainhoz, szokásaihoz kapcsolódó dokumentumok, tárgyi világ egyes darabjai megjelennek a múzeumi gyűjteményekben és kiállításokban. A balassagyarmati Palóc Múzeum „Bölcsőtől a sírig”. *Paraszi ünnepek és szokások Nógrád megyében* című állandó kiállításában a téma többször előfordul. A bevezető, évkört fölvázoló falon az ünnep és a munka összefüggése, egymást kiegészítő volta jelenik meg. Jelzésre kerülnek a karácsonyi ünnepkör főbb csomópontjaihoz kötődő köszöntő, szerelmi és időjósító szokások, a következő év sikerét biztosító szakrális-mágikus eljárások, melyeket fényképek szemléltetnek. Ezekhez társulnak az időszak munkái és dologtító regulái. Az emberi élet egyes szaka-

szainál a *születés* egység egyik vitrinében a karácsonyi vacsorából eltett morzsa látható, amelyet gyógyításra, gonoszúzásra használtak. A *gyermekkor* bemutatásához az adventi Lucázás és betlehemezés szokásfotói járulnak. A *fel nőttkori* szokásokat gazdag tárgyi és illusztrációs anyag szemlélteti. Az év egésze során a Karácsonyra emlékeztetnek a parasztszobák egyes berendezési tárgyai, fali képei, melyek közül a Kiszjézust ábrázoló fali szenteltvíztartót és az ú.n. Szoptatós Mária olajnyomatot mutatjuk be. Hasonló szerepe lehetett az imakönyvben tartott, ilyen témájú kis-szentképeknek is. Az adventi *angyali misére* járás szokását ennek egyik segédeszköze, a *hajnali miselámpás* jelzi, mellyel a sötétben az utat világították meg. Az előkészületi idő ájtatosságaihoz használt ponyvanyomatványok közül az Egerben 1872-ben nyomtatott „Adventi énekek”-et állítottuk ki, valamint a „Szállást keres a Szentcsalád” füzet látható a *szentcsaládjárás* során hordozott

szandai (Nógrád m.) *Szentcsalád-káponkával*. Krisztus születését idéző köszöntő szokás tárgyi kelléke volt a kiállított *molnárkalács* és sütővas, csörgős bot és templom alakú betlehem. Jézus megváltókénti tisztelgetést újította meg évről-évre a vízkereszt *háromkirályok-járás*, mely során többfelé a szent történések és az utat mutató betlehemi csillag dramaturgikus jellegű felidézéséhez sajátos csillagmutató rácsszerkezetet használtak, melynek egy példányát bemutatjuk.

A Palóc Múzeum jelenlegi időszak kiállítása jubileumi aktualitással a magyarok – és nemzetiségiek – hazaszeretetről, magyarságtudatáról szól *Hazaszeretet, magyarságtudat a népeletben* címmel. A téma, mint folklórjelenség megértéséhez és szemléltetéséhez nemcsak a *haza* és a *nemzet* fogalmának történelmi jelenségeit láttuk szükségesnek fölillantani, hanem azokat a kulturális alapokat is, amelyekre a téma összevetői ráépültek. A *vallás és hitvilág, történelemszemlélet* területei mellett a *tér, idő – tárgyi kultúra dimenzióit* is számba vettük, amelyeknek egyik legszemléletesebb példaként a katolikus parasztház *karácsonyi asztalát* állítottuk ki az aljába szokásosan elhelyezett betlehemi szalmával, a következő évi vetéshez szentelvényként használt karácsonyi abrosszal, valamint a gazdasági teendők sikeréért odakészített terményekkel és munkaeszközökkel.

Múzeumi gyűjteményeink raktári anyagában további műtárgyak találhatók a Karácsony ünnepköréből. Kiemelkedő tárgyi emlék a szendehelyi németek karácsonyi köszöntő szokásához használt – később úrnapi sátorba is elhelyezett – *Krisztkindla*. Ez üvegezett szekrényke, benne a Kiszjézust megjelenítő viaszfejű, díszes textilbe vont baba az 1850-es évek közepéről.

A karácsony a Palócföld települési képén napjainkban is nyomot hagy. Az 1990-es években ismét, egyre több helyen betlehemes csoportok járnak házról-házra. A szabdéri feszületeket, kápolnákat adventi, majd karácsonyi díszbe öltöztetik, előttük méceszt gyújtanak. A szandai *káponkában* a hordozható foglalatbeli szobrot lila ruhába, majd *karácsony böjtjén* ünnepi fehérbe öltöztetik, elé karácsonyi zöld ágat helyeznek. Ezidőre előkerülnek a templomi betlehemek is, melyeknek Gyöngyöspatán (Heves m.) öltöztetős változatát találjuk.

Ostyasütővas mintájának kirajzolt képe: Isten Báránya kozmikus környezetben
Shaped picture of a wafer iron's pattern: Labkin of God in cosmic surroundings

Lásd – See also: Borító 3.

The Christmas „Holy Time”. Objects in the Palots Museum

In the culture of peasantry it is the determining feature of time which affect life style and husbandry that has particular importance. Christmas customs, traditions of starting another year, suggest that rituals assist to overstep from the profane time into a Holy one. Solstice period of Nature's yearly round interweave with its transcendent-demonic agency and the doctrines of Christian Church. The article articulates the above thoughts, while objects of the Palots ethnocultural group are also introduced (Palots Museum, Balassagyarmat, Nógrád county).

Angyalföldi karácsonyok

Mozaikok a karácsony ünneplésének XIII. kerületi történetéből

Juhász Katalin

Az Angyalföldi Helytörténeti Gyűjteményben (XIII. kerület, Váci út 50.) *Angyalföldi karácsonyok* címmel a múlt év decemberében nyitottuk meg a XIII. kerület; Angyalföld, Újlipótváros és Vizafogó – karácsonyi hagyományait bemutató időszaki kiállítást. Az anyaggyűjtés során kiderült, hogy bár a városi közösségek karácsonyi hagyományaival a „klasszikus” néprajzi szokáskutatás nemigen foglalkozott, ezek a hagyományok a folklorisztika módszereivel és szempontjainak jól megközelíthetők, elemezhetők.

A városi karácsonyi hagyományoknak több szintje különböztethető meg aszerint, hogy milyen és mekkora az a közösség, amelynek körében ezek kialakultak (családi, iskolai, gyülekezeti, üzemi, stb.). A hagyományok aszerint is különböznek, hogy melyik történelmi időszakban, melyik társadalmi réteghez köthetők. Vizsgálhatók a „szokások” forrásai, kialakulásuk, változásuk és hagyományozódásuk mikéntje, különös tekintettel a hagyományokat létrehozó és fenntartó meghatározó egyéniségekre. Figyelmet érdemelnek továbbá az egyes szokáselemek: helyszín, környezet átalakítása, dekoráció, ételek, ruházat, jelmezek, tárgyak, kellékek, szövegek, dallamok, műsorgetvek, lebonyolítás (az ünnep mozzanatai) és mindezek jelenléte az aktív és passzív résztvevők számára.

Karácsony egy értelmiségi családban az 1950-es években Angyalföld egyik munkás-lakótelepén – Christmas in an intellectual family in a new Angyalföld housing estate, 1950s

A tavalyi és az idén megrendező kiállítás XIII. kerületből származó anyagai alapján a következő, folklorisztikai szempontból is kutatható területek rajzolódtak ki:

A karácsonyi üdvözlőlapon szereplő szövegek társadalmi rétegek szerinti típusai és azok változása.

A karácsonyfa megjelenése a különböző rétegekhez tartozó családokban, a díszítés módja, stílusa, a karácsonyfa-állítás, ajándékozás rítusa és változása az időben. A kiállításon a fotók mellett például „élőben” is bemutattuk egy két világháború közötti újlipótvárosi polgári és egy Aréna úti munkáscsalád karácsonyfáját, néhány eredeti karácsonyi ajándékkal együtt. A legszegényebb angyalföldieknek és a vizafogóiaknak gyakran karácsonyára sem telt, ezért seprűnyélből és hulladék fenyőágakból készítettek maguknak fapótlót. Ezzel a technikával az ostrom alatt sokan helyettesítették a valódi karácsonyfát.

Ez a típus is szerepelt a kiállítás anyagában. A hatvanas években a karácsonyfa díszítési stílusa országsszerte hasonló volt, hiszen ezt elsősorban az akkori viszonylag szegényes és meglehetősen egységes kereskedelmi választék szabta meg.

Éppen ezért külön figyelmet érdemel az ajándékozási szokások és a kereskedelmi kínálat (karácsonyi kirakatok) összefüggéseinek feltárása. A kiállításon a harmincas évektől napjainkig terjedő időszak karácsonyi reklámjaiból és kirakataiból is bemutatunk néhányat.

Az aktuális „trendek” által erőteljesen befolyásolt iskolai és óvodai karácsonyi hagyományok sok tekintetben hasonlítanak egymáshoz, azonban épp a kiállítás kapcsán derült ki, milyen sokszínű változatai léteznek a különböző intézményekben. Ugyanezt tapasztaltuk az egyházi gyülekezetek karácsonyi programjait megismerve.

Ez év decemberében ismét lesz karácsonyi kiállítás a gyűjteményben, azonban ami talán fontosabb feladatunk, széles körű

*Egy újlipótvárosi polgári karácsony az 1930-as években
Middle-class Christmas in Újlipótváros, 1930s*

adatgyűjtést tervezünk az idej karácsonyi ünnepségek és programok dokumentálása céljából, amely alapját képezheti a mai városi karácsonyi hagyományok folklorisztikai szempontú vizsgálatának.

Christmas Times in Angyalföld. Mosaics from the History of Christmas Festives in the 13th District

Ethnographic research of Christmas customs has paid little attention to study the traditions of the big city. It was the exhibition on Christmas traditions of the district, arranged in the local collection, that drew attention to the importance of restarting the systematic collective work which was launched in the 1980s. The well planned collecting apply not only to family habits but to institutional customs and celebrations.

A vallási élet emlékei a Kiskunságban

Bereznai Zsuzsanna

A kiskunfélegyházi Kiskun Múzeum börtönkápolnájában új időszak kiállítás nyílik a 2000. esztendőben, mely e tájegység egyházművészeti kincseit és vallási tartalmú népművészeti emlékeit tárja a múzeumlátogatók elé.

A kerületi tömlöchöz kapcsolódó börtönkápolna a Kiskun Kerület székházának (a mai múzeum épülete) ÉK-i épületszárnyában kapott helyet a XVIII. században. E börtönkápolnában a vallásgyakorlás alapvető feltételeit biztosították a rabok számára. A római katolikusok e Szentháromsághoz felszentelt kápolnában szombatonként misét hallgathattak. A ferencrendi szerzetesek jártak a börtönbe lelki oktatást nyújtani. A reformátusokhoz, akik általában kevesebben voltak a katolikusoknál, negyedévenként jött lelkész Kecskemétről. A szertartások alatt a rabokról lekerültek a vasak. 1863 előtt az épületben volt egy „kis vörös torony”, melynek csengője délben és este imára szólította a fegyenceket. „A vörös torony alá kerülni” a nép nyelvén annyit jelentett, mint börtönbe kerülni, a büntetért kelően meglakolni.

E börtönkápolnában megrendezendő kiállítás a vallási élet emlékeit mutatja be a XVII-XX. századi Kiskunságban: a római katolikuság, a reformátusság és a zsidóság művészi értékű liturgikus és paraliturgikus tárgyait.

A Kiskunság lakossága a vallás és a nyelvjárás szerint egyaránt megoszlott. A XVIII. század folyamán katolikus jáász közösségekből verbuválódott Kunszentmárton, Kiskundorozsma, Kiskunfélegyháza, Kiskunmajsa lakossága, melyek később máshonnan odasereglettekkel is kiegészültek. A jáász katolikus lakosság mindvégig meghatározó maradt.

Ha a történeti-társadalmi származástudat el is mosódik, a vallás és a népnelv különbözősége őrzi az eltérő hagyományokat. Kiskunhalason kétféle nyelvjárást tartanak számon: a „kálomistát” és a „pápiát”. A katolikusok a XVIII. század második felében költöztek be. A „református nyelvjárás” fő vonásaiban a Szeged, Kecskemét, Nagykőrös vidékének népnelvével mutat rokonságot.

A kiállítás első tárlója a református egyházi liturgia vidékünkön használatos tár-

gyaiból ad válogatást. Az úrasztali és keresztelő készlet a XVIII-XIX. századi ónművesség szép darabjai. Az óntárgyak s a gazdagon díszített úrasztali terítő a kecskeméti Ráday Múzeum gyűjteményének darabjai. A mennyezetet a szabadszállási református templom XVIII. századi mennyezetkaszettája díszíti. A református faragott fejfákat Lükő Gábor néprajzkutató gyűjtötte Ferencszálláson és Izsákon.

A második tárló a zsidó hitéletbe nyújt bepillantást. A történelmi értelemben vett Kiskunságban a halasi az egyetlen működő hitközség. A kiállított műtárgyak többségükben a helyi zsidóság tulajdonát képezik. Az itt látható egyházművészeti anyag legérdekesebb darabja egy múlt századi *mizrah-tábla*, mely a zsinagógában az előimádkozói állványnál kap helyet. Az előimádkozó szeme elé a keleti falra többnyire kézzel rajzolt, színes, díszes táblát akasztanak. Az előimádkozó táb-

*Nepomuki Szent János-szobor,
Kiskunfélegyháza – Statue of St. John of
Nepomuk, Kiskunfélegyháza*

la neve mizrah-tábla vagy shivviti, melynek elnevezése a keleti fal héber nevéből származik. A hagyományörző zsidó otthonban a mizrah-tábla a keleti irányt jelzi, amulettként szolgálva, mágikus tárgy, mágikus szöveggel és rajzokkal ellátva.

Ugyancsak jelentős értéket képvisel a tárlóban látható XIX. századi *ezüst fűszertartó*. A zsidó ünnepi szokások során gyakorta használnak különféle fűszereket meghatározott jelentéssel. Chanuka ünnepén szegfűszeget adnak körbe, azt mindenki megszagolja – így emlékeznek a régi időkre. A Hávdálá, a szombatbúcsúztató fő tartozéka a jó illatú, mirtuszból, fahéjból és más fűszerekből készült keverék, melyet e célra készített tartóban (beszámim) őriznek. Gyakoriak az ezüstfiligrán torony alakú, zászlóval ellátott fűszertartók, melyek a zsidó kultikus tárgyak leggazdagabb fantáziával megalkotott darabjai. A fűszerek használata már az I. századtól ismert, de a fűszertartók formája Németországban fejlődött ki a középkor folyamán. A legkorábbi darabok torony alakúak, tetején zászlóval. Használatuk a XIX. században vált állandóvá az askenázi zsidó otthonokban.

A XIX. századból származó ősi kürt, a *sófár* a zsinagóga egyetlen fűvőshangszere, melyet Ros Hasónó (a zsidó új esztendő) napján fújnak meg. A zsidó újév a bűnbánat ünnepe, melyet az engesztelés napja, a Jom Kippur ünnepe zár le, amikor ismét megszólal a sófár, mely Izsák áldozatára emlékeztet, és a bűnök megbocsátását hirdeti.

A tárlóban bemutatjuk a halasi zsinagóga legrégebbi menóráját is. E hétágú gertyatartó a XIX. században készült, melyet Dávid-csillag díszít. A Mogén Dóvid vagy Dávid pajzsa a zsidóság fő szimbólumai közé tartozik. A legtöbb askenázi rítusú zsinagóga falain vagy tornyain, főképp Magyarországon, Kelet-Európában és Amerikában szimbolikus díszítésül alkalmazzák.

A kiállítás római katolikus egyházművészeti anyaga a félegyházi Sárlos Boldogaszszony és Szent István Plébánia tulajdonát képezi. A tárlóban látható *Szent Antal erekyetartó, oltárkereszt, szentségtartó, tömjéntartó, csöngő, füstölő, szenteltvízhintő* a XVIII-XIX. században készült. A fából faragott *Nepomuki Szent János-szobor, a Mózes-szobor, az Áron-szobor* a XVIII. századi Ótemplom díszé volt. Három XVIII. századi Piéta-szobrot is kiállítottunk, me-

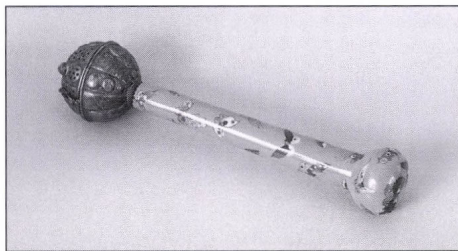
lyek hivatásos szobrászmesterek alkotásai, s látható még több szobortöredék, melyek a XVIII. századi félegyházi Ótemplomból származnak. Az oltárkép ismeretlen mester munkája a XVIII. századból.

A kiállított tárgyak között szerepel Félegyháza legrégebbi harangja 1743-ból, melyet a hagyomány szerint a Jászságból érkező betelepülők hoztak magukkal.

A római katolikus vallás liturgiai tárgyai mellett külön tárlóban szerepelnek az ottanonok vallási tárgyai: festett üvegek, tükrök, keresztek, szenteltvíztartók, olvasók, faszobrok, porcelánszobrok, búcsús emléktárgyak, népi betlehem.

A laikus vallási gyakorlatokhoz fűződő népművészeti tárgyak sorában kiemelkedő jelentőségűek a faragott *kiskunsági madonnák* vagy más néven jászkun madonnaszobrok. A szent sarokban lévő *Mária-házban* vagy a parasztház oromfülkéjében elhelyezett Mária-szobrok leggyakrabban Szűz Máriát ábrázolják a karján ülő Jézussal, valamint Máriát, karjában a halott Jézussal (Piéta). E népi fafaragások a Kiskun Múzeum gyűjteményének darabjai.

Ugyancsak kedvelt lakásdíszül szolgáltak a vallási témájú türeleművegek. A türelempalack szűknyakú üvegpalackban elhelyezett, fából vagy csontból faragott alkotás, mely a XVI. század óta mutatható ki Európa nagy részén, kedvelt szobadíszként, kandelabóként. Nálunk a parasztszobában a szűknyakú dísz volt. Egyik csoportjuk munkáját ábrázol, főleg bányát, hiszen készítői közül sokan bányászok voltak. De készítői között vannak pásztorok is, valamint börtönben raboskodó emberek. A türeleművegek ábrázolásának másik fő témája vallási

*Szenteltvízhintő pillangós berakással, Kiskunfélegyháza – Spreader of holy water with butterfly inlay, Kiskunfélegyháza
Fotók: Kis László*

jellegű: Krisztus siratása a keresztfán, Kálvária s Krisztus kínszenvedésének eszközei.

A katolikus otthonokban megtalálható vallási témájú képek, szobrok a népi vallásosság jellemző tárgyai. A képkultusz, mely tágabb értelemben az amulett-től a szentsarokig terjed, a relikviák tiszteletében gyökeresedik. A szentek, vértanúk testrészei csodatevő erővel rendelkeztek, de az ereklyék tiszteletén túl megjelennek bizonyos képek, melyek segítik a hívőt a vallás lényegében való elmélyedésben. A hívő a hasonló képet szemlélve az eredetihez jut közelebb, vagyis a szentséghez. Így a túlvilágot reprezentáló szent s maga az Isten a valóság részeként jelenik meg. A vallásos képkultusz sokféle szerepet tölt be: lehet dísz, oktatási eszköz, a kegyesség gyakorlatának tárgya, s szentséggel is felruházódik, ha például kegyképként tisztelik. A hivatásos művészet vallásos ábrázolásai hatással voltak a népművészetre is, amikor nevezetes oltárképek, szobrok szolgáltak mintául a népművészeti alkotások számára. A vallásos gondolkodás az ember teljes életterén vizuálisan is jelentkezett, a környezet látható elemeit is áthatotta.

Monuments of Religious Life in Kiskunság

Kiskunfélegyháza is a dwelling place between the rivers Danube and Tisza on the Kiskunság region. Its museum will celebrate its 100th birthday in 2002. The museum houses more permanent exhibitions, such as the archaeological and historical-ethnographic display of the town, an exhibition of László Holló's, a patriot painter's works, a prison exhibition and a wind mill. There are two permanent exhibiting sites in the town, the house of Ferenc Móra's, the writer's family and an exhibition devoted to Petőfi, the renowned poet. In the year 2000 a temporary exhibition, entitled 'Religious Monuments' will open as a significant event in the festival year. It will be housed in the prison chapel of the Kiskun district police station. The exhibition is to display ecclesiastical and religious artifacts, grouping the objects according to local denominations which are the largest in number, and giving a chance to have a look in the religious life of the Roman Catholic, Reformed and Jewish community. The most spectacular section of the exhibition is the carved Madonna statuettes, dating from the 17-20th centuries, which represent an unmatched profusion in the Kiskun Museum's collection. The Roman Catholic objects were lent by the Sárkány Boldogasszony and St. Stephen parishes of Félegyháza, the Reformed Church relating ones by the Ráday Museum of Kecskemét, while Jewish monuments belong to the Kiskunhalas Jewish parish.

Lásd – See also: Borító 3.

Mária-szobrok és út menti keresztek a Kiskun Múzeumban

Bánki Horváth Mihály

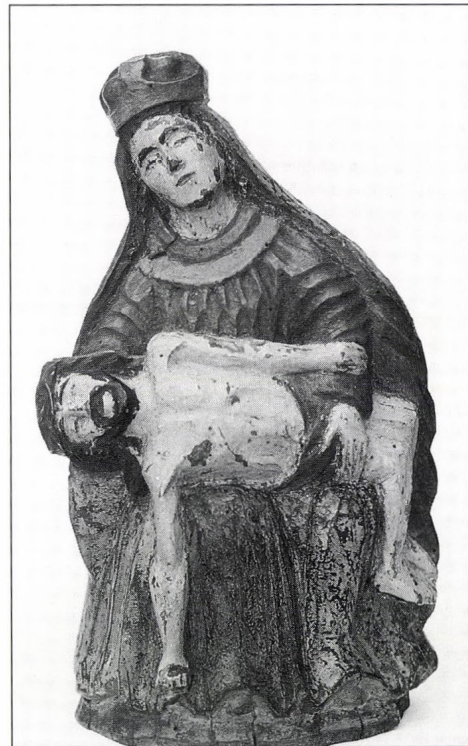
A Kiskun Múzeum gyűjteményének és egyben a magyarországi népi szakrális emlékszármaznak sajátos csoportját alkotják az úgynevezett *Kiskunsági Madonnák*. Egyszerűségükben, naivan, sőt megfaragott vonásaikban is bájos, megkapó faszobrocskák ezek. Első bemutatójuk Csanádi Imre költő volt, aki 1941-ben egy kiskunfélegyházi szociográfiai gyűjtőúton, egyik interjúalánya, Száraz Nagy Mátyás házában talált egy fotót, amelyen a házigazda egy Madonnát szorít magához. Így ír erről lírai szépségű versében:

*Máriás szegényember
egy bankfalusi fénykép alá*

*...Ezüstözött Máriája
szuvas már, idő-, por-, füst-fogta,
múlhatott kétszáz esztendeje,
hogy „valami paraszt” faragta.*

*Vele szegény Száraz Nagy Mátyás
most egy képről messzire néz,
együgvű arcán üdvözül
minden halál és szenvedés.*

*A kised olcsó ereklyét
úgy húzza ősi rongyához:
mintha vér kötné a fához.”*

Sümei György a Kiskunsági Madonnákról írt tanulmányában megemlíti, hogy mint általában a vallásos, elsősorban a katolikus népletben szerepet játszó tárgyaknak, faragott emlékeknek a bemutatása és megismeretése – úgy e szobrocskáké is – a népművészet-kutatás elhanyagolt területe volt egészen századunk közepéig.¹

Okként említi, ami épp érdekessé teszi ezeket számunkra: viszonylag kései (XVIII-XIX. század) keletkezésüket, a mindennapok élő vallásosságában egészen az ötvenes-hatvanas évekig játszott szerepüket.

A Kiskun Múzeum gyűjteményében tizennégy úgynevezett Kiskunsági Madonna és két Pieta található, nem számítva ide a hetvenes években a helybeli Vereb család házának oromzati fülkájéből a múzeumba került, mind stílusában, mind méretében erősen eltérő Mária-szobrot.

Fotók: Kis László

Szacsvay Éva és Kutas Eszter² a gyűjteményt formai jegyek alapján két jól megkülönböztethető részre osztotta. Az első típusba tartozó szobrok professzionális faragóműhely munkái. Ezek faragása igen magas szintű mesterségbeli tudást igényelt, áttört koronákkal, gyöngyosokkal díszített ruhákkal ábrázolja Máriát és a Kisjézust. A második típus ugyanezeket a motívumokat naivabb előadásban, egyszerűbben kivitelezve mutatja. A Márián lévő gyöngyos és a farkasfog motívum három-négy redővé egyszerűsödik.

Máig sem ismerjük pontosan e rejtélyes szépségű kegyszobrok eredetét. Andrassy Kurta János³ így írt róluk: „A ruha formája megfelel a régi jászkun viseletnek ... arca erősen mongolos”. Úgy vélte, e szobrok helyben faragották s az egyébként vegyes eredetű Félegyháza kiskun mivoltának bizonyítékai lennének, hiszen még a népi vallásosság is kunnak ábrázolja az Istenanyát, a félegyházi öregtemplom védőszentjét – elnevezte e szobrokat *Kiskun Madonnának*.

A későbbi kutatás és művészettörténeti vizsgálat során bebizonyosodott,⁴ helyesebb *Kiskunsági Madonnákról* beszélni. E kultuszszobrok használata ugyanis szinte csak a Dél-Kiskunság egy jól körülhatárolható részéről, Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa vidékéről ismeretes. Mindkét helységet zömében jászági lakosság telepítette újjá 1743-ban. E családok büszkéek voltak jászági eredetükre, nemzedékeken keresztül ápolták kapcsolataikat az otthon maradtakkal. Így továbbra is látogatták azokat az észak-magyarországi kegyhelyeket, Sasvárt, Egerszalókot és Mát-raverebély-Szentkutat, amelyek népszerűek voltak a jászági lakosság körében is.

A kegyszobrok eredetét – bár egy-egy darab helyi készítését nem lehet kizárni – elsősorban itt kereshetjük. E tárgytípus elsősorban a búcsújárók igényeit kiszolgálva készült az egyes búcsújáróhelyek kegyszobrai, kegy-

munkban őrzött darabok egyetlen kivétellel az utóbbi mérettartományba tartoznak. Az egyetlen nagyobb szobor is voltaképp csak talapzata miatt sorolható ide: az Istenanya egy glóbuszon áll. Mária és a gyermek Jézus gyűjteményünk darabjain az egyetlen Holdsarlós Mária-ábrázolást kivéve együtt jelennek meg. A gyermeket testük mellett oldalt, kissé előrenyújtva tartják. A szobrok hátoldala lapos, nincs plasztikusan megfaragva, eredetileg minden bizonnyal hátlap el, fülkébe, Mária-házba helyezték őket,⁶ ugyanakkor a ruházat, a gyöngyosor, az öv gazdag faragása kétségtelenné teszi, hogy ezeket a szobrokat sohasem öltöztették.

A Kiskun Múzeum szakrális emlékanagának másik érdekes alkotóját említjük az *útmenti kereszt*ek. Ezeknek a népi vallásosságban a Mária szobrokénál is fontosabb szerep jutott. Kiskunfélegyháza belterületén és határában összesen 52 ilyen emléket ismerünk.⁷ A kereszték többségének anyaga fa, kisebb hányaduk kőből, műkőből, vasból készült. Magasságuk a 270-600 cm közötti tartományban mozog. A gyűjteményben ezek közül öt szépen faragott fakereszt található, a múzeum udvarán felállított ún. *Csenki-kereszt* s négy másik restaurálás alatt áll, amelyeket a közönség a Madonnákkal együtt, immár restaurált állapotban tekinthet majd meg a 2000. augusztus 19-én nyíló: *A vallásosság emlékei a Kiskunságban* című kiállításon. Ugyancsak 2000-ben jelenik meg a Kiskun Múzeum Baráti Köre kiadásában *Sümei Györgynek: A Kiskunsági Madonnák* címet viselő kismonográfiája.

A félegyházi út menti kereszték állításának történetét két szakaszra oszthatjuk. A XIX. század közepéig a jászkun redemptióból következően Kiskunfélegyházán sajátos földbirtokviszonyok érvényesültek. A földalommelány jelentős részét a megváltkozásban résztvevők, a redemptusok közösen használták. Ekkor a kereszték állítása a közösség feladata volt. A lakosság által leginkább használt utak kezdetén, a település szélén állítottak emlékjelet. Bár a XIX. század közepe táján létrejött új tulajdonosi közösségek továbbra is szívesen tettek eleget területükön kegyes vallási kötelezettségüknek, a keresztállításnak, azok többségét a köztisztviseltek helyett máig magánosok állítják.

A félegyházi út menti kereszték igen eltérő művészi színvonalat képviselnek, ám a múzeum gyűjteményébe került kereszték valóságos remekei a népi fafaragásnak.

Az öt kereszt közül a Csenki-kereszt az ún. Kecskeméti környéki (matkói, kislai) kereszték típusába sorolható, míg a másik négy ún. félegyházi kereszt.⁸ Ez utóbbiak általános jellemzője, hogy korpuszt és mellékalakokat fából nem faragtak. A legkorábbi farkereszték korpuszai plébából kivágot és festett Megváltó-képek. E pléhkrisztusokat légies könnyedségű, bádoglemezéből hajlított

tetővel foglalták keretbe. Az ívlemezeket bevert és domborított ornamentikával (levél-, virág-, lándzsahegy formákkal) díszítették.

Maguk a fakeresztek alulról felfelé hármas tagozódást mutatnak. Az alsó szféra a bűnbeesést (kigyó almával), a középső bánatos, imádkozó alakjai földi életünket jelenítik meg, a felső rész szenvedő Krisztusa a megváltásra utal.⁹ A keresztek díszítését lapos domború faragással, egyes elemeit véséssel készítették. A félegyházi út menti faragott kereszteken az alsó szféra képviselőit szilvماغ sorokkal vagy bevésített térelválasztó vonallal függőlegesen négy egyenlő mezőre tagolták.¹⁰ A homlokzati mezőben koponya vagy félkoponya, illetve a keresztrefeszítés eszközei emlékeztetnek az Origenész nyomán elterjedt apokrif történetre:¹¹ a Golgota, azaz a koponyahegy, ahol Krisztust megfeszítették, egyben Ádám sírja is s Jézus, a második Ádám ezáltal váltotta meg az emberiséget a bűntől és az örök haláltól.

Lapos domborművű faragással készült szimbólumok a kehely, szentségtartó és talpas kereszt az üdvösség felé közvetítés eszközeiként, a szentségtartó feletti vagy lángnyelv szívet övező koszorú az örök élet jelképeként jelenik meg. A kereszt-szár homlokzati mezőjében mindegyik keresztben félköríves lezárással függőlegesen lefelé bemélyítve találjuk a tükröt.¹² Ez foglalja keretbe a feliratot, amelyet finom vésővel, „öregbetűvel” vésték a fába.

A faragás technikájában és a képi elrendezésben a Kecskemét környéki keresztek lényegesen különböznek a félegyháziaktól. Ezek domború faragással készültek, szimbolikus ábrázolásuk hullámvonalban balról jobbra felfelé haladó. Szép növényi ornamentikájukat geometrikus elemek egészítik ki. Megszokott díszítőelemeik: csigavonalban feltekeredő kigyó almával, hasonló irányú vi-

rág vagy levélinda, spirálisan felfele futó geometrikus elemek. A középső szféra alakjai (Mária, János apostol) faragottak.

A Csenki-kereszt Lükő Gábor leírása szerint valamikor festve volt.¹³ A levett korpusz alatt kékeszürke, világos színű olajfesték volt látható összefüggő nagy darabon. Ugyanez a szín mint alapozás több helyen felbukkan a faragott virágdísz mélyedéseiben. Rajta mindig piros vagy zöld festék, a szürke csak ennek peremén, a kopás szélein tűnik elő. Mária és János ruhája piros, illetve zöld. A virágok pirosak, leveleik zöldek voltak. A kigyó eredeti színét már nem lehetett megállapítani.

Az út menti keresztek tisztelete a kereszt-szentelés szertartásával kezdődött. Ezt szentmise vezette be, ahonnan élen a búcsújáró kereszttel, a plébános és kíséretének vezetésével templomi zászlókkal vonultak a keresztkez. A várostól távoli külterületeken a tanyai iskolákban tartották a szentmisét, innen indultak a keresztkez, ha a közelben nem volt iskola, az ünnepség színhelyén állítottak alkalmi oltárt. Szokás volt, hogy mindenszentekkor a környék megtisztogatta a gaztól keresztjét, s minden évben megemlékeztek a kereszt-szentelés napjáról is. A motorizáció elterjedése előtt a búcsúsok egy-egy híresebb búcsújáró helyre igyekeztekben megálltak az útba eső keresztkeknél is imádkozni, népszerű egyházi énekeket énekelni, testi-lelki felüdülést találni. Ma már egyre ritkábban kerül friss virág a keresztek tövébe, kerítésére, a búcsúsok buszai is elrobognak mellettük, mégis ismernünk kell ezeket az emlékhelyeket, szakrális népművészetünk gyönyörű alkotásait, amelyek sajátosan leegyszerűsített ábrázolásai a nép számára is közérthetően, általuk átformálva jelenítették meg a keresztény hit alapigazságait.

Jegyzetek

1. Sümegi György: Kiskunsági Madonnák. Forrás 1984/6. 20-26.
2. Szacsavay Éva-Kutas Eszter: Tárgy és kultusz. Egy kiskunsági Madonna restaurálásának tanulságai. Néprajzi értesítő LXXVIII. 1996. 191-203.
3. Andrásy Kurta János: A magyar nép szobrászata. Budapest 1944.
4. Bánkiné Molnár Erzsébet: Jász és kun, jász-kun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunságban. Tisicum X. Szolnok, 1997. 13-27.
5. Szacsavay-Kutas: i. m. 196.
6. Sümegi: i. m. 23.
7. Fekete János: Kiskunfélegyházi útmenti keresztek. Ethnographia 1984. I. 79-106.
8. Fekete János: A kiskunsági út menti keresztek. A Kiskunság népművészete. Honismereti tanácskozás Kiskunfélegyházán 1978. október.
9. Sümegi György: Valami paraszt faragta. Forrás 1978/7-8. 79-81.
10. Fekete: i. m. (1984) 97.
11. Jutta Seibert (szerk.): A keresztény művészet lexikona. Corvina, Budapest, 1986.
12. Fekete: i. m. (1984) 97.
13. Kiskun Múzeum, Néprajzi Gyűjtemény 55.3068.

Madonna Images and Wayside Crosses in the Kiskun Museum

Madonnas and wayside crosses from the Kiskunság region represent a special group of the Kiskun Museum. Kiskunfélegyháza. The Kiskunság Madonnas are painted cult statues from the 18-19th centuries, carved of soft wood and 30-50 cm in size. They were presumably made in the pilgrimage sites of Upper Northern Hungary (Sasvár, Egerszalók, Mártaverebély-Szentkút), which were constantly visited by the inhabitants of Kiskunfélegyháza and Kiskunmajs, assumably originating from the Palots migration, up to World War II. The flat and sketchy backside of some of these images suggest that they were standing in tabernacles and Madonna-houses. Wayside crosses were mostly erected during the last decades of the last century and first years of this century. Apart from the official doctrines of the Church the creators carved in their own fancies of religion, which makes these crosses particularly valuable monuments and witnesses of the living folk art.

Rejtőzködő kincsek a kalocsai Szentháromság tér alatt

Romsics Imre

Kalocsa. Ismerősen hangzó név. Talán mindenki ismeri gyönyörű népművészetét, piros aranyát, a paprikát. De nem biztos, hogy mindenki ismeri az Alföldön egyedülálló barokk városközpontját. Minden diák tudja, hogy Mohácsnál Kalocsa érseke vezette a magyar seregeket. De tudják-e, hogy Kalocsa első érseke, Asztrik hozta el Rómából Szent István koronáját. Elhallgathatjuk-e ezt az államalapítás közlő Millenniumán?

Kalocsa főtere a végletek tere. A világ

egyik legszerencsésebb, ugyanakkor a legszerencsétlenebb közterülete. Szerencsés, mert érintetlenül maradt meg a barokk városközpont. Szerencsétlen ugyanakkor azért, mert vastag földréteg fedi el az államalapítás korabeli Kalocsát. Gyönyörű kincseket rejthet e föld. Gyöngyszemei meg-megvillantak a történelem során, de módszeres, mindenre kiterjedő ásatás sohasem volt ezen a főtéren.

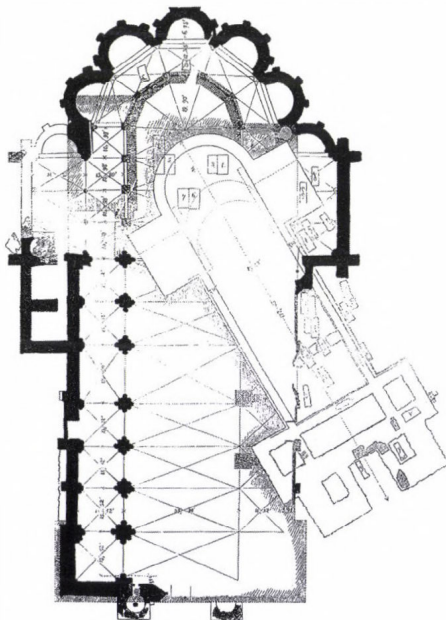
A honfoglalás után a Kalocsai Sárköz a központi törzs, Árpád családjának szállásterületéhez tartozott, korai családi központ lehetett, bizonyítják ezt Solt, Szentkirály, Fajsz helyneveink. A központi törzshöz tartozhat-

tak azok a családok, akiknek emlékét Kalocsa, Hillye, Bática és Pataj helyneveink őrzik meg. Fejedelmi központ jellegét mutatják a honfoglaló magyarok által letelepített keleti szláv eredetű és a normann varég segédcsoportok, melyeknek emlékeit Orosz puszta és Varajt helynevek hagyományozták ránk. A Hartvik legenda időbeosztásából számítva 1001-re tehető Kalocsa első említése – *prov-s in 10 partibus episcopatus, ... cognoscens... dux... Asscrici religionem... ei... Colocensis episcopatus dignitatem obtulit*. Nevét az őtörök eredetű, maradék jelentésű *Kolocha* (1273) személynévből kapta magyar névadással. Stratégiai fontos-

ságát, korábbi lakottságát és talán erődített-ségét mutatja, hogy államalapító Szent István királyunk az elsők között alapította meg püspökségét. Első püspökévé a pécsváradi apátot, Asztrikot nevezte ki, aki neki a koronát hozta Rómából. A kalocsai püspökség érseki rangra emelésének körülményei tisztázatlanok, ideje vitatott. Az egyik vélemény szerint Sebestyén esztergomi érsek 1005 körüli megvakulásakor Asztrik foglalta el az érseki széket, majd Sebestyén felgyógyulása után érseki palliummal tért vissza Kalocsára. Asztrik az egyházépítés mellett 1010 táján főszékesegyházat épített Kalocsán. Az Árpádok szállásterületének délkeleti szögletében lévő Kalocsa lett a római katolikus vallás déli és keleti irányú terjesztésének központja.

Szent László király a XI. század végén egyesítette a Bácsba áthelyezett szerémi görög püspökséget a kalocsai latin érsekséggel. 1093-tól rövid ideig Bácsban székeltek az érsekek, s ettől az időtől kezdődően a XX. század közepéig kalocsa-bácsi érseknek neveztek magukat. A kalocsai egyházmegye területéhez tartozott az erdélyi, csanádi, nagyvárad, zágrábi és a szerémségi püspökség. 1219-ben Csák Ugrin királyi kancellár foglalta el az érseki széket, ettől kezdve többnyire Kalocsa érsekei töltötték be a kancellári tisztséget. Csák Ugrin 1230 előtt építette a Szent Pál tiszteletére szentelt nagyobbik kalocsai egyházat. 1233-ban az érsekség 1 tömény (10 ezer) sókockát tarthatott meg a királyi sóból. Szabályos kanonoki testülettel rendelkező káptalanjában tüzesvas próbákat tartottak. Ugrin érsek 1241-ben elesett a tatárok elleni muhi csatában, s az egyházmegye is súlyos károkat szenvedett. 1311-ben Károly Róbert megerősítette az érsekség népeinek mentességét a királyi adók és a bírások alól.

Henszlmann Imre rekonstrukciós alaprajza az első és a második székesegyházról, 1870
Reconstruction ground-plan of the first and second cathedral by Imre Henszlmann, 1870

A második székesegyház emberalakos oszlopfői (Ádám, Éva)
Figured capitals of the second cathedral (Adam, Eve)
Fotó: Madarász Dezső

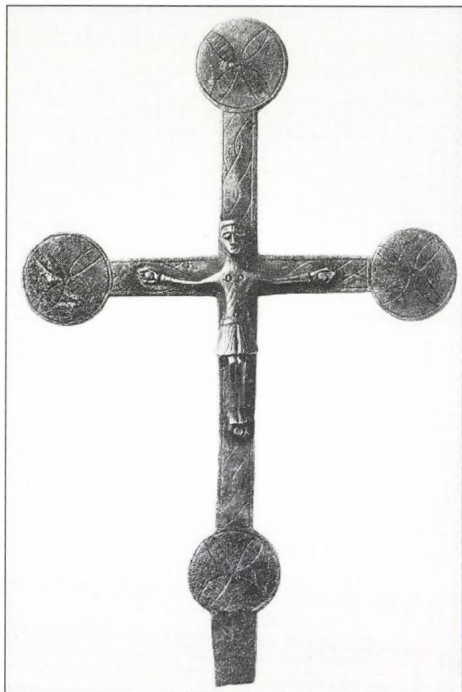
Henszlmann Imre 1869–1870-es, valamint Petrovácz Gyula és Foerk Ernő 1907–1912-es ásatásai derítették fényt a kalocsai főszékesegyházak építéstörténetére. Henszlmann Imre véleménye szerint a jelenlegi főszékesegyház a harmadik. Foerk Ernő szerint Nagy Lajos uralkodása idején Franklói István (1367–1382) vagy Helfenstein Lajos báró (1383–1391) érseksége alatt a második főszékesegyházat gótikus stílusban átépítették, két toronnyal látták el, így vegyes román-gót kinézetű volt. A Magyar Nemzeti Galériában őrzött, gótikus stílusú oszlopfő és talpazatmaradványok keletkezését erre a korra datálja. Az ásatások során előkerült falmaradványok tanúsága szerint a főszékesegyház falazatköve zöld trachit, díszkövei fehér és vörös márványból voltak. Az érseki kriptá 1910-es építésekor került napfényre az a sírkamra, mely az ásatást vezető Foerk Ernő szerint Asztrik (1000–1012), mások szerint Győri Saul érsek (1192–1202) földi maradványait tartalmazta. A koporsót öt darab vörös márványlap fedte. Az erőteljes férfi csontváz mellett egy kis méretű ezüst kehely feküdt paténával, ezüst pásztorbot fanyéllal, ennek alján túske vasalással. A ruhafoszlányok között arany főpapi gyűrű, kis arany mellkereszt és három érseki palliumtű volt. A csontokat a márványlapokkal együtt a kriptában helyezték el. Valószínűleg még az első templom korszakából való az a vörösréz kehely, melyet a falakon kívüli sírban talált Henszlmann Imre.

Kalocsa második főszékesegyházát a XIII. század elején, Csák Ugrin (1219–1241) érseksége alatt építették. Ebben az időben kőfaragó műhelyt alapítottak, melynek vezetője Martinus Ravegu lehetett. Entz Géza feltevése szerint az esztergomi palota egyik francia származású vezető mestere volt, s az építkezés befejezése után került Kalocsára. A műhelynek több értékes faragványa maradt az utókorra. A legértékesebb alkotás egy kb. 20

cm magas, vörösmárványból faragott királyfej, mely az Árpád kori plasztika legszebb darabja. Entz Géza szerint a főszékesegyház kapuját díszítő királyok galériájának volt tagja. Eredetijét a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. Értékes az a két emberalakos oszlopfő, melyet az érseki palota lépcsőházának falába építettek be. Az egyik két ülő jobbágyot, a másik Ádámot és Évát ábrázolja.

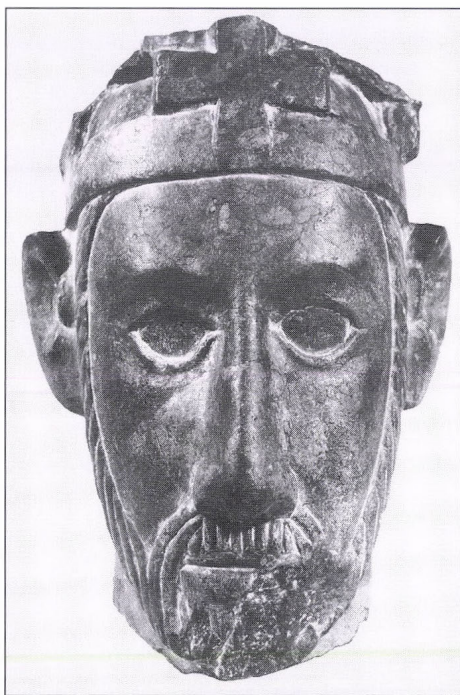
Mivel nem volt szokás abban az időben a sírkövek feliratozása, különösen érdekes Martinus Ravegu sírköve, melyet az érseki kincstárban állítottak ki. A sírkő szövege: MARTINUS RAVEGU LAPICIDA JACET HIC, azaz ITT NYUGSZIK RAVEGU MÁRTON KŐ-FARAGÓ MESTER. Számos szép oszlopfőt, konzolt és egyéb faragványt őriz még a Viski Károly Múzeum

Különösen értékes az a vésett szalagfennel ékített, kerekített végű, bronzlemezekből illesztett kalocsai körmeneti kereszt, melyet villanyoszlop állítása során találtak a Katona-ház sarkánál.

A kalocsai körmeneti kereszt
The Kalocsa procession crucifix

Kozák Károly 1966-ban újraértékelte az addigi ásatások eredményeit, s az Asztrik által épített templomot az alábbiak szerint írta le: „A kalocsai székesegyház első építési szakaszában egy nagy, félköríves szentéllyel záródó, téglalap alaprajzú, egyhajós templom lehetett. [...] Ez az egyszerű templom – alaprajzi elrendezését, arányait tekintve – hasonló a pécsváradi és zalavári bencés apátságok templomaihoz, méretben nem sokkal nagyobb azoknál. Tornyai ez időben még nem lehettek. Talán a XI-XII. század fordulóján a templomot Ny-i irányba meghosszabbították, és feltehetően később két tornyot építettek a Ny-i homlokzat elé. E falmaradványokra épült fel később – K felé visz-

A kalocsai királyfej
The Kalocsa King's head

szatolva – a két toronyszerű épületrész, amelyet Henszlmann a négytornyos elrendezésű székesegyház Ny-i tornyainak tartott. Henszlmann felmérési rajzának hitelessége, valamint a közeli pécsi és székesfehérvári

példák nem engedik meg, hogy teljesen elveszük ezt a feltevést. A Képes Krónika ábrázolásait sem tarthatjuk teljesen légből kapottnak. A fentiek után azonban ez semmiképpen sem tehető az első építési szakaszba. A végső szót e kérdésben egy hitelesítő ásatás mondhatná csak ki.

Szerencsések vagyunk? Hiszen a mai templom helyzetétől eltérő tájolás miatt az Asztrik által épített főszékesegyház tornyai és hajójának egy része a Szentháromság tér alatt található. Néhány lelet csupán, amit eddig láthattunk. De mit rejthet még a föld? A Kozák Károly által óhajtott hitelesítő ásatásnak itt van az ideje. Hiszen ezer év telt el. Ezer év! Ezer év után vissza kell tekinteniünk. Sok fontos dolog van e világon, de beletörődhetünk-e, hogy a koronát hozó Asztrik által épített kalocsai főszékesegyházat ne tárjuk föl az államalapítás Millemiumán? Ha nem is ez az első feladatunk, de a legelsőők között kell lennie, ez nemzetünk közös érdeke.

Concealed Treasures Under the Holy Trinity Square in Kalocsa

Kalocsa's strategical importance, earlier population and perhaps fortification shows that King St. Stephen, founder of the Hungarian State, established its episcopate among the first. He appointed Asztrik, abbot of Pécsvárad, first bishop of Kalocsa, who brought he royal crown to Stephen from Rome.

Circumstances of how the episcopate of Kalocsa became an archbishopric are unclear and the exact time is argued. Besides developing the church Asztrik built the main cathedral in Kalocsa around 1010. The town, being placed in the southern-eastern corner of the Árpád abodes, became centre for spreading the Roman Catholic religion in southern and eastern directions. King St. László (Ladislaw) united the Greek episcopate of Szerém, having moved to Bács, with the Latin archbishopric of Kalocsa at the end of the 11th century. Csák Ugrin built the bigger church of Kalocsa, consecrated to St. Paul, before 1230. The history of building the Kalocsa cathedrals was revealed through their excavations by Imre Henszlmann in 1869–1870 and Gyula Petrovácz and Ernő Foerk between 1907 and 1912. During the building of the archiepiscopal crypt in 1910 a burial vault was discovered. The coffin was covered with 5 red marble plates. Next to the robust man's skeleton a small sized silver chalice was laid with a paten, a silver shepherd's stick with wooden shaft, the bottom of which was furnished with thorn fittings. Among the clothe rags there was a golden prelate's ring, a small golden pectoral cross and three archiepiscopal pallium needle found. The bones, together with the marble plates were placed in the crypt. The most valuable object preserved of the second cathedral is a cca. 20 cm high king's head carved of red marble, which represents the most beautiful piece of sculpture from the Árpád period. It was a member of the kings' gallery placed on the cathedral gate. The staircase of the archiepiscopal palace is decorated with two capitals in human figures. One represents two sitting serfs, the other Adam and Eve. The Kalocsa circumferential cross, assembled of brass plates, is particularly precious. There are many important things in the world, but may we allow ourselves on the millennium of the state foundation not to unearth the cathedral of Asztrik, that of the prelate who brought the crown to Hungary?

A soltvadkertei evangélikus templom feliratos kövei az 1840-es évekből

Starkné Koltai Margit
ifj. Káposzta Lajos

A soltvadkertei evangélikus templom a korabeli evangélikus templomokhoz hasonlóan klasszicista stílusban épült 1834 és 1836 között. Az épület ma műemlék, és a kisváros központjának egyik legszebb eleme. Az önkormányzat több lépcsőben üzletsorral szegélyezett teret, parkot és parkolót alakított ki körülötte, a templom éjszakai megvilágításáról ugyancsak gondoskodik.

Több iratból és kimutatásból tudjuk, hogy az 1830–1840-es években csaknem kizárólag németül, illetve tótul folyt az istentisztelet a gyülekezetben. Olyannyira, hogy egészen 1926-ig 2 egyházközség működött egymás mellett: a német egyház és a szláv egyház, mintegy 70:30 százalékos létszámarányban. Ezek magyarosodása, valamint el-

magyarosítása hosszú folyamat volt, amely ekkortájt vette kezdetét. Melyek voltak ennek lépései? Először a magyar nyelvű istentisztelet bevezetése az 1820-as években, ami a közeli, azóta községgé alakult Bócsa pusztán élő magyar evangélikusok lelki gondozása miatt történt. A prédikáció nyelvénél az 1820-as evangélikus gyülekezeti címtárban ez áll: „pro extraneis hungaricus”, azaz „idegenek részére magyar”. Az 1838-ban kiadott címtárban 2000 vadkertei evangélikust mutatnak ki, ebből Bócsán és Szankon 20 (felőtt) főt. Csupán őket, a pusztán élőket lehet magyar anyanyelvűnek venni, amihez néhány beházasodó magyar számolható. Ilyen azonban a vadkertei gyülekezetben az anyakönyvek tanúsága szerint alig-alig van, a közösség meglehetősen zárt, és csupán német vagy szlovák anyanyelvű evangélikusok házasodhatnak be, tehát még vegyes nyelvűek házassága is rendkívül ritka.

A meglevő iratanyag szerint a templom-

építés idején minden negyedik vasárnap volt magyar istentisztelet, bár 1843-ban az egyházmege elnöksége Vadkerten tartott gyűlésén előkerült – Földváry Pál egyházmegei felügyelő javaslatára –, hogy minden harmadik vasárnap tartsanak magyar istentiszteletet. Ezt a vadkertiek „elfogadni egyáltalán nem akarták”.

E korból a rendkívül gazdag iratanyag mellett két jellemző, kőbe vésett dokumentuma van a gyülekezetnek, mindkettő a templom falán. Az egyik az ún. *korjelző vers*, ami kívül, a templom főbejárata fölött látható. Ez magyar nyelvű, és szerzője Spannágel Ferenc, aki 1836 és 1855 között volt a falu evangélikus lelkésze. A magyarul, németül és szlovákul egyaránt beszélő és ígét hirdető lelkész a Felvidékről származott. Erejéhez mérten és a felsőbb kívánalmaknak megfelelően igyekezett előmozdítani a magyarosodást azzal is, hogy magyar nyelven korjelző verset, úgynevezett chronosticont szerkesztett, eképpen:

„Itt könnyít sugarán
Jézus szűk eszünknek igáján.
Dúlt kebelünk irt lel,
Mennyei létre fesel.
1837“

A klasszicizmus idején divatos szokás szerint a római számokat is jelző betűket kiemelten írták. Az I helyettesítheti a j-t, a V az u-t, így:

„Itt könnylt sVgarán
lézVs szVk eszVnknek Igáján
DVLt kebelVnk Irt LeL
Mennyei Létre fesel“

A nagybetűket összeadva valószínűleg a vers keletkezésének évszámát kapjuk meg:

1 M:	1000
1 D:	500
6 L:	6 x 50 = 300
6 V:	6 x 5 = 30
7 I:	7 x 1 = 7
	összesen: 1837

A 6 m magasán található tábla szélessége 120 cm, magassága 80 cm. Az 1990-es évek közepén Filus Sándor presbiter, szobafestő-mázoló újította fel.

A másik kőbe vésett szöveg a templom belsejében levő Emlékkövön olvasható, ami a következő:

DIES IST DER DENCK
STEIN DER EVANG
ELICA KIRCHE
IN VADKERD.

Lefordítva: „Ez a vadkerti evangélikus templom emlékköve“. A német (sváb) nyelvű szöveg az akkor nagyobb létszámú német egyház tagjainak műve, és nem tudunk hason-

ló tartalmú szlovák nyelvű feliratról. A kő helye minden valószínűség szerint az oltár előtt lehetett, ami alá – nem kizárt – el is ástak egy kis ládikát, alapító irattal. Erről szól az 1846. február 4-i presbiteri gyűlés jegyzőkönyvi határozatok 6. pontja: „Az egyházban előforduló bevételek és kiadásokra rendelt jegyzőkönyvek létezésén, melyekben föl vagyon minden bevett és kiadott krajczár jelölve, és azokban minden föltalálható lévén, híven az egyházi jegyző által, illő díj mellett kíratrni és külön írásba foglalva ez év október 31-dik napján, úgy mint templomunk fölszentelési (emlék) napján az egyházi tagok előtt felolvastatni, és az érintett írások egy arra rendelt emlékkőbe örök időkre az oltár előtti zsámoly aljába eltétni rendeltetnek.“ Ez a templomépítési iratokat érintette, melyekből az eredetiek a gyülekezeti levéltárban megtalálhatók. Valószínűleg ennek megfelelően járt el a vezetőség. Érdekesség, hogy 1997-ben dr. Gryneaus András régész fémkeresővel vizsgálta az oltár előtti térdeplő alatti területet, ahol a műszer több alkalommal is fémet jelzett.

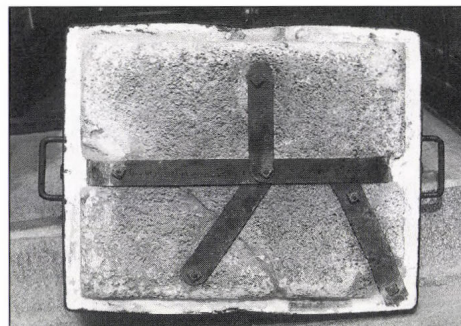
A kő méretei: szélessége 48 cm, magassága 40 cm, vastagsága 8 cm, a betűk átlagmagassága 4 cm. A hátulján vasból készült erősítő pántok láthatók, ami a kő megrepedése miatt vált szükségessé. A vasaláson magyar nyelvű vésett felirat: „ŐSSZEVASALTA KATZENBACH HENRIK KOVÁCS MESTER 1912. 5. 16.“ Tudjuk, hogy 1926-ban a kő még megvolt, ugyanakkor a mai öregek nem emlékeznek rá, tehát az 1930-as évek templomfel-

újításai alatt történhetett valami... Feltételezésünk szerint az akkori lelkész, Sikter András, félve a nemzetiszocializmusba átcsapó pángermán ideológiától, elterette a követ, és – eredménnyel – visszatartotta a gyülekezet német(ézelzmű) tagjait attól, hogy belépjének a Volksbundba. Emellett a német istentiszteletek nem szűntek meg, csupán 1944 nyarától, amikor világossá vált a németnyelvűek végzete. Akkor a községben már csak néhány tucat idős ember tudott valamennyire svábul, a középgeneráció és a gyerekek egyáltalán nem, vagy csak egyes szavakat.

Az emlékkő sorsa a levéltár átvizsgálásakor vett új fordulatot. 1996-ban keresés indult az egyház épületeiben, és Káposzta Lajos lelkész – visszaemlékezve a többszöri renoválások és festések idején történt átrendezésekre – az egyik zugból elővette a rég elfeledett követ. 1997. október 26-án, a templom felszentelésének 160. évfordulóján dr. Harmati Béla püspök leplezte le a megújult emlékkövet, ami azóta a szószék alatti falrészén látható oly módon, hogy zsanéron forogva, mindkét oldala megtekinthető. A fali pánt oldalán a következő kordokumentumot olvashatjuk: „A FALRA FABRIKÁLTA ŐSZINTE TISZTELETTTEL 1997 ŐSSZEL VALENDÁ PÁL ŐKUMENIKUS LAKATOS“.

Captioned Stones of the Soltvadkert Evangélic Church from the 1840s Years

Hungarianisation of the originally German and Slovakian speaking congregation was going slow. Pastors were considering not only national tendencies but also the local expectations and grievances. The two stones, one of them in Hungarian, the other in brought negative or positive sentiments, sometimes danger, in the congregation's circle from different periods of the last century. The Hungarian stone is a poem marking a period, also indicating the date of building the church. The other, also born around the time of the building, proclaims in German, perhaps at the cost of the Slovaks, that it is the „gem of the church“. Now both are (again) on their original place. Once for all, we hope.

A közgyűjtemények és a tudomány Konferencia Budapesten (1999. július 1-2.)

Jaksa Éva

A Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Természettudományi Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közösen rendezte meg ezt a nemzetközi konferenciát az UNESCO-ICSU és a Magyar

Tudományos Akadémia által szervezett „Tudomány Világkonferenciája” ideje alatt.

A tanácskozás szimbólumaként a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös alapítólevelének egyik motívumát választottuk, amellyel egyrészt a közös gyökerekre, másrészt az együttesen vállalt felelősségre kívántunk utalni. Az első na-

pon a plenáris ülés helyszíne a Magyar Nemzeti Múzeum volt, míg a szekcióülések, poszter-bemutatók, kiállítások a négy szervező intézményben kaptak helyet másnap.

A 12 külföldi és 19 magyar előadó, a 14 poszterrel résztvevő múzeumi szakember, a – Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumából és az ország számos múzeumából

való – levezető elnökök tudományos igényességgel fogalmazták meg gondolataikat, igényeiket, reményeiket múzeumaink működésével, tudományos munkájával, gyűjteményeik fejlesztésével kapcsolatban. A résztvevő múzeumi szakemberek nagy száma és a sajtó képviselőinek jelenléte megmutatta, hogy örvendetesen sokan vannak olyan emberek az országban, akik valódi felelősséget éreznek a múzeumügy és a múzeumi tudományosság iránt. A Magyar Nemzeti Múzeumban a két nap alatt összesen 223 regisztrált résztvevő hallgatta meg az előadásokat, tekintette meg a posztereket, és ebbe nem számoltuk bele a csak a július 2-i szekcióüléseken megjelent hallgatóságot!

Július 1-jén, *A közgyűjtemények fejlesztésének tudományos szempontjai* című plenáris ülésen Enyedy György akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke szívélyesen üdvözölte a megjelent kollégákat, majd hangsúlyozta a közgyűjtemények és a tudomány egymásra utaltságát, kapcsolatát. Ezt követte Visy Zsolt helyettes államtitkár (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) előadása *A régészeti gyűjtemények fejlesztésének tudományos szempontjai és módszerei* címmel. Ennek legfontosabb üzenete az volt, hogy a közgyűjtemények tudományos intézmények (amint ezt a saját szakterületéről, a régészetből hozott példákkal is igazolta).

Prékopa Ágnes muzeológus (Iparművészeti Múzeum) és Fejős Zoltán főigazgató (Néprajzi Múzeum) a közgyűjtemények jelenlegi fejlesztéséről, a szerzeményezés elvi és gyakorlati kérdéseiről szövegezték előadásaikban. Az előbbi szerint míg például a szecsesz-szió korában az Iparművészeti Múzeumnak módjában állt élvonalbeli műalkotásokat megvásárolni, addig a mai gyűjteményfejlesztésnek erre alig van lehetősége. Fejős Zoltán többek között azt a kérdést vetette föl a néprajzi gyűjtemény fejlesztése kapcsán, hogy mi a jelen néprajzi gyűjtés tárgya, köre, mi ma a néprajz? Hiszen a mai népi kultúra már nem a megszokott csikós-gulyás élet, ami sztereotípiaként él bennünk és a külföldiekben, mint „magyar népi”, hanem sokkal inkább az avantgárd, a szubkultúrák, a különböző társadalmi rétegekhez tartozó kultúracsoporthoz, a szekták hétköznapijaival jellemezhető. Mindezt hogyan lehet gyűjteni, katalógusba rendezni, és mi lesz e gyűjtemények sorsa? Megannyi válaszra váró kérdés.

Kecskeméti Tibor a Magyar Természettudományi Múzeum magas színvonalú tudományos munkájáról számolt be, *Breinich Gábor*, Budapest Főváros Levéltárának főigazgató-helyettese pedig arról szólt, hogy nem működnek az archiválás hagyományos módszerei, rutinfeladatai. Az iratok – mire az archívumba kerülnek – nem kívánatos szelekció nélkül kerülnek, így kétségessé válik forrásértékük valódisága. Az országgyűlés munkáját a korábbi gyorsírással papírra rögzítve feketén-fehéren megjelenő dokumentációt felváltották a magnószalagok, amelyek már nem minden kétséget kizáróan tanúszkodnak az utókor számára, hiszen ötven év távlatából minden hozzászóló hangját azonosítani komoly tudományos kutatás tárgya lehet majd. Így felmerül a kérdés, hiteles történetét őriz-e az archívum egy-egy törvény keletkezésének?

Ehhez a témához kapcsolódott *Ray Lester* előadása: *„Válogatás és minőség a könyvtári beszerzésekben, különös tekintettel az elektronikus információ-forrásokra”*. A Londoni Természettudományi Múzeum Könyvtárának vezetője előadásában szövegezte a gyűjtemények fejlesztési problémáiról, a gyűjtés körének tudományos meghatározásának kérdéseiről. A könyvtár mára egyre inkább a virtuális könyvtár előtt született publikációk archívumává válik. Ezzel összefüggésben felvázolta az elektronikus kommunikáció terén végbement forradalmi változások kínálta lehetőségeket, ami ugrásszerű fejlődést eredményezhet a tudományos és a kutatási kommunikációban. Ily módon a gyűjtemény fejlesztéséről áttevődik a hangsúly a gyűjtemények elérhetőségének fejlesztésére, vagyis megszületik a *virtuális könyvtár*. *Ray Lester* a virtuális realitás múzeumi gyakorlatba való beillesztését gyakorlati példákkal illusztrálta. Ezután meghallgathattuk *Juan Barcelo* előadását *„Az örökség, ami nincs. Bevezetés a virtuális múzeumok világába”* címmel, amely ugyanehhez a témához kapcsolódott.

Az előadások címeiben, a témák kiválasztásában is tükröződik az az egyre inkább felmerülő igény, hogy a közgyűjtemények fejlesztésének megtervezésekor az egyes intézmények a hagyományok tisztelete és követése mellett a tudomány és a technika világának e gyorsan változó korában új szempontokat is figyelembe vegyenek. Át kell értékelniük a hagyományokat, és elfogadni azt a segítséget, amelyet a technika és a tudomány nyújthat. Akkor is, ha ezek első pillanatban idegennek tűnhetnek a hagyományos és igen jól működő társadalomtudományos módszerekhez képest.

A Pallós Lajos által rendezett kamara-kiállítás *Évezredek kincsei* címmel ízelítőt adott a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek változatosságából. *Kiss Attila* pedig a plenáris ülés végén alapos és élvezetes tárlatvezetést tartott a *Szilágyosmlyó. A gepida királyok aranykincsei* című kiállításban.

Július 2-án négy szekcióban folyt a munka. Az egész közgyűjteményi hálózatot átfogó témakörök a következők voltak:

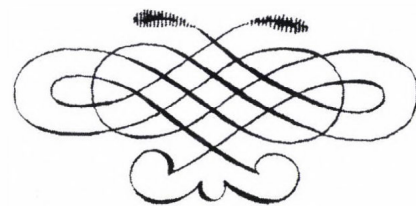
- *A műtárgy, mint történelmi forrás* (Magyar Nemzeti Múzeum)
- *A szakkatalógus-írás problémái* (Szépművészeti Múzeum)
- *A természettudományi és műszaki gyűjtemények jelentősége a tudományos életben* (Magyar Természettudományi Múzeum)

– *A könyvtár, mint a tudomány tárgya és eszköze* (Országos Széchényi Könyvtár).

A Nemzeti Múzeumban és a Természettudományi Múzeumban, ha röviden is, de néhány poszter megbeszélésére is sor került.

A szervezők számára igen jóleső tapasztalatot jelent, hogy a szakma nyitott a közgyűjtemények tudományossága és a gyűjteményfejlesztés kérdéseiről. Ugyanakkor tanulságként levontuk, hogy nem volt sikeres a szekcióülések négy különböző helyszínre osztása. A konferencia a témák átfedése és a távoli helyszínek miatt követhetetlen volt, mindez megosztotta a hallgatóságot. Emiatt jelen cikk szerzője is csak a Magyar Nemzeti Múzeumban zajló szekció-ülésről tudna beszámolni, amely ezért hiányos lenne a többi helyszínen elhangzottak bemutatása nélkül.

A szervezők gondozásában kötet készül magyar és angol nyelven, amelyben az érdeklődők elolvashatják mindazt, amit nem sikerült a két nap alatt személyesen meghallgatniuk.

Conference on Public Collections and Science Budapest, 1st and 2nd of July 1999

This bilingual (Hungarian and English) conference, a part of the UNESCO-ICSU-HAS series World Conference on Science, was organised by and held in the following four institutions: Hungarian National Museum, Museum of Fine Arts, Hungarian Natural History Museum and National Széchényi Library.

The large number of the participating museum professionals and journalists stressed that there are many people all around Europe who feel truly responsible for the future of the public collections and for the high quality of their scientific research. On the plenary meeting on the 1st of July, in the Hungarian National Museum many questions had emerged, such as: aspects and challenges of developing different public collections; is an archives a museum; introductions of virtual library and museum; scholarly practices considering different public collections. On the section meetings on the 2nd of July, themes were: Works of art as historical sources (Hungarian National Museum); Some Problems of Critical Catalogues (Museum of Fine Arts); Collections of natural history, technics and science (Hungarian Natural History Museum); Libraries as the objects and means of science (National Széchényi Library).

The lectures of the conference will be published in the near future in Hungarian and in English languages.

Hazatért műtárgyak

Egy elveszettnek hitt műkincs: a segesdi keresztelőkút

Benkő Elek

Három éve történt, hogy Erdély középkori bronzművességéről készülő munkámhoz még egyszer látni szerettem volna az egyik korai kulcsemléket, a gazdagon díszített segesdi keresztelőmedencét. A Segesvár melletti kis faluban ez ügyben többször is megfordultam az 1980-as évek elején. Akkor még népes gyülekezet élén álló fiatal evangélikus lelkész nyitotta a templomot, most a kulcsot őrző, utolsónak itt maradt idős szász asszony mutatta a bronzmedence hült helyét és a megrongált északi templomkaput: valakik, talán nem is egészen ismeretlenek, 1994-ben, egy augusztusi éjszakán feltörték az épületet és elvitték egyházuk legfértettebb kincsét. A nyom nélkül eltüntetett műtárgyról éveken át semmit sem lehetett tudni; volt vallomás, mely a közeli színesfémbegyűjtőt emlegette, és volt szállongó hír, mely szerint már régen Németországban rejtegetik. E sorok írója pedig mi mást tehetett, mint hogy elővette régi fényképfelvételeit, még az első látogatáskor készített gipszöntvényeit és a lesatírozott feliratot tartalmazó papírcsíkokat, hogy jegyzetei segítségével, ha hézagosan is, de leírja a segesdi kutat...

Az idei év műkincs-történetének kiemelkedő eseménye volt, hogy eredményes nyomozás után Magyarországon megkerült az át-csempészett segesdi keresztelőmedence, kevéssel előtte pedig két kiemelkedően fontos, nagyjában egy időben ellopott erdélyi emlék, a rádosi és a sövényeségi szárnyas oltár jutott ugyanitt rendőrkézre, majd ideiglenes múzeumi elhelyezésre. Azóta valamenynyit átadták a román hatóságoknak, előtte még magam is pótolhattam elmaradt megfigyeléseimet. Mivel különleges eseménynek számít, ha egy amúgy nehezen megközelíthető, távoli faluban őrzött tárgyat múzeumi körülmények között vizsgálhatunk, az alábbiakban ezeket az észrevételeket mutatom be, kis kitéréssel az erdélyi középkori bronzöntés kiemelkedő emlékei, a kehely alakú keresztelőkutak felé.

Napjaink gyakorlatával ellentétben, a középkorban – régi, ókeresztény hagyományt követve – alámerítéssel keresztelték az újszülötteket. E szertartás nélkülözhetetlen tartozéka volt a plébániatemplomban vagy keresztelőkápolnában álló medence, melyet rendszerint kőből faragtak, de – elsősorban a középkori német nyelvterületeken – bronz-

ból is önthettek. A keresztelőmedencék bronz anyaga ótestamentumi előzményre tekint vissza; Salamon király templomába a tiruszi Híram rézműves olyan „értengert” készített, „amelynek egyik pereme a másik peremétől tíz könyöknyire volt, kör alakú és öt könyök magas volt, és harminc könyök hosszú zsinór érte körül. A pereme alatt körös-körül gömb alakú díszek voltak, minden könyökre jutott tíz, ezek vették körül a tengert. A gömb alakú díszek két sorban helyezkedtek el, amelyeket az öntvénnel együtt öntöttek. A tenger tizenkét bikán volt, három északra, három nyugatra, három délre, három pedig keletre nézett; mindegyiknek a hátsó része befelé volt. Vastagsága egytényrnyi volt, pereme pedig olyan, mint a pohár pereme, mint a liliomvirágé. Kétezer bat víz fért bele.” (1Kir 7,23-26.) Amikor Reiner von Huy 1117-ben megöntötte a lüttichi kutat, a ránk maradt legrégebbi bronz keresztelőmedencét, az ótestamentumi példa biztosan a szeme előtt lebegett, mivel a lüttichi medencét is 12 bikára állította; közülük mára csak 10 maradt. Utóbb, a középkor kései századaiban ez a tartófigurákra neheződő, vagy lábakon álló medenceforma vált általánossá, de nem kizárólagossá.

A segesdi bronz keresztelőkút például – és további nyolc százföldi társa (Medgyes, Alcina, 1404; Nagyszeben, 1438; Segesvár, 1440; Brassó, 1475; Kisselyk, 1477; Szászdálya, Hégen) – gótikus kehely alakot formáz. Amennyire magától értetődően illik

formájuk a kor egyházi felszereléséhez, a misekehely és cibórium alakjához, annyira nehéz a formai előzmények, a készítő műhelyek és ezek belső kronológiájának kérdése.

Mindehhez a fogódzót a paptanárr, utóbb evangélikus püspök Friedrich Müller által még az 1850-es években végzett, úttörő kutatások nyújtják, aki elsőként vette észre, hogy az erdélyi keresztelőkutak betűtípusai és jellegzetes díszítőmunkái korabeli harangokon is felbukkannak, öntőik tehát – pl. a nagyszebeni Leonardus mester a XV. század első felében – harangokat is készítettek, sőt, a segesvári szignált kút mestere magát egyenesen harangöntőnek (fusor campanarum) nevezte. Nem volt tehát különleges találékonyságra szükség annak belátásához, hogy a harangöntőkre vonatkozó írott adatok összegyűjtésével, továbbá a fennmaradt harangok lehetőleg teljes körű katalogizálásával a keresztelőmedencék keletkezéséhez is közelebb juthatunk. Gyűjtésünk feldolgozása során ki is rajzolódott egy olyan, harangokból és keresztelőkutakból álló emlékcsoport, amelyik Nagyszebenben készült a XIV. század végén. Rajtuk rokon részletformákat, hasonló betűkből összeállított feliratokat és azonos díszítőmunkákat találunk, ami az összefüggést kétségtelenné teszi. Ennek a csoportnak egyik kulcsemléke a most megkerült segesdi medence, ikertestvérével, a megyesi evangélikus templomban őrzött bronzmedencével együtt.

Jóllehet Nagyszebenben a harangöntés hagyománya a XIII. századig nyúlik vissza, a megyesi és a segesdi kutat készítő, több főt is foglalkoztató műhelynek – a betűtípusok alapján két kezét különíthetünk el – érdemi helyi előzményeit nem sikerült felderítenünk. Úgy tűnik, mintha bevándorló vagy külföldi inasévek után hazatérő mester(ek) keze munkájával állnánk szemben. A nagy kérdés, ami e ponton óhatatlanul felmerül, a kehely alakú keresztelőkutak külföldön sem gyakori formái párhuzamaira, tágabb értelemben pedig a középkori erdélyi szászok kapcsolataira irányul.

A XIV-XV. századi erdélyi bronz keresztelőmedencék térben legközelebbi analógiáját a felvidéki rokonemlékek gazdag sorozata jelenti. Vizsgálatuk tanulságait azonban erőteljesen korlátozza az a lényeges körülmény, hogy e két terület keresztelőkútjai között közvetlen összefüggést a kutatásnak nem sikerült felismernie. A XV. századi, immár

nódusszal és áttörésekkel is tagolt erdélyi keresztelőkutak legjobb, de szorosan semmiképpen nem mondható kárpát-medencei párhuzamát egy olyan – talán kassai – öntőműhely termékei jelentik, mely műhelynek a tevékenysége és öntvényei (a kassai, durándi és a hiányos felsőerdőfalvi keresztelőmedence) még nem kaptak kellő hangsúlyt a szakirodalomban. Megnyugtató előképet azonban ezekben sem láthatunk. Úgy tűnik, hogy a távolabbi párhuzamok azon – Kárpát-medencén kívüli – területekre vezetnek bennünket, ahol e típus(ok) korai változatai kialakultak. A szórványos analógiák elsősorban Brandenburg és Alsó-Szászország felé fordítják figyelmünket. Alsószászország abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy – Erdélyhez és a Félvidékhez hasonlóan – itt a falusi templomokban is gyakran feltűnnek fém keresztelőmedencék. Szászországból – a lübecki keresztelőkút felirata szerint van Sassenlant – származott az a Johann Apengeter is, aki 1332-1344 között Lübeckben telepedett le, és itt öntötte meg a lübecki (1337), a kielii (1344) és nagy valószínűséggel a wismari keresztelőmedencét is. Erőről a nagy fémöntési hagyománnyal rendelkező területről származik a brandenburgi Gotthardtkirche kehely alakú keresztelőkútja is, amelyik a nódusz nélküli, korai erdélyi darabok egyik előképének számít.

Az analógiaként szóba jöhető németországi emlékek formája az erdélyiekénél lényegesen összetettebb. Ennek okát mindenképp előtérbe látjuk, hogy az erdélyi medencék mesterei elsősorban harangöntők voltak, akik ügyesen redukálták a bonyolultabb alakzatokat az általuk is megvalósítható egyszerűbb szintre. Kerülték az összetett formákat és körültekintő gonddal elhagytak minden olyan részletet, ami figurális mintá-

zással vagy bonyolultabb montírozással járt volna együtt. A nemes vonalú, de erőteljesen egyszerűsített, kehely alakú medenceformát ugyanakkor a felületek sűrű, igen tetszetős díszítésével ellensúlyozták.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ilyen nagy méretű és összetett tárgyak készítésére, még a fent vázolt redukciók után is, csak a legkiválóbb harangöntők vállalkozhattak (Erdélyben Szeben mellett Segesvárt is dolgoztak ilyenek), akiket munkájukban minden biztonnal mások (a helyi ötvösök mellett jó rajztudású és formaérzékű egyéb szakemberek is) segítettek. A kiemelkedő formaérzék szerepét nem lehet túlhangsúlyozni, ugyanis az erdélyi daraboknál – bizonyos kétségtelen előképeken túlmenően – fontos szerep jutott az egyéni tervezésnek, melynek során kiváló arányú és szépen díszített műalkotások születtek. A fémösszetétel elemzése arra utal, hogy a ke-

A keresztelőmedence motívumdíszei: ruhadísz lenyomata trónoló királyalakkal; szíjvég lenyomata vadászkutyákkal és nyúllal; pártaveret sas-díszítéssel
Patterns of the baptismal font: print of cloth ornament with a king on the throne; print of a belt-end with hounds and a rabbit; headdress mounting with an eagle as decoration – Fotók: Benkő Elek

resztelőmedencék bronzának összetételét tudatosan választották meg. Szemben a harangokkal, ahol kemény, magas óntartalmú bronzot alkalmaztak, itt, hangtani követelmények nem lévén, ólom- és antimontartalmú bronzot használtak. Ez olcsóbb is volt, hígfolyósabb is, miáltal a bonyolult öntőmintát jobban kitöltötte, és öntés után sokkal könnyebb volt cizellálni. E sajátos összetételű szoborbronzal találkozhatunk egy másik, csaknem kortárs alkotás, a prágai Szent György szobor esetében is.

Ha a segesdi keresztelőmedencét alaposabban megvizsgáljuk, felfedezhetünk még néhány további tanulságos részletet. A 73 cm magas tárgyat két részből öntötték, úgy, hogy a csonkakúp alakú talpról a kétfülű medencét egykor le lehetett emelni. A fül szerepe nem merült ki abban, hogy a súlyos medence mozgását megkönnyítette. Leg-

alább ilyen fontos volt, hogy a benne lévő, megszentelt vizet fafedővel boríthatták, amit a füleken átdugott, lelakatolt rúddal biztonságosan le lehetett zárni, miután a templomból elcsenhető szenteltvíz a népi vallásosság és különféle bűbajos praktikák szokásos kelte volt.

Gyakorlott harangöntő számára külön-külön egyik rész elkészítése sem okozott nagyobb problémát. A cuppa alján megmaradt öntőcsap jól mutatja, hogy a felső részt fejjel lefelé, harang módjára öntötték. A viaszvezejtéses öntéshez a mintát is nyilván ebben a pozícióban formázták. Mestere csupán arra nem gondolt, hogy használatkor – ellentétben a harangokkal – a medence nyílásával fölfelé kerül majd a talpra, a rámintázott díszes gótikus majuszkulák így fejjel lefelé állnak, ráadásul jobbról balra kell olvasni a szöveget. Nem is gondolhatott menderre, mert a jelek szerint az olvasás tudományával igencsak hadilábon állt. Maga a felirat az Angyali üdvözlés latin szövegének (Ave Maria, gracia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus...) csonka részlete, amihez a betűket a modellre vékonyra hengerelt viaszlapból, szabad kézzel, biztos vonalakkal vágta ki valaki. A medence palástját a mintán vízszintesen futó, párhuzamos csíkokra osztotta a mester, majd – a felirat haladási irányából ítélve – az akkor még felfelé álló aljától a perem felé haladva soronként kezdte felragasztani a betűket és a többi, szintén viaszból kiöntött díszítményt. Először, a medence alján körbefutó sávban, sűrűbben hullámzó indára ragasztott szőlőlevél frízt készített, melynek egyik ívébe levél helyett egy L majuszkulát, nagy valószínűséggel monogramot rejtett el. A következő sorban találjuk az Angyali Üdvözlés kezdetét – ismételjük – fejjel lefelé álló és jobb-

AVE MARIA GRACIA VLERIB BENEDICTA TV IN M TECUM

ról balra olvasandó betűkkel: AVE MARIA GRACIA VLERIB, majd egy sorral fennebb a folytatást: BENEDICTA TV IN M TECUM. Elnézve az összekevert, töredékes szavakat – több nem fért az adott sorba – arra kell gondolnunk, hogy valaki eredetileg sorba rendezte a betűket a mesternek, aki aztán jólrosszul applikálta őket a medence modelljére. A GRACIA kifejezett I betűje szemmel láthatóan zavarba hozta, mert a következő, keskeny sort kitöltő szőlőleveles sorminta közé csempészte, fektetve természetesen, hiszen különben nem fért volna el. Megjegyzendő, hogy az egyébként mindenben hasonló, azonos feliratot hordozó medgyesi keresztelőmedencén ezek a hibák már nem fordulnak elő.

Ellentétben a medgyesi medencével, ahol a talpon a leggyakoribb latin harangfelirat, a Krisztusra utaló O REX GLORIE VENI CUM PACE („Dicsőség királya, jöjj el békében”) olvasható, a segesdi kút talpán csupa figurális díszet találunk. Ezek a nyugati rokonemlékek általában vallásos tárgyú reliefek, vagy éppen bajelhárító, óvó célzattal applikált zarándokjelvények. A nagyszebeni műhely sajátossága – még a XV. században is –, hogy díszítményként szívesen alkalmazott világi eredetű ötvöstárgy-lenyomatokat, köztük olyan kiemelkedő színvonalú tárgyakét is, melyek régészeti leletként nálunk még kivételesen sem kerültek ez idáig elő, csupán a harangok és keresztelőmedencék palástjára illesztett lenyomatok örökítették meg őket. Ilyen szempontból (is) különleges emlék az 1438-ban öntött nagyszebeni keresztelőmedence, melynek 228 reliefje között kincsletnyei mennyiségű övveretet, szíjvéget, domborított lemezes palást- és ruhakapcsot, tovább-

bá textíliákra felvarrható, díszített plakettet találunk, természetesen valamennyit lenyomat formájában. Mivel rajtuk átfúrások, javításnyomok nem látszanak, valószínűleg nem használatban lévő díszítmények voltak, hanem a helyi ötvösök mintakészletéből származnak. Párdarabjaik nyugati díszöveken, továbbá a korszak magyarországi kincsleleteiben és sírmellékletei között található. Az utóbbiak kapcsán fel-felvetődő kun és jász eredet helyett, realisabb lehetőségként, éppen e keresztelőmedencék fordítják figyelmünket jelentős városaink ötvöscéhei felé.

A segesdi medence díszítményei közül kiemelünk egy domborított, többször ismétlődő szíjvéget, melyet, nyulat kergető vadász-kutyák alakja díszít. Némiképp hasonló szíjvéget kb. 5 cm széles bőrszíjról a kispánai vár temetőjéből, illetve Ohat-Telekházáról ismerünk, mindkettő a XV. század folyamán került földre. Két további díszítmény nagy valószínűséggel szintén övveret nyomán készült. Egyforma szélesek, ornamentikájuk stílusa is összekapcsolja őket, így feltehető, hogy egyazon övről származnak. A rövid oldalukon homorú, téglalap alakú lemezek alapján valószínűsíthető, hogy az övhöz kisebb, kerek veretek is tartozhattak, miként ez a Magyar Nemzeti Múzeum egyik középkori övé is látható. A segesdi homorú oldalú verethez hasonló motívumot a XIV. századi verseci verőtövön is felfedezhetünk.

A segesdi keresztelőkút talán legszebb motívuma egy négyzetes, trónoló királyt ábrázoló, felségpecsétre emlékeztető relief, amelyik – nagy valószínűséggel – arra utal, hogy mesterünk szabad királyi városban tevékenykedett. Párhuzamként idézhetjük a Magyar Nemzeti Múzeum XV. századi verőtövének két mintáját, ahol gyöngykörben a felségpecséték módján zsámolyon ülő férfi- és nőalakot találunk. Két további, kör alakú, figurális relief (heraldikus sas és feliratos evangélista jelvény) eredetileg szintén díszítő veret lehetett; hasonlókat pártaveretek között (Ducó) és kincsletből (Kiskunhalas-

Fehértó) egyaránt ismerünk, de János evangélista sasát valamely ötvösmű tartozéka-ként is elképzelhetjük.

Mindez már egy másik, úgyszólván nyomtalanul elpusztult világba, a szoros európai kapcsolatokkal rendelkező szebeni ötvösség XIV. századi történetébe enged bepillantást. Ha magukat az eredeti műveket már nem is láthatjuk, némelyikük lenyomatát a szerencsésen megkerült segesdi keresztelőkúton és erdélyi társain tanulmányozhatjuk.

Lásd – See also: Borító 3.

An Artifact Which Was Thought Lost: the Fontal Well from Segesd

As a result of the successful investigation by the Hungarian authorities in 1999, numerous artifacts turned up in the international art trade which were stolen years ago from Transylvanian churches by unknown perpetrators. Among the artifacts, meanwhile returned to Romania, was the 14th century Bronze fontal well of the Segesd (Şaeg/Schaas) Evangelist Church. Of the 9 fontal wells, which were preserved in the Transylvanian Saxon churches, the Segesd well is the oldest. It was made in a Nagyszében workshop at the end of the 14th century together with a very similar piece from Medgyes (Medias/Mediasch). Its master must have been a crafty but illiterate bell-founder who used the same motifs on a number of contemporary bells. Shape matches of the cup-shaped Bronze fontal wells can be found in the former Upper Hungary (today Slovakia, Kosice and surroundings) as well as in the Eastern and Northern German regions (Brandenburg, Low-Saxony). In Transylvania two medieval bell-founder produced fontal wells, the earlier one worked in Nagyszében (Sibiu) (14-15th century), the other one in Segesvár (Sighişoara) (mid 15th century), both employing excellent craftsmen who imparted their knowledge from generation to generation. It is typical of the Nagyszében workshop that it applied reliefs of profane artifacts which have never turned up in excavations so far. One of the most important motif of the Segesd bowl is the relief of a chased belt-end with figures of hunting dogs chasing a hare, and another relief which represent a rectangular motif of an enthroned king, reminding a seal, which suggest that the master lived in a free royal town.

Egy XV. századi keresztelő medence megtalálása

Akcióban a „műkincsrendőrség”

Paróczai Sándor

1998. november 1-jén kezdte meg munkáját a köztudatban műkincsrendőrségként ismertté vált egységünk, az ORFK Szervezett Bűnözés Elleni Igazgatóságán *Vágyon és Műkincsvédelmi Alosztály* néven. Ez év tavaszára sikerült feltölteni az egység állományát a meghatározott 8 főre. Kis létszámú csapa-

tunknak kezdésként mindjárt alkalma nyílt igazolni azt – a nemzetközi rendőri konferenciákon is hangoztatott tény –, hogy az illegális fegyver- és kábítószer kereskedelem után az illegális nemzetközi műkincs-kereskedelem a legjövődelmesebb ága a szervezett bűnözésnek, azon belül is a pénzmosásnak.

1999 kora tavaszán kaptunk értesítést az Interpol Wiesbadeni Irodájától, hogy meg nem erősített, illetve nem ellenőrzött infor-

mációk szerint az Erdélyben található Segesd falu templomából 1994-ben ellopott XIV. századi, bronzból készült keresztelőmedencét Magyarországra csempészik, illetve csempészték. Sokoldalú adatgyűjtő, elemző és tárgykutató munka vette kezdetét, amelyben az egység teljes állománya részt vett. Magáról a tárgyról, annak kvalitásairól nem írok, hiszen ezt nálam avatottabb tudós e hátsabokon megtette. Mindössze annyit jegyez-

nék meg, hogy a német kollégák információja még arról is szólt, hogy a medence értéke kb. 100 millió forint körül lehet, és feltehetően német területen akarják értékesíteni.

Az elnéptelenedett erdélyi szász falvakban nagyon sok értékes műremlék található, amelyek őrzése, vigyázása gyakorlatilag megoldatlan. Bevett szokás, hogy egy-egy templom felügyeletét a faluban lakó idős emberek valamelyikére bízják. Amikor turista, illetve látogató érkezik, akkor többnyire átadják a templom kulcsát az érdeklődőnek, hadd gyönyörködjen a szebbnél szebb műalkotásokban, amíg ideje engedi. Problémát csak az jelent, hogy ilyen módon a bűnözők is megkaphatják a helyzet, azaz a templom kulcsát. Így fordulhatott elő 1994 augusztusában, hogy a segedi templomból máig tisztázatlan időpontban ellopták a keresztelődmedencét. Az illetékes román bűnügyi szervek jelentős sikerként könyvelték el, hogy rövid időn belül kézre kerítették a román állampolgárságú elkövetőket, akik roma származásúak voltak. Az eredményes nyomozás szépséghibája csak az volt, hogy a kollégák éppen a bűncselekmény tárgyát, a medencét nem találták meg, illetve nem sikerült felderíteniük annak hollétét. A ravasz bűnözők vallomásaikban azt állították, hogy a bronzból készült műalkotást beolvasztották. Ezen állításukhoz négy éves börtönbüntetésük letöltése alatt is ragaszkodtak. Mit ad a jó Isten, 1998. év végi szabadulásukat követően a „beolvasztott” bronztömbből ismét keresztelődmedence lett, ami rejtélyes útvonalon és eddig tisztázatlan időpontban Magyarország területére került, hogy megkezdje vándorútját valamely dúsgazdag nyugat-európai műgyűjtő kollekcijába.

Lehetőségeinkhez képest igyekeztünk ellenőrzés alá vonni az ismert legális és illegális értékesítő helyeket, felhasználva a különböző forrásokból – például dr. Benkő Elektől – beszerzett tárgyleírásokat és fotót. Többek között rendszeres ellenőrzés alá vontuk az Ecseri úti piacot, a pécsi vásárt, továbbá a közismert „műtárgy-értékesítő negyedet”, a fővárosi Falk Miksa utcát. Ezzel párhuzamosan intézkedtünk, hogy a Román Bűnügyi Rendőrség illetékes szerve erősítse meg a műalkotás nemzetközi körözését, mivel addig a magyar körözési rendszerben nem találtuk az anyagot. Sajnos a fáradságot és energiát nem kímélő munka a nyár elejéig nem vezetett eredményre. Ekkor adódott az a kézenfekvő ötlet, hogy értesítsük, illetve tájékoztassuk a hazánk nyugati felének határőrizeti és vám szerveit. Tettük ezt azzal a szándékkal, ha már felkutatnunk nem sikerült a felbecsülhetetlen értékű darabot, legalább akadályozzuk meg annak külföldre juttatását. Fokozott határellenőrzés bevezetésére került sor, a legkülönbözőbb időpontokban, visszatérően. Határőr és vámoss kollégáink lassan-lassan fejből tudták, ismerték a medence tárgyleírását és jellemzőit. Az idő

és a türelem minket igazolt, mert 1999. július 2-án éppen a Győr- Moson- Sopron megyei határszakaszon ellenőriztük az általunk kiadott un. határzár működését, amikor értesítést kaptunk a soproni határátkelőhely Határőr Kirendeltség parancsnokától, hogy az általunk keresett tárgyhoz hasonlót, vélhetően éppen azt találták meg a határőr kollégák egy Ausztriába tartó furgonban. A várva várt hír hallatán az adrenalin szintünk a normálisnak sokszorosára emelkedett. Kollégánk Niki Laudát megszegeyítő lendülettel és bátorsággal kormányozta Suzukinkat a soproni határátkelőhelyre (reméljük, hogy a gyorsajtás miatt nem részesülünk fegyelmi eljárásban).

Nagy örömünkre azonnal felismertük a keresett darabot, annak minden egyedi sajátosságával együtt, hiszen már mi is betéve tudtuk a műtárgy pontos adatait, jellemzőit. A medencét Sz. Zsolt soproni magyar állampolgár próbálta meg, szabálytalanul kiállított számlával, vasanyagként Ausztriába juttatni, mint kisipari terméket. Nem is gondoltuk, hogy a neheze még hátra van. Sz. Zsolt ellen a Soproni Rendőrkapitányság kezdte meg az eljárást, őrizetbe vétele mellett, orgazdaság alapos gyanúja miatt, amit a Soproni Városi Bíróság előzetes letartóztatásba helyezéssel nyomatékositott. Orgazdánk első vallomásában kitartóan hangsúlyozta, hogy a medencét számára addig ismeretlen személyektől vette, és St. Pöltenbe vitte volna vásárra kiállítani, mint kerti díszet. Állítása szerint 80 ezer forintot fizetett érte, kilogrammjáért 1000 forintot adott, ami természetesen nem lehet igaz, mivel 80 kilogrammnál könnyebb a medence.

A gyanúsított ügyvédjének rövid időn belül az volt az első feltevése, mi van akkor, ha a lefoglalt műtárgy nem az eredeti több száz éves tárgy, hanem csak az arról készült másolat. Ekkor vettük nagy hasznát dr. Benkő Elek néhány évvel ezelőtti tudományos munkájának, mivel hajdan a helyszínen, azaz eredeti helyén vizsgálta a medencét és arról gipszmintát készített, ami alapján kétséget kizáróan megállapította, hogy az eredeti darab állunk szemben. Nem elégedtünk meg ennnyivel, mert a szakértői munkába bevitük a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságáról dr. Költő Lászlót, aki az általunk rögzített anyagminta alapján kormeghatározást végzett és a Benkő úréval megegyező, illetve azt megerősítő szakvéleményt adott.

A medencét kommandós kollégák segítségével és kíséretével helyeztük biztonságba a Nemzeti Múzeum pánccétermében. 1999. szeptember 8-án ünnepélyes keretek között adta vissza a műtárgyat dr. Ferenczi László r. dandártábornok az országos rendőr-főkapitány helyettese a Román Rendőrség képviselőinek. Az ünnepélyes és nem mindennapi eseménynek dr. Bereczky Lóránd főigazgató úr jóvoltából a Magyar Nemzeti Galéria előa-

dóterme adott méltó környezetet. Külön emelte a sajtótájékoztatóval egybekötött esemény fényét, hogy a medencével együtt kerültek visszaadásra a szintén Erdélyből ellopott szárnyasoltárok csodálatos XV. századi táblaképei, ezek történetéről egy későbbi számban értesülhet a tisztelt olvasó.

Az eljárásba bevont igazságügyi szakértő 60 millió forintban állapította meg a keresztelőd medence értékét, ami első olvasatra akár kevésnek is tűnhet. Ez az összeg persze csak azt az értéket képviseli, amennyiért egy nagyobb biztosító társaság a műtárgyat biztosítaná, mondjuk egy külföldi kiállítás erejéig.

Az ügy jelenleg vizsgálati szakaszban van, hiszen rengeteg még a tisztázatlan kérdés. A műkincseket átvevő Cojocaru ezredes ígérete szerint az ismert elkövetőket újra eljárás és ellenőrzés alá vonják annak érdekében, hogy a „beolvasztott” és rejtélyes körülmények között „újra testet öltött” medence magyarországi felbukkanásának körülményeit tisztázhassák.

Bízunk benne, hogy a jövőben hasonló eredményekkel tesszük kis létszámú, de annál lelkesebb csapatunk nevét ismertté kulturális javaink védelme érdekében.

Founding a 15th Century Fontal Well, or the „Art Police” in Action

Our unit started to work on Nov 1, 1998 as the Property and Art Protection Department of the Directorate Against Organised Crime of ORFK (the National Police Bureau). The small team of ours already as a start had the chance to prove the fact that after illegal guns and drug traffic illegal international art dealing is the most profitable branch of organised crime. It deserted Transylvanian Saxon villages lots of valuable masterpieces are to be found the protection of which is an unsolved issue. This is how it could happen that the fontal well could be stolen from the Segesd church. In August, 1994 Roumanian criminal organisations recorded a significant success when they found the Roumanian perpatrators. However colleagues had not found the stolen objects itself. On July 2, 1999 we were just checking the how the border stop was functioning in Győr-Moson-Sopron County when we received the message from the frontier guard commander that they found a similar object in a truck which was heading to Austria. The dealer insisted that he bought the well from an unknown person and was transporting it to St Pölten to sell it as a garden decoration. He allegedly paid for it 80,000 HUF. The art expert estimated its worth of cca. 60 million forints. The case is under investigation at the moment. On September 8, 1999 Brigadier General dr. László Ferenczi handed the object over to the Roumanian Plice representatives in a ceremonial act. General Cojocaru, who received the well, promised to lay an accusation again against the perpetrators. We are confident that our small but enthusiastic team will achieve similar successes in culture protection in the future.

Szentlélek Tihamér köszöntése

A 80 éves alapító

Éri István

Egyesületünk alapító tagja, elnöke, majd tiszteletbeli elnöke a nyáron töltötte be 80. életévét. Ebből az alkalomból Szombathelyen volt munkahelye, a Savaria Múzeum, majd a megyei önkormányzat és a város megköszöntötte, megünnepelte. Méltán, hiszen múzeumi pályafutásának 45 évét szentelte a hajdani római város régészeti emlékeinek kutatására, feldolgozására.

A MAGYAR MÚZEUMOK természetesen szintén csatlakozik a köszöntők táborához. E sorok írója a maga „csekély” 70-esének alkalmával többek között Szentlélek Tihamér köszöntőjét is megtisztelve meghallgatta.

Most viszont meginterjúvolta az ünnepeltet, egyáltalán nem viszonzásképpen, hanem azért, mert 1953 óta ismeretségben lévén, 1960-ban a veszpremi igazgatói székben Őt követően kollegiális, baráti kapcsolatban állónak érzi magát Vele. Az interjú célja nem lehetett a teljes életút felvázolása, inkább csak töredékek, az olvasót a történetekben eligazító esetek elmesélése.

Eppen ezért kérdéseim nem is szerepelnek a szövegben, szolgálatom csak az elhangzottak magnetofonon való rögzítése volt. Hogy ez milyen sikerrel történt: döntse el az olvasó, de legfőképpen az Ünnepelt maga.

A családom erdélyi származású századokra visszamenően, de 1919-ben kiköltöztek Nagyváradra, a Partiumba. Azért mentek velem Lugosról Nagyváradra a szüleim, hogy magyar területen születhessek meg. És mire megszülettem, aznap jöttek be a románok, 1919. augusztus 11-én. Apám először az EMKE szállóban zenekart vezetett, aztán szeszügnök lett, egyébként a családnak ez volt a legjobban menő időszaka. Végül is menekülni kellett Magyarországra, és úgy jöttünk Szegeden keresztül Budapestre 1923-ban. Mindenünket elvesztettük, helyre kellett mindent állítani, apámnak valahol hivatalt kellett vállalni, ezek mind nehezen mentek.

Visszamenőleg hosszú-hosszú generációkra családunk tagjai a magyar megyei közép-értelmiségiek életét élte; volt úgy, hogy gazdál-

kodtak a nem túl nagy földbirtokon, önálló állást vállaltak a megyénél, hol jegyzők, hol kisbirtokosok voltak.

Abban az időben nem lehetett Budapesten állást kapni, csak Budafokon. Budafok akkor még falunak számított, ahol meglehetősen sváb jellegű falusi életet éltünk mi is.

Nem is volt kérdéses, ha abban a szerencsében részesülök, hogy fölvesznek az egyetemre, csakis jogász leszek, mert ez a családnak is megfelelt. Tegyük hozzá, hogy a jogászok akkor jobban futottak, mint az átlag. Ez jó megélhetést is jelentett, de én azonnal lemondtam volna róla, mert nem rajzoltam rosszul, szerettem volna képzőművészeti főiskolára menni. Fölvettem a jogra, elmentem felvételizni a képzőművészeti főiskolára is, ahol rögtön közölték velem, hogy két egyetemre nem járhatok. Ezek után érdeklődtem: hol lehet továbbtanulni? Alakrajz volt a Török Pál utcában, oda jártam egy fél

évet, az iskolában volt egy önképző kör és egy művészeti kör is. Féléves jogászság után 1938-ban szüleimmel elmentünk Olaszországba. Nagy nehezen összegyűjtötték a pénzt. Észak-Olaszországban határoztam el, hogy művészettörténész leszek.

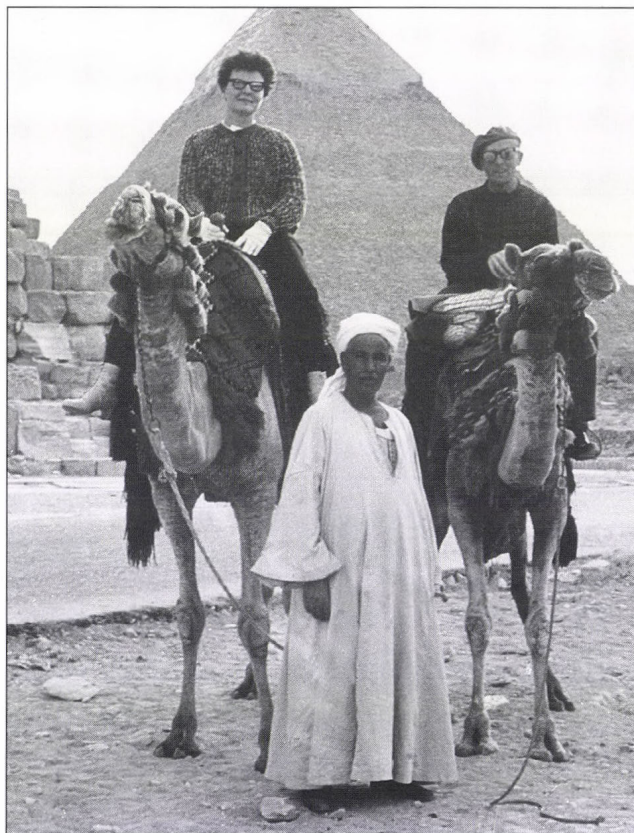
A Pázmány Péter Tudományegyetemen mindent hallgattam, fölvehettem minden tárgyat. Rögtön elmentem Hekler Antalhoz, a művészettörténész professzorhoz. Délután tartotta az előadásait, ez nekem jó volt. Elmondtam neki, hogy mi a helyzet. Azt mondta: – Kolléga úr, ne hagyja ott a jogot, nem tudom, hogy tudja-e, hogy idehaza én is jogászként végeztem, a képzőművészetet Münchenben végeztem. Járjon csak be és arra vigyázzon, hogy húsz órája minden félévben legyen.

Ez négy félévre vonatkozott, de nem mindig kérték a kollokválást, csak a végén a doktorátusnál számított. Akkor közbejött a háború. 1941-ben már jogi doktor voltam, meg hivatalnok is. Egyszer egy professzorommal találkoztam a körúton, azt kérdezte: – Te hol vagy? 1943-ban történt, hát mondom, katona vagyok. Ez nem jó, kineveztetlek távollétedben gyakorognak. Úgy, hogy nem is voltam bent a bíróságon, távollétemben kineveztek.

1947-ben jöttem vissza a fogságból és a forint stabilizációjától, 1946 augusztusától a fél fizetésemet megkaptam az egész évre. Újra beiratkoztam a bölcsészkarra. Akkor már deklasszálnak számított a család, biztos voltam, hogy innen kivágnak. De a felvételnél csak azt nézték meg, hogy hány órám volt mindig felvéve.

De nem sikerült baj nélkül befejezni, mert amikor a változások voltak, akkor már negyedéves voltam, és jó párunkkal együtt kiírták, hogy nem járhatunk tovább be. Akkor írtam egy levelet Oroszlán Zoltánnak, aki a profom volt. Ő azt mondta: –

*Gízében a piramisoknál, 1965
At the pyramids of Gizeh, 1965*

A helyreállított Iseum Szombathelyen – The restored Iseum in Szombathely
Fotó: Szentlélek Tihamér

Maga a negyedévet befejezte, itt kizárólag csak a diplomáját kell beadni, ne jöjjön be, csak délutánonként az egyetemre.

Közben a bíróságon voltam gyakornok, aztán jegyző, majd jegyzőkönyvvezető. 1951-ben megkaptam a bölcsészdiplomát. De csak 1953-ban tudtam átjönni múzeumba, mert '51-től hiába kértem a minisztériumtól fél-évenként az áthelyezésemet, csak '53, a Nagy Imre-féle megenyhülés tette lehetővé, hogy elengedjenek az igazságügyből.

Na dehát miért sikerült? Azért, mert a főosztályvezető elment Moszkvába két hétre, és Vízy Ottó, a személyzeti osztály vezetője fölhívott telefonon, hogy ha be akarsz kerülni, most bejöhetsz hozzánk, kérd ki magad és ha elengednek, akkor mi felvesszünk Keszthelyre. Egy hét múlva felkeresett Vízy és mondta: – Te baj van, azt az állást be kellett tölteni egy olyanal, aki a MMOK előadója volt, római régész, Sági Károllyal. De ha elfogadod Kecskemétet, akkor igazgatói helyet tudunk neked adni.

Így kerültem 1953-ban Kecskemétre. Itteni működésem alatt készült egy „mintakiállítás”: *A homok élővilága*, Koroknai István rendezte. Akkor ismertem meg unokahúgát Koroknai Évát. Együtt csináltuk meg a szintén jelentős kiállítást: *Az Alföld könyvművészetét*. Azonnal megjelent róla egy – nagy szó volt – kis vezető is.

Mint igazgató, persze még naiv voltam. Például Erdei Ferencet ismertem Budapestről, és amikor meg kellett nyitni A homok élővilágát, mondom: Erdei nyissa meg, most lett igazságügy-miniszter. Föltárcsáztam a minisztériumot, bementem, hogy a miniszter elvtárrsal szeretnék beszélni, azonnal kapcsolózták. Elmondtam, hogy mi a helyzet. Azt mondja, jó, de kivel egyeztettem ezt a megyében? Mondtam, hogy senkivel. Hú, azt mondja, akkor menj el és jelentsd be.

Soha nem voltam pártbizottságon, mert nem voltam párttag. Akkor rögtön átmentem a megyei pártbizottságra, egy testes alföldi, kedves nő ült az eligazítóban. Mondom, hogy a titkárt keresem. Ki keresi? Szentlélek Tihamér. Erre kinyitotta az ajtót és azt mondta: „Jézus Máriám, ilyen név!” Ez is óriási volt.

Két év múlva, 1955-ben kerültem Veszprémbe, mert nekik régész kellett igazgatónak. Átvettem a múzeumot valamikor október 23-án vagy november elején, és három nap múlva jött a Nemzeti Múzeumból egy kiküldetés Szombathelyre, mert ott római leletek kerültek elő.

Az a sors keze volt. Burger Aliz elmondta, miért kerültem oda. Ő volt otthon az Adattárban, minden valamire való régész kint volt a prágai régészeti konferencián, így nem volt itthon római koros régész. (Mert egy ilyen falat biztos budapestinek jutott volna.)

Megrázta az egész területet, hogy '55-ben az Iseum Szombathelyen került elő. A hatalmas kőoszlop-töredékek egy vállalati telep alatt voltak. Hogy teljesen megáshassuk, ahhoz felső segítség kellett. Akkor Bognár József kereskedelmi minisztert hívtam, aki a hűgomat és engem is ismert. Mondtam neki, hogy miről van szó. Ő szombathelyi volt. Mindenesetre leküldött miniszteri kocsival egy főosztályvezetőt, aki mondta rögtön a vállalatvezetőnek, hogy mihez tartsa magát. De a telep megszüntetése nem volt elég. Állt ott 11 kis rozzant lakóház, amit le kellett bontatni. Ez meg Gosztonyi János ottani párttitkár műve volt. A másik nagy esély az volt, hogy az egyetemen megismertem Hajnóczy Gyulát. A Rados-tanszéken volt Hajnóczy, rögtön elmentem hozzá, hogy mit lehet csinálni? Készült egy rekonstrukció, nem is nevezhető rekonstrukciónak. Ez egy csomó vitát váltott ki. Amikor az Iseum előkerült, egy kis pénzt kaptunk.

Így szedtem össze az embereket, egyenként. Hol Bognár József minisztert kellett megkeresnem; amikor már a helyreállításra komoly összegek kellettek, abban Trautman építésügyi miniszter volt a segítségemre.

Így kezdődött az „örök szerelem” Egyiptommal. Mert amikor megálltam a fehér márvány előtt, rájöttem, hogy az épület szentély, és hogy Isis-szentély. Hogy ezt az első nap az ember már tudja, az ritkaság. Ez azért volt, mert a nagy relief került elő. Nos én abban a pillanatban tudtam, hogy ez az életem, ezzel fogok foglalkozni. Előtte egy évvel volt egy előadása Wessetzky Vilmosnak a szombathelyi egyiptomi emlékekről, aki azt mondta, hogy Szombathelyen vagy környékén kell egy Iseumnak lennie. Senki hozzá nem szólt, mindenki mosolygott rajta. Én voltam az egyetlen hozzászóló, aki azt mondtam, hogy Szombathelyen olyan alexandriai amfora van és olyan mécsesek, amelyeket biztosan nem helyileg készítettek, hanem Egyiptomban. Elkezdtem először német nyelvterületen publikálni a dolgot. Közben jött egy felkérés Egyiptom részéről. Tanulmányút kilenc hónapra. Én éltem vele. Akkor kezdtem az ismeretséget kialakítani a francia intézettel, az angolal, már akkor nagyon figyelték az embert. Tarthattam előadásokat, hármat a Kairói Egyetemen, kettőt az Alexandriai Egyetemen, szóval ott jól megfuttattak. Belekerültem a lengyel ásátásokba is.

Azt hiszem, az életemnek ez a legnagyobb ajándéka. Igaz, közben 12 évig voltam Pesten a Szépművészeti Múzeum főigazgató-helyettese, de csak a székhely változott, a munkámat nyugodtan lehetett folytatni. És most, nyugdíjaként is Szombathelyen dolgozom, mint a műemlékesek szakértője. 2000-ben ennek már a 45. éve lesz, ha sikerül megélni...

Salute to Tihamér Szentlélek

Dr. Tihamér Szentlélek, honorary president of the Pulszky Society turned 80 years last summer. Savaria Museum, Szombathely and the town municipality complimented him on the occasion. The scientist devoted 45 years of his museum carrier to excavate the archaeological finds of Szombathely. Tihamér Szentlélek pursued art history studies after he had finished at the Faculty of Law. He was appointed director of the Kecskemét Museum in 1953, continued in the Szombathely Museum in 1955 where he found a number of Roman monuments, including the famous Isis chancel. Meanwhile he was invited to a longer study tour in Egypt. He introduced his results at Cairene and Alexandrian universities. He had been also working for the Museum of Fine Arts for 12 years as a deputy director, but never detached from Szombathely. He is still an active consultant of monuments. He received the Golden Medal of the President of the Hungarian Republic as in acknowledgement of his oeuvre.

Egy 300 év előtti advent és a Ráday Múzeum

Fogarasi Zsuzsa

A Magyar Múzeumok hasábjain nem oly régen már bemutatkozott a *Duna-melléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma* (MM 1998. 1. szám). Mint a cikkből is kitűnhetett, a budapesti Ráday Gyűjtemény igen jelentős része Kecskeméten van. A múzeumot valójában azért nem Budapesten alapították, mert a Gyűjtemény nem rendelkezett megfelelő helyiséggel a fővárosban. Az, hogy éppen Kecskemét lett a befogadó, talán értelmesebbé válik az alábbiakból.

Ezúttal csak a múzeum legértékesebb darabjairól és a múzeumnak otthont adó város, Kecskemét református gyülekezetéről szeretnénk szólni, emlékezni a kecskeméti református eklézsia történetének fontos eseményére: az új kőtemplom első karácsonyi istentiszteletére. A gyülekezet épületei, tárgyai és írott emlékei segítenek a régi ünnep megidézésében.

Az Alföldön a török hódoltság idején viszonylag szabadon mozoghattak a reformáció prédikátorai, tanítói. Így itt korán kialakultak a reformáció egyházi is.

A kecskeméti reformált hitű gyülekezet első említése 1564-ből való. A *Végh Mihály*, kecskeméti főbíró – kinek zsolnárfordítása szolgált Kodály Psalmus Hungaricusának szövegeként – házában keltezett egyezséglevelével szerint az addig közösen használt kőtemplomot attól kezdve már nem fogják együtt használni a „pápista hitön lévők és a luthör körösztényők”. A kőtemplom visszakerül a pápista hitűek kizárólagos használatába. Négy esztendővel később a már helyét hitvallás szerint élő, azaz református közösség felépíti a kőtemplom telkén, egy kerítésen belül saját fatemplomát. 110 évig szolgál a fatemplom a gyülekezet otthonaként, míg 1678-ban egy tűzvész fel nem égeti. A tűz elpusztítja a református lelkészlakot is, áttérjed a kőtemplomra és felemészti a város egy részét.

A város földesura, *Koháry István* gróf „ajánlására” (valójában persze parancsára!) a város ekkor külön fundust, telket adományoz a reformátusoknak, úgy, hogy a katolikus lakosság megváltja a közösen használt kerítés árát. Ezt az elválást, az önálló telkek létrejöttét őrzi mindmáig Kecskemét népszerű sétálóutcájának neve: *Kétemplom köz*.

Telek és igény van hát az új kőtemplomra, és csörgedeznek már az adományok is.

A kecskeméti református templom belseje.
A Keckseméti Református Egyházközség anyakönyvének festett lapja, XVIII. század eleje
Interior of the Keckseméti Calvinist Church.
Coloured page of the Keckseméti Calvinist congregation register

De ha minden együtt is van már, még egy nagy nehézséggel kell megküzdeni: meg kell szerezni a török szultán engedélyét az építkezéshez. A kecskeméti küldöttek végül Konstantinápolyban 669 aranyért megszerzik a szükséges dokumentumot. 1680 áprili-

Cseh György úrasztali kenyérosztó tányérja, 1638
Bread-distributing elevation plate of György Cseh
Fotó: Koczka István

sában megkezdhetik az alapozást. Gondot okoz az építőanyag beszerzése, az építőmesterek szerződötetése. András, László és Máté debreceni építőmestereket fogadják fel végül. Egy Pest melletti bányából származik a kő, Hatvanból hozzák a meszet, az ország különböző pontjairól vásárolt fával dolgoznak.

1684 decemberének elején aztán birtokba vették a kecskeméti reformátusok ma is használt templomukat. Az épület már egy esztendővel korábban tető alatt volt, de a belső berendezés: a fával borított mennyezet, a fából épített karzat és a padok csak 1684 adventjére készültek el. Ekkor helyezik el a templomban a bejárat fölött ma is függő emléktáblát, melyen a gyülekezet megörökítette az építkezés idejét és az abban legtöbb fáradozó személyek nevét. A tábla szövege így emlékeztet a templomépítés idejének történelmére „épült véres, háborús esztendőkből”.

Szívós akarat, anyagi áldozatok, megpróbáltatások és makacs, kitartó munka eredményét ünnepelte tehát új templomában a gyülekezet. Az emléktáblán idézett bibliai vers választ ad, mi készítette a hivatást arra, hogy Isten házáat minden nehézséget legyőzve felépítsék. Kiolvashatjuk belőle azt is, mi adta számukra az erőt: „mindent pontosan teljesíteni kell a menny Istene parancsából, a menny Istene házána javára” (Esd. 7:23).

Lenthi János prédikátor, a templomépítő lelkipásztor ezeken a hajdani adventi vasárnapokon minden bizonnyal hálás szívvel, buzgóon osztotta híveinek az úrvacsorát. Ezt csak hihetjük, de a szertartás külsőségeiről híven tudósítanak azok a kecsesi, későreneszansz ízlésű klenódiumpok, melyek ma a Ráday Múzeumban láthatók, mint a múzeum legbecsesebb darabjai. Az úr asztalához járulók büszkén vehették kézbe ezeket az edényeket azon az ünnepen.

Eszükbe juthattak azok az ügyes kezű mesterek – *Cseh György*, *Tar Illés* és *Ötvös Balázs* –, akik a kecskeméti ötvöscéh és a református gyülekezet tagjaiként elkészítették, és részben adományozták az eklézsia számára az aranyozott ezüst talpas poharakat, kenyértartó tányérokat, bortartó kannákat. Az alapján, amit a mesterek működéséről, fennmaradt alkotásaik datálásából tudunk – *Cseh György* az 1630-as, *Tar Illés* a 1640-es, *Ötvös Balázs* az 1650-es években alkotott –, maguk

az edények alkotói valószínűleg már nem lehettek ott a templomban. De az isteni gondviselés, a gyülekezet gondoskodása féltőn őrizte műveiket. Az a bizonyos tűzvész, melynek fatemplom, paplak és a fél város martaléka lett, nem pusztította el alkotásaikat.

Azon a 300 évvel ezelőtti istentiszteleten hálaadó imát mondtak a kecskeméti reformátusok megóvott gyülekezetükért, szét nem szóratott, el nem pusztult javaikért, felépült templomukért. S ma már tudjuk, tettük példa nélküli volt: csak nekik sikerült hódoltság-területen, más városnak is mintát adó református templomot építeniük! Az a bizonyos kecskeméti ötvöscéh pedig – melynek működése a XVI. század közepétől a XVII. század végéig követhető nyomon – jól felismerhető *kálvinista stílust* alakított ki. Jellemzőes, későreneszánsz díszítményű tárgyaikkal az egész Duna-Tisza közén találkozhatunk. S nem csak térben terjedt hatásuk, ha-

nem az idővel is, mivel el nem évülő mintát adtak a környék gyülekezeteinek. A Ráday Múzeum egyik tárlójában két egyforma kenyérszító tányér látható egymás mellett. Az egyiket Tar Illés készítette és *Szűjjártó Mihály* kecskeméti kereskedővel együtt adományozta a gyülekezetnek. A másikat ismeretlen mesterrel a szabadszállási gyülekezet készítette a maga számára, 120 évvel Elias aurifex (Tar Illés) műve után, annak nyomán.

Nem hiszem, hogy túloz a feltevés: a templomépítő prédikátor, *Lenthi János* életének legszebb adventje lehetett az 1684-es, itt Kecskeméten. Magához fűzte őt a város örökre. 1692-ben ugyan elhagyja kecskeméti híveit – Gyöngyös, Miskolc, Debrecen és Dömsöd lesz működésének színhelye –, de pályája végén, felhagyva hivatalával, végleg Kecskemétre költözik.

A véletlen, a helyhiány miatt van a reformátusok Ráday Múzeuma Kecskeméten?

Nem, hiszen temploma, gyülekezete és református művész-mesterei predesztinálták arra, hogy a Duna-mellék egyházművészetét bemutató múzeum itt legyen!

An Advent 300 Years Ago and the Ráday Museum

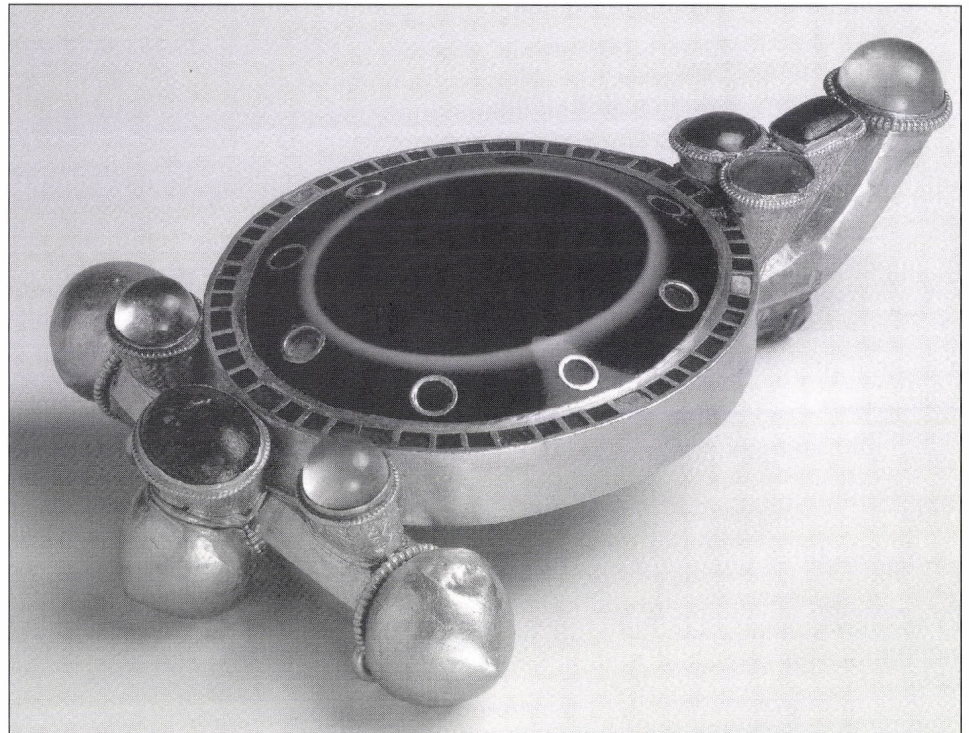
The Reformed flock of Kecskemét took possession of their stone church, the only Calvinist church built during the Turkish occupation, 300 years ago on the 1684 Advent of the Ráday Museum. The marvellous goldsmith's work, artifacts of the Kecskemét goldsmith's guild, keep memory of the contemporary Holy Communion. These characteristic late Renaissance Calvinist vessels had had a long-term influence on the reformed arts at the territory between the rivers Danube and Tisza, as proved by on two distributor plates of the museum collection, which are very similar in style although produced 120 years one after the other.

Szilágysomlyó

Bóna István

1797. augusztus 3-án, egy szerdai napon a Szilágysomlyó városka fölött emelkedő Magura alsó, lejtős teraszán lévő szilvásban két román kecskepásztor, két szegény fiúcska épp egy szilvafán lakmározott, amikor a kisebbik arra lett figyelmes, hogy a fa alatt valami csillog a reggeli verőfényben. Ez a valami a szilágysomlyói 1. kincs talán legszebb ékszere, a piros ékkövekkel díszített füles aranycsüngő, az úgynevezett bulla volt. Alóla törött edény cserepei közül egy csomó további füles kerek aranyékszert szedtek ki a földből, valamint egy sok-sok kis csüngővel díszített nagy aranyláncot. Ijedtségükben, tanácstalanságukban gyorsan visszarakták a kisebb darabokat az üregbe, s a nagyobbik fiú a „kis tsolnakos” aranylánccal lefutott a városban lakó rokonokhoz. Két rokon felment, s miközben maguk egy bokor mögé – mintegy fedezékbe – húzódtak, a fiúkkal előkapartatták kincseiket s átvéve tőlük, levítették magukkal a városba. Először – még a hivatalos verzió szerint is – mutogatták és árulták az aranyakat a piacon, ám hamarosan figyelmeztették őket, hogy a kincsleletet be kell jelenteni a hatóságnak. Szilágysomlyón a kincstári hatóságot a nagybányai sókamara megbízottja, perceptora képviselte, aki hivatali társával együtt estig összegyűjtötte, s magához vette a leleteket.

A továbbiak – vagyis a találók számára nagy gazdagságot hozó hivatali út állomásai

Ónixköves fibula, ún. császárfibula (arany)
Fibule with onyx stone, so-called emperor fibule (gold)
Fotó: Gedai Csaba

– simán haladtak felfelé. Mivel a magyar törvények szerint a talált kincs a királyt illette, a magyar udvari kancellária még augusztus 31-én, majd szeptember 13-án latin nyelvű leiratban a lelet Bécsbe szállítását rendelte el. A jól lezárt ládába csomagolt kincshez a szilágysomlyóiak Debrecenig adtak kíséretet, onnan új kísérettel vitték tovább Szolnokra, majd onnan Pestig, ahová szeptember 20-án érkezett meg. A leleteket újból lajstromozó pesti adóhivatal tévedésből a bécsi Hauptmünzamt-nak, vagyis az állami fő

pénzverdének továbbította a ládát, s ezzel majdnem pusztulásba vitette a kincset. A főverdének ugyanis joga volt a hozzá került kincseket beolvasztani. Szerencsére a Magyar Királyi Udvari Kamara figyelemmel kísértte a kincs útját, s még idejében intézkedett: a leletet át kellett adni a K. K. Münz- und Medaillen Kabinet-nek, vagyis a régi pénzek és érmék tárának.

Az 1797. december 27-én kelt királyi leírat a kincs értékét 2411 forint 51 krajcárban állapította meg. Az udvar a leletek *ritka-*

ságára és hasznosságára való tekintettel utasította a kincstárt, hogy mondjon le az őt megillető harmadrésről a találók javára. Ennek következtében a kiskorú Botska Péter és Bokor Simon szülei egyformán 803-803 forint 57 krajcárt kaptak, a harmadik harmadot pedig a kert tulajdonosának, Szilágyosmlyó városának fizették ki.

Így végződött a sikertörténet, amely a valóságban távolról sem volt ilyen szép. Időközben ugyanis kitudódott, hogy a fiúknak eszük ágában sem volt a kincset beszo­l­gá­lat­ni, éppen ellenkezőleg: másik két idősebb fiúval osztottak rajta. Az ügyre egy idő rokon, Bokor Flóra figyelt fel, ő értesítette a hivatalt, s az aranyakat az ő bejelentése (ha úgy tetszik: feljelentése) nyomán szedte össze Peterszky Pál perceptor és munkatársa Lippert Ferenc – mindhárman valóban érdemesek lettek volna a jutalomra. A Bánffy-család, mint Szilágyosmlyó hajdani urai, a somlyói Báthori család és Apafi György fejedelm jogutódja szintén igényt jelentett be a kincs földtulajdonosi harmadára, s Kraszna megye alispánja, az ügybe két balkézrel beavatkozó Kállai István az ő feudális jogait ismerte el azzal, hogy az általa megszerzett nyolcadik nagy Valens-éremcsüngőt gróf Bánffy Györgynek, Erdély gubernátorának adta át, ez s a Kállainál lévő két kisebb lelet örökre elkallódott. – Ugyanaz történt tehát, mint az 1790-ben talált I. osztropataki királysír leleteivel: ami a leletekből a császári-királyi régiségtárba került, az ma is megvan, ami Viczay gróf hédervári gyűjteményébe, arról mit sem tudni. A XVIII. századi magyar nemesi társadalom – egy-egy nagy kivételtől eltekintve – sajnos még nem volt érett régészeti műkincsek jelentőségének felismerésére s megőrzésére.

A hivatalok, amelyek Szilágyosmlyón és Pesten átvették a kincset, részletes átvételi-átadási leltárt készítettek róla, a füles éremcsüngőket többször is körülrajzolták, felirataikat gondosan lemásolták, méretüket-súlyukat pontosan megadták. Bécsben is gyorsan leltárba vették őket, az első szép rajzok már 1798-ban elkészültek a nyakláncról és az ékszerekről, s ezeket hamarosan követték az éremcsüngőről készült új s még újabb rajzok. Az egész kincslelet tudományos feldolgozásával, teljes közzétételével azonban Bécsben is meg kellett várni az új tudomány, az archeológia műkedvelő passzióból igazi tudománnyá válását. Ez Ausztriában sem következett be a múlt század középső harmada előtt.

A szilágyosmlyói kincs a nagyszentmiklósi­val ellentétben – amelynek mellest idén július 3-án volt előkerülésének 200. évfordulója – mindaddig, míg párja elő nem került, érdektelen, majdnem azt mondhatnók, közömbös volt a születőfélben lévő magyar régészet számára. Igaz, nem egészen önszántából. Amikor az 1. szilágyosmlyói kincset (s vele együtt a nagyszentmiklósi kincset) a kitűnő

Joseph Arneht egy szépséges metszetekkel gazdagon illusztrált nagy albumban 1850-ben először közzétette, a nagy régész triászunkból Rómer Flóris 1848/49-es szereplése miatt börtönben ült, Pulszky Ferenc ugyanezért emigrációban volt, a leendő nagy monográfus, Hampel József pedig még csak egy éves volt; nem véletlen, hogy Arneht örökbecsű könyve máig alig ismert hazánkban. A túlságosan merev „tudományos” szempontokat erőltető bécsi viszonyok sem kedveztek a szilágyosmlyói 1. kincs megismertetésének. A 13 darab érem ugyanis a lelet többi részétől különválasztva, uralkodónként-korszakonként szétosztva az Éremtárban (a Münzcabinett-ben) maradt. Majd csak századunkban került össze ismét a kincs ékszereivel, hála az előkerülésük­kor készült pontos leltáraknak, súly- és méretadatoknak s a szép metszetrajzoknak, hiánytalanul sikerült őket azonosítani! Ez azonban még nagyon soká következett be.

Aranyleleteink első számbavételekor, 1865-ben Rómer Flóris csak a nagy láncról és a füles ékköves-csüngődíszről ír, ezeket egy évvel később a Műrégészeti Kalauzban kiegészíti a fél karperec és az aranygyűrű rajzával, ezek voltak a hazánkban is publikált első szilágyosmlyói leletek – az érmekről szó sem esik, az Antikencabinet 1866. évi leírásában sem!

1884 februárjában is érmek nélkül állították ki a szilágyosmlyói ékszereket a Nemzeti Múzeum épületében a Magyar Történelmi Ötvösmű Kiállításon. A kiállított 29 szilágyosmlyói tárgyból komolyabb figyelmet csak a közel méternyi hosszú aranylánc kapott (de rajzot arról sem közöltek), valamint az ékkövekkel díszített füles „bulla”, amelyet a katalógus rajzban is ábrázolt. A többi apróság annyira nem volt érdekes, hogy összetévesztették őket egy másik szilágyosmlyói lelettel, az 1855-ben Bécsbe került bronzkori arany karpereccel, az utóbbi előkerülési évével írták le őket. Ezekután nem csodálható, ha öt évvel később igazi meglepetést okozott a 2. szilágyosmlyói kincs előkerülése!

1889. április 20-án, nagyszombat estéjén román napszamosok krumpliu­ltetés közben, tehát kis mélységben akadtak rá a második kincse. Ez nem edényben volt, hanem valamiféle zsákban lehetett elásva, mivel az ékszerek felületét vastag mészke­reg (szinter) borította. Olyan vastag, hogy a napszamosok az ékszereket mint haszontalan lim-lomot félredobálták. Munkaadójuk, a telek bérlője, egy bizonyos Pap Iván mégis zsebre vágott egyet, ám zsebe lyukas lévén valahol elveszítette. Ez a remekművű fibula, az egyik legszebb arany fibula párja, majd csak 13 évvel később, 1902-ben fog egy szilágyosmlyói kis pálinkabodegástól – ritka szerencsével! – a lelet többi részéhez csatlakozni. A kincs többi darabját az egyik munkás, Jan Oltean mentette meg: kötenyébe összeszedte a leleteket és alaposan megmosta őket a Kraszná-

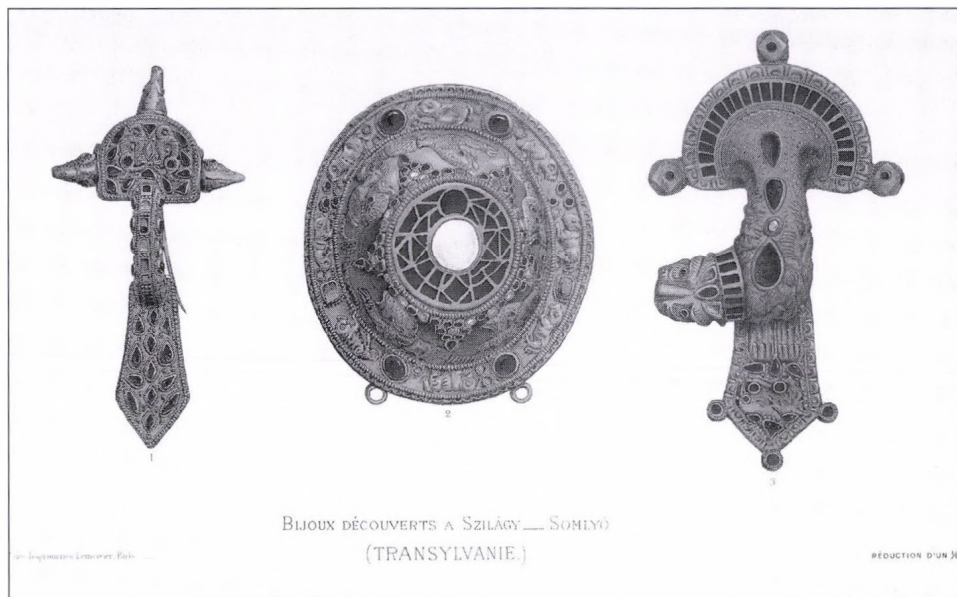
ban. Rádöbbenvén, hogy nem holmi jelentéktelen tárgyakról van szó, húsvét vasárnapján megmutatta a kincset egyik korábbi munkaadójának (kár, hogy nevét nem ismerjük!), aki a képviselőválasztások miatt éppen a városban tartózkodó báró Orbán Balázshoz vitte őket. Orbán Balázs azonnal értesítette Pulszky Ferencet, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatóját, aki már április 24-én Szilágyosmlyóra utazott. Mire megérkezett, akkorra Gencsy Sándor polgármester összegyűjtötte, s egy üveges szekrényben a városházán közszemlére bocsátotta a leleteket: 24 db nagyobb arany-ezüst ékszert és 6 db töredéket. A későbbi krumplikapálások nyomán még 2 töredék jutott a Nemzeti Múzeumba és 5 további a kolozsvári Régészeti Múzeumba. Ezek a szórványok sajnálatos módon jelzik az akkori Szilágy vármegye ásatásokat kérő, de a minisztériumtól a további kutatásokat nem támogató álláspont közötti, nem az utóbbit dicsé­ró szakadékot.

Pulszky Ferenc alaposan megszemlélte a helyszínt s kikérdezte a helybélieket. Helyszíni szemléje a korszak egyedülálló teljesítménye volt, mivel a városi iratok és a helyi hagyomány egybevetésével pontosan meg tudta határozni, hogy az 1. kincs az időközben parcellázott, s Teleszky Jozefin birtokát képező Csorgó-utcai telek szélén került elő, míg a 2. kincs az akkori kis kert belső területén. Ebből levonhatta azt a máig cáfolhatatlan végső konklúziót, hogy a kincseket „ugyanazon a telken egymásnak szomszédságában rejtették el azok, kik azt elásták, ebből bátran következtítjük, hogy ezek egymást egészítik ki, s egymáshoz tartoznak, tehát egykorúak. Alig lehet képzelni, hogy két különböző személy különböző alkalommal ugyanazon helyet választotta volna ki kincseinek rejtkehelyéül. Ehhez járul még a technikák azonossága is, mely az első lelet aranybullája és Maximianus császár érmének keretén és a második lelet főbb fibuláinak díszei közt a gránátok rekesztővösségi foglalásában szembetűnik. Ez szomszéd sírok mellékleteinél is bizonyítaná a sírok egykorúságát.” Ugyanerre az eredményre jutott 43 évvel később a két kincs felülmúlhatatlanul precíz technikai vizsgálatai nyomán Feticch Nándor *A szilágyosmlyói második kincs* című könyvében, régészetünk mára klasszikussá vált remekművében (1932).

A 2. kincset Pulszky Ferenc 1889-ben már hat héttel előkerülése után közzétette, az évben még egyszer magyarul, 1890-ben pedig kismonográfiában németül is publikálta, mindhárom alkalommal a tárgyakat eredeti méretben ábrázoló jól sikerült fényképekkel kísérve. A felvételek nagyméretű üvegnegatívokra ugyan a múzeumban készültek, de maga a lelet nem került múzeumba. Csak a millennium idején, 1895-ben tudott a Nemzeti Múzeum annyi pénzt kapni, hogy a Kincstártól megválthassa és átvehesse, nem első eset volt, hogy a kiegészés utá-

ni magyar kincstár szűkkeblűbben járt el, mint hajdan a királyi udvari kamara.

Ahogy időben távolodunk az 1797. évi eseményektől, úgy szaporodnak az 1. kincs előkerülésével kapcsolatban tévesen olvasott-idézett nevek, évek, hónapok, napok. Mindezek egy 1940. évi nagy német tudományos kötetben már odáig torzulnak, hogy ugyanazon két román pásztor találta volna 1797-ben a 24 (!) arany medáliont s három évvel később, 1800-ban a 10 pár fibulát. A füles nagy pénzek, a *moneta* darabszáma egymásik megemlékezésben elérheti a 30-at is, a nyaklánc rendeltetésére pedig szívósan tartotta magát a ló-szügvellő vagy kantárdisz meghatározás. Akik igazán meghökkentők akartak lenni, azok kerek perec tagadni kezdték a két kincs bárminemű összetartozásának lehetőségét, nem ismervén az eredeti publikációkat, maguk alkottak-álmotdák saját maguk számára kedvük szerint való, elméleteikhez jól vágó lelkörülményeket. Egy régészeti érdeklődéssel megáldott vagy megvert amerikai történész például csak Szilágysomlyó 1-ről tud, azt aggatja fel elméleteivel, a második kincsről éppúgy nem hallott, mint a szintén magyaroktól közzétett (ez bennük a közös vonás) apahidai I. királysírról. Egy szentpétervári kutató szerint viszont csak a 2. kincs létezik, valamikor a VI. századból. Gyakori – kivált, ha minél nyugatabbra megyünk – a modern politikai térképen való tájékozódás. Ezek számára egyszerűen csak „romániai” (ami azért kicsit túl tágas lelőhely lenne) vagy erdélyi (transilvániai, siebenbürgeni) lesz a lelet s lelőhelye, s természetesen automatikusan daciai is, amelyből máris következik a nyugati gót vagy keleti gót eredet-elmélet. Olyan apróságokkal, hogy a Szilágysomlyó körzetében eredő Kraszna és Berettyó az Alföld felé futó alföldi folyók s magát Szilágysomlyót keletről a Meszes hegység választja el a történelmi Erdélytől is, meg az onnan vagy 100 kilométerrel keletre kezdődő daciai gót településterületől is, a modern térképeket (vagy azt sem!) használók nemigen törődnek. S ez bizony nagyon zavarja azokat, akik személyesen ismerik Szilágysomlyót és a kincs lelőhelyét, mint magam is. Szerencsére a földrajzot és történelmet jól tudó magyar és román tudományos körökben már évtizedek óta tisztázódott, hogy Szilágysomlyó nem Erdélyben, nem is Daciában, hanem a Partiumban van, s akik ezt önmagukban tisztázták, azok azt is tudják, hogy hazáját végleg elhagyni készülő nép és királyai aligha ássák el s hagyják hátra kincseiket. A mi itt látható ékszerünket is úgy s azért ásták el – valószínűleg egy jellegzetes vagy valamilyen megjelölt fa két oldalán –, mert a veszedelem elmúltával szeretnék volna elővenni s tovább használni őket. Ezért ásták el az emberek 1944–1945-ben is százával-ezrével értékeiket. Szilágysomlyón csak az elásás sikerült, a kincs elrejtőjének valamiért, aligha jó okból, nem volt módja kiásni drágaságait.

BIJOUX DÉCOUVERTS A SZILÁGY — SOMLYÓ
(TRANSYLVANIE.)

Manapság már abban is egyezik a legilletékesebb magyar és román kutatás, hogy a kincset annak a Maximianus tetrarchának az érmével kezdték el gyűjteni, akit 291-ben egy udvari költő megdicsért, mivel a birodalom ellenségei, a gótok és taifalok ellen sikerült szövetkeznie a mögöttük lakó *vándalokkal* és *gepidákkal*, ajándékot ugyanis a szövetségesnek szokás küldeni, nem az ellenségnek. A végül közel 9 kg-nyira gyűlő arany-ezüst kincs további története ugyanerről a római-gepida kapcsolatról tanúskodik. Az egyetlen vitás pont: mikor s miért kellett a Szilágysomlyón élő gepida királyi családnak kincseit sürgősen elásatnia, s miért nem tudta azokat többé elővenni – a válaszok azonban mára e tekintetben is a hun korszak utolsó negyedszázadára (424–450) szorítkoznak. Azt hiszem mégis, nem sokat tévedek, ha megkockáztatom: a vészhozó esemény 1575 évvel ezelőtt zajlott le. A kincs két része a Dunától keletre fekvő egykori barbár földön (amely Pesttől Zilahig terjed) ennyi év után most találkozott egymással először!

Befejezésül egy kuriózumról, amely a szilágysomlyói kincs első kiállítására alkalmából egyaránt elkerülte a bécsi és budapesti kutatók és rendezők szinte mindenre kiterjedő figyelmét, tehát nem illő továbbra is homályban hagyni. Pulszky Ferenc fényképekkel kísért publikációira külföldön egy különös figura figyelt fel elsőnek: *Joseph de Baye* báró, a magyarországi és dél-oroszországi népvándorlás kori leletekbe „szerelmes” francia régész. 1891. július 3-án előadásban ismertette a szilágysomlyói leleteket a párizsi Académie des Inscriptions et Belles-Lettres ülésén, majd előadását négy kiváló minőségű színezett fényképtábla (ezek az első kincsről!) kíséretében könyvben is megjelentette: *Le trésor de Szilágysomlyó (Transylvanie) découvert en 1797 et 1890* (Paris, Librairie Nilsson 1892), – a második kincs előkerülésének történetét ugyan egy évet ténne kiter-

abban azonban sajnos nem, hogy a kincs az adott időpontban még nem volt a Nemzeti Múzeum tulajdona. Mindez egy mára könyvritkaságnak számító albumból tudható, amelyet J. de Baye tisztelete jeléül – 108 évvel ezelőtt – 1892 júliusában küldött meg a Nemzeti Múzeum Könyvtárának.

Elhangzott a Magyar Nemzeti Múzeumban, a kiállítás megnyitóján, 1999. május 14.

Szilágysomlyó

The first gold treasure of Szilágysomlyó, Partium (today Simleu Silvaniei, Crisana) was found on September 3, 1793. The golden objects were rescued by Hungarian royal officials from getting lost who, in accordance with the then Hungarian regulations, sent them to Vienna. Hungarian laws declared that found treasures appertain to the King, therefore the case was handled by the Hungarian Crown Office. The finds were transported to Debrecen, Szolnok, Pest then finally to Vienna, where the Hungarian Court Chamber handed the treasures over the K. K. Münz und Medalien Kabinet. The finders and the town of Szilágysomlyó, were rewarded by exactly 1/3 and 1/3 of their value, what is more, the king renounced the third 1/3 to the finders's credit. The Hungarian Court officials weighed each object several times, described and had them drawn. Thanks to the latter Roman medallions of the treasures, which were attached to the collection of medals, could be again identified at the end of the 19th century. Jewels of the treasures, handled separately from the medals, were exhibited in the historical goldsmith's exhibition of the Hungarian National Museum in 1884. Ferenc Pulszky, director of the National Museum, hearing about the finding at the end of the last century hastened to the location and carefully examined the circumstances of the excavation. He pointed out that both treasures have been found on the territory of the same tiny garden, therefore their relatedness cannot be doubted. The same was stated by Nándor Fettich who executed the goldsmith's technical examination of both parts then and later. Besides the Hungarian and German publications on the second treasures of Szilágysomlyó the small monograph by J. de Baye is worth mentioning. It is the first making an attempt to describe the „polychrome” jewels on coloured plates.

1849 ismeretlen epizódja: a haleszi felkelés

Demeter Zsófia

*„Dédapám áll egy sárga fal előtt,
fekete puskacsövek nézik őt,
ott áll a sovány patkolókovács,
vele Havelka, Hübner, Varga, Gáncs,
Uitz alig áll, majdnem térdre rogy.
Fehérváron sírnak az asszonyok.”*
(Kuczka Péter: A család apai ága. Részlet.)

1999. augusztus 10-én emlékeztünk meg Székesfehérváron a Halesz parki emlékműnél a haleszi felkelésről és az akkor kivégzett mártirokról. A Székesfehérvári Helyőrségi Zenekar itt mutatta be Benedek Zoltán *Sukorói induló* című művét. A Fekete Sas Patikamúzeumban (Székesfehérvár, Fő utca 5.) „Ezen gyászos halál következett reám” címmel rendezett kamara kiállításunkat Hermann Róbert nyitotta meg. Augusztus 14-én, a mártírok kivégzésének emléknapján a város és a család emlékezett *Hübner András* vértanúra emléktábla avatásával az újonnan róla elnevezett utcában.

Augusztus 13-án este az MTV 2. csatornáján Kuczka Judit emlékműsora volt látható a felkelésről és ükapja, *Kutzka Mihály* mártír sorsáról. Itt Kuczka Péter író beszélt arról, miként őrizte a család a mártír emléket, s hogyan hatott ez a történelmi esemény az egyes családtagok életére.

Az említett két család meghatározó igyekezettel őrzi a vértanú ős emlékét. Hübner András és Kutzka Mihály búcsúlevelét leszármazottaik már századunk elején, féltett családi dokumentumként juttatták el a székesfehérvári Szent István Király Múzeumba, ahol a történeti gyűjtemény sokat publikált darabjai lettek.

A többi négy vértanú családjának ilyen nyilvános gesztusra nem volt alkalma. Éppen ezért szolgált nagy örömmre, hogy most, a 150. évfordulón jelentkezett *Gáncs Pál* ükunokája, dr. Fülöp Györgyi, aki saját családjáról újabb adatokkal szolgált. Elmondta, hogy a búcsúleveleket és természetesen a felkelést bemutató korábbi, 1980-ban rendezett kiállítást látva kezdett érdeklődni őse sorsa iránt, s szeretne róla többet tudni. Ezt a jelentkezést igen fontosnak tartom; mutatja, hogy egy-egy évfordulós megemlékezés (még ha már a 150. is) családi köztudásokat képes újra szőni, s remélem, hogy a „kívülállók” is találhatnak benne megfontolásra és tiszteletre méltót.

A haleszi népfelkelés

A haleszi felkelés, mely megyénk jó részét is érintette, méltó erre a tiszteletre. Az 1849.

*A haleszi vértanúk emlékműve Székesfehérváron
Memorial of the Halesz martyrs in
Székesfehérvár*

augusztus 10-i fehérvári esemény a már vesztes, a világsi fegyverletételhez közeledő szabadságharc egyik utolsó fellobbanása volt.

A császáriak által megszállt Dunántúlon már csak a Noszlopi Gáspár vezette szabadságcsapat és Klapka tábornok erőd-katonasága kísérte meg az ellenállást, támogatásukra a szabadságharc érdekében Csapó József, Boross Mihály és Mednyánszky Sándor folytatott honvédtoborzást.

Klapka György augusztus 3-i győzelme, majd Győr elfoglalása elvágta a „mészáros” utat (Buda-Bicske-Győr-Bécs), s ezzel a császáriak utánpótlását. Ezért kényszerültek arra, hogy csapatösszevonásokat hajtsanak végre. Székesfehérvárról is kivonult a helyőrséget adó határőrzászlóalj.

A város népe a megyeház terén és az utcákon ünnepelte a császáriak kitakarodását: a fekete-sárga lobogókat és a császáriak proklamációit leszaggatták. Augusztus 7-én visszatért a városba nemzetőr csapata élén *Hamvassy Imre* volt városkapitány, aki haladéktalanul hozzálátott a védelem megszervezéséhez; a császárhű tisztikart bebörtönöztette, felvette a kapcsolatot Noszlopi kormánybiztossal és Klapkával is. Klapka Szózat című írásával biztatta kitartásra a fehérváriakat, sőt Noszlopi és Mednyánszkyt is ide várták.

Hamvassy művelt, forradalmi vezetője volt a városnak, ekkor már harctéri tapasztalatokkal és jó kapcsolatokkal rendelkezett. A siker reményével kecsegtetett, hogy öszzeszeszkótt, próbált nemzetőri gárdát találni a városban, csupa jó ismerőst. A fehérváriak segítségére Magyaralmás környékéről népfelkelők érkeztek. A császári katonaság távollétében, augusztus 8-án visszatért a városba a nemzeti érzelmű megyei tisztikar, *Csapó József* alispán és *Boross Mihály* másodispán, illetve az általuk toborzott újonccsapat. Ők azonban Hamvassal ellentétben kilátástalannak ítélték a harcot, így katonáikat kivonták a városból, a népfelkelésben tehát nem vettek részt, a vereség után is csak Mednyánszky Sándor egységének fedezete alatt tértek vissza.

A Martonvásárig visszavonult ellenség nyugtalanítására *Mezey József* kajászsószentpéteri jegyző népfelkelésre buzdította a népet, s a császáriakat meg is támadták. A támadást visszaverték és Kempen altábornagy utasítására augusztus 9-én visszafordultak Székesfehérvár felé. Mezey Józsefet a világsi fegyverletétel napján fogták el, és augusztus 22-én végezték ki.

A városba visszatérő császáriakat a Budai úton, a Halesz-ligetnél próbálta a fehérvári felkelők kétezres csapata hajnalig tartó kézitúsában megállítani. Nem tudni, hogy mi lett volna a csata kimenetele, ha a császáriak fel nem gyűjtik a környező házakat. Így több mint 70 ház égett le, többen bennégtek. Az utcai harcok során heten haltak meg és huszonegy sebesültet ápoltak. A vád szerint fegyverrel a kézben fogták el a császáriak *Gáncs Pált*, *Kutzka Mihályt*, *Uitz Ignácot*, *Varga Mihályt*, valamint a felderítő útról visszatérő *Havelka Ferencet* és *Hübner Andrást*.

A népfelkelés tehát sikertelen volt, ám a város ideig-óráig megmenekült. Az útközetben részt vevő zászlóalj nem maradt a városban, hanem Pákozdra vonult, mert tartottak Noszlopi támadásától. A foglyokat is először Pákozdra, majd Pestre szállították, a hírhedt Újépületbe.

Ügyük a császári haditörvényszék számára egyszerű volt, a fegyveres ellenállás miatt – Haynau tábornagynagy proklamációjának 3 § b. pontja, valamint a haditörvények 62. cikkelye 4. §-a alapján – ítéletük: golyó és puskapor általi halál. Az ítéletet *1849. augusztus 14-én* hajtották végre.

A hat fehérvári férfi a szabadságharcot követő bosszú első áldozata és egyben a forradalom és szabadságharc utolsó hőse is volt. Egyszerű emberek voltak; önfeláldozásuk és haláluk avatja mindannyiukat tiszteletünkre és emlékezetünkre méltóvá.

Kempen altábornagy, akkor pest-budai kerületi parancsnok rendelete Székesfehérvár „bűnei” miatt (a császáriak zászlóit és proklamációit letépték, népfelkelést határoztak el, augusztus 10-én fegyveresen szembezártak a császári katonasággal) hatvanezer ezüstforint hadisarcot vetett ki a városra. A rendelet augusztus 27-én kelt, tehát már jóval azután, hogy a világsi fegyverletétel híre miatt lehetetlenné vált Székesfehérváron is a további ellenállás, és augusztus 19-én a császáriak a Kecskemétről visszavont Jablonowszky-dandár támogatásával újra megszállták a várost.

A fehérvári vértanúk

A vértanúk közül Havelka Ferenc, Hübner András és Kutzka Mihály rendelkezett Székesfehérváron polgárral, Havelka a polgárőrök, majd a nemzetőrök között is szerepel: 1848-ban az I. Barátság század főhadnagya, október 3-án, majd 1849-ben mint nemzetőri kapitányt említik.

Rajta kívül a nemzetőri összeírásokban csak Hübner András, Gáncs Pál, Uitz Ignác és Varga Mihály neve található meg. Kutzka Mihályról csak utólagos forrásból tudjuk, hogy nemzetőr volt.

Az érintettek vagyoni viszonyairól polgárjoguk megléte, illetve a nemzetőrségre való alkalmasság árulkodik, hiszen mindkettő vagyoni cenzushoz kötődött. Egyéb irataink azonban csak Hübner András gazdagodására, illetve Varga Mihály szegényedésére utalnak.

Hübner szappanos mester családból származott, 1832-ben fundust, 1836-ban pedig házat vett. Varga Mihály öregsége miatt 1845-ben adóelengedést kért. A baj persze Hübner sem kerülte el, házánál 1839-ben tűz ütött ki, s az iratok 1845-ben ellene lefolytatott csődeljárásról tudósítanak.

Hübner András tímárlegényt 1833-ban vették fel a mesterek közé. Ugyanebben az évben vették fel mint „fiók mestert” a csalai kovács Kutzka Mihályt (nevét 1848-ig Kutzkának, sőt a körözvényben Kutzkónak írják) a székesfehérvári Kovács Céhbe, miután „vándorlási idejét kitöltötte, mind pedig a letelepedhetési engedelmét hiteles oklevelekkel bebizonyította”, illetve a taxát befizette. Ezután a rendesen fizetők között tartották számon: 1840-ben évi 4 Ft-ot, egyébként évi 2 Ft-ot fizetett 1846-ig mint csalai, majd mint börgöndi uradalmi kovács.

Uitz Ignác kőműves legényként szerepel a székesfehérvári Kőműves és Kőfaragó Céh irataiban 1842-ben Langmár Mihály legényeként. A fiatal embert a „sors alul” felmentik 1848-ban.

Gáncs Pál romló anyagi helyzetét egy 1849-es 150 váltó forintos kötelezvényének kitalblázása mutatja, bár a felkeléskor még megvoltak ökrei, talán éppen azok védelme miatt került a foglyok közé.

Az események tanúi

Az eseményeket hivatalosan a Hadtörténeli Intézet gyűjteményében található hadbírószági vádirat foglalta össze. Ebből idézek: „...miután a császári csapatok, amelyek addig megszállták Fehérvárt, visszavonultak, a városban személyesen megjelent a Kossuth Párt városi előjárója, Hamvassy és fegyveres felkelést kezdeményezett a császári katonaság ellen. Sógora, Andreas Hübner vádlott, valamint Franz Havelka vádlott 9-én éjjel 12-kor elindultak Seregélyes irányába, hogy felderítsék, vannak-e ott császári csapatok. Mindketten eleget tettek a velük szemben támasztott követelményeknek, és miután meglátták a császári csapatokat, 10-én kora reggel visszatértek Székesfehérvárra, ahol is a Falkenhayn tábornok úr parancsnoksága alá tartozó, a fent nevezett város ellen már felvonuló határozott ötödik százada megállította őket. Hübnerrel egy kétszövű puskát tőlennyel, Havelkától pedig egy egyszövű fegyvert vettek el.”

Mindeközben már harc bontakozott ki a császári csapatok és a velük szemben felvonuló több ezres létszámú, felfegyverzett népfelkelők között. A népfelkelőket visszavetették, és az üldözés során elfogták Paul Gáncs vádlottat, akinél két, már kilőtt pisztolyt találtak, Michael Vargát, aki egy ásóval, Michael Kutzkót, aki egy kaszával és Ignatz Uitzot, aki egy pikával volt felfegyverezve.

A vizsgálati jegyzőkönyvet a vádlottak közül négyen aláírták, ketten, a legfiatalabb, Uitz Ignác, és a legidősebb, Varga Mihály csak kézjegyet tettek, miután nem tudtak írni. A jegyzőkönyv még egy megjegyzése figyelemre méltó: az, hogy Hübner András Hamvassy sógora volt. Ezt bizonyítani is tudjuk, hiszen Hamvassy eredeti neve Aschner, annak az Aschner Józsefnek volt fia, aki 1849. október 11-én kelt végrendeletében vagyonát akkor már emigrált fia és megözvegyült lánya, Hübner Andrásné, született Aschner Johanna gyermekeire hagyta. Ennek tudatában válik érthetővé Hübner András búcsúlevelének azon mondata: „Vergiss nicht meinen guten Schwiegerfater unsere lieben Künden an das Herz zu legen und ihm sagen, dass ich seines Sohnes Apfer werde!” A meglehetősen rossz németiséggel írott sor magyarul így szólhat: Ne feledd jó apósomat figyelmeztetni, hogy kedves gyermekeim sorsát a szíven viselje, s mond meg neki, hogy a fia áldozata lettem.

Nos, tudjuk, hogy az öreg Aschner szíven viselte szerencsétlen unokái sorsát, de október 11-ig, a végrendelet megszerkesztéséig biztosan nehéz napokat élt át Hübner András családjá. Aschner Johanna szeptember 19-én özvegyként a hadisarc fizetése alóli mentességet volt kénytelen kérni hat kiskorú gyermekére és arra hivatkozva, hogy atyja vagyonát zár alá vették, így megélhetése nincs. Aschner József a végrendeletben le is

*Emléktábla a vértanú emlékművön a Havelka Ferencnek tulajdonított mondattal és Uitz Ignác nevének tévesztésével
Plaque on the memorial*

Fotók: Gelencsér Ferenc

írta, hogy ez valóban így volt, de tisztázta magát, s ezért – mint írta – „végrendekezési tehetséggel bírok”.

Ugyancsak a hivatalos periratokból, illetve a később falragaszokon is megjelent körözvényből juthatunk némi információhoz a vádlottak személyére vonatkozóan. Ezt a körözvényt látta Mátray Gábor a Nemzeti Múzeum kapuján, és a családi emlékezet szerint ebből tudták meg a Kutzka-gyerekek Székesfehérváron, hogy elárvultak.

„Hübner András, Székes-Fejérvári születésű, 45 éves, katolika vallású, nős, cserzőtimár.

Havelka Ferencz, ugyan ottani születésű, 29 éves, katolika vallású, nős, szinte cserzőtimár.

Varga Mihál szinte Székes-Fejérvári születésű, 68 éves, katolika vallású, nős, szüts mesterségű.

Gáncs Pál, ugyan ott született, 39 éves, katolika vallású, nős, szüts mester.

Kutzkó Mihál, Pest megyei Kecskeméti születésű, 49 éves, katolika vallású, nős, kovács mester.

Uitz Ignácz, Székes-Fejérvári születésű, 23 éves, katolika vallású, nőtelen, mestersége kőműves.”

A hirdetésnyefejező mondata: „rajtuk ezen ítélet ma reggel végrehajtott”

Kempen von Fichtenstamm altábornagy, akkor pest-budai kerületi parancsnok 1978-ban kiadott naplója a bécsi összeköttetés elvágásáról és Falkenhayn tábornokkal folytatott vitáiról számol be. Falkenhayn Székesfehérvárról való kivonulását „kellemetlen melléfogásnak”, a tábornokot habozónak mutatja be, aki „parancsom ellenére ma sem nyomult Székesfehérvár ellen (írja augusztus 8-án) hanem megállt Martonvásárnál, erősítést kért, de akkor is tehetetlenül vesztegelne, ha egy egész hadsereg állna rendelkezésére.” Augusztus 10-i bejegyzése szerint „a hír, hogy Falkenhayn tábornok kénytelen volt fegyverrel

bevonulni Székesfehérvárra, ahol tűz ütött ki, bizonytalan, komor hangulatot keltett...". 13-án jegyzi meg, hogy „a haditörvényszék hat népfelkelőt, akit Székesfehérváron fegyverrel a kézben fogtak el, golyó általi halálra ítél.”

Boross Mihály 1881-ben megjelentetett *Élményeim* című visszaemlékezésében a szemtanú hitelességével, de elitélően ír az eseményekről. A népfelkelés hírére kivonta önkénteseit Fehérvárról a Balaton felé. „Fülén egész népcsoportot találtunk, a mely rémülten nézte a Fehérvár fölött gomolygó füstfellegét. Elrémülve kérdezték, mikor mellettük megállottam, hogy mi baj Fehérvárott? Elmondtam nekik, hogy Fehérvárt az ellenség az éjjel megrohanta, a felkelő nép ellenállt s hihetőleg legyőzött, a győztes ellenség felgyújtotta a várost. Óva intettem őket, hogy ne hallgassanak semminemű csábításra, mert ha mind meghalunk is a hazáért, mégsem használhatunk a hazának...” Boross a részleteket maga is a Fehérvárról menekülőktől tudta meg: „Pár napot töltöttünk Füreden, ez alatt megérkeztek a fehérvári menekültek, köztük Hamvassy Imre is elbeszélte, hogy az ellenség éjjel tájban a Halesz felől akart a városba törni, de ő minden toronyban félrevertvén a harangokat, a már előre elkészített nemzetőrökkel s felkelőkkel, puskákkal, kaszákkal fegyverezve ellent állt az ellenségnek. Soká tartott a küzdelem s Falkenheim tábornok látván, hogy nem könnyen nyomulhat a városba, a marhavásártéren levő szélső házakat felgyújtotta. A megrémült nép látván a lángtengert, elhajigálta fegyverét s tüzlőtö-

szerek után látott. Ezt az alkalmat felhasználva Falkenheim, egyre lövetve még a tüzlőtöket is, benyomult a városba s kijelentette, hogy addig nem szünteti meg az égetést, míg a város meg nem hódol.

Szegény Fehérvár, ostoba Hamvassy, ez volt a gondolatom, midőn a gyászeseményt meghallottam.”

Koller János adonyi plébános 1983-ban kiadott naplójában így írt 1849. augusztus 11-én: „Fejérváron voltam, elszomorodott szívem ennek megpillantására, még most is füstölgöttek romjai az ellenség által felgyújtott 84 háznak. A város népe a legnagyobb zavarban volt, számtalan családnak hibáztak tagjai és most nem tudták: az elfogattak-e, elestek-e, vagy elszöktek-e? Az esztelen éjszakának idején megtámadták fegyver nélkül a Halesz-kertbe tartózkodó fegyveres katonaságot, általa visszaverettek és a város felgyújtott...”

Érdekesen, hitelesen, tárgyyszerűen, de beleérezőn tanúskodik az eseményekről Mátray Gábor, a Nemzeti Könyvtár és Múzeum őre. 1989-ben megjelent naplója (*Töredék jegyzemények Magyarország történetéből 1848-49-ben*) érdekes tárháza egy szenvedélyes muzeológus gyűjteményének; nem volt ugyanis más dolga, mint a Nemzeti Múzeum kapuján megjelenő hirdetményeket naponta gondosan lejegyezni, és azokat össze is gyűjteni. Fájdalom, ezt a kivételes gyűjteményt (amint a többi, a forradalom lázában múzeumi leltárba került tárgyakat: az Ozoránál zsákmányolt zászlókat, a Görgei által kivégeztetett Zichy Edmund tékáját, vagy a fegyvertárakból gyűjtött régi fegyvereket is) később be kellett szolgáltatnia a császári hatóságoknak. Mátray augusztus 11-én már jelezte naplójában Fehérvár égését, 13-án írta, hogy a házak mellett a behordott termés is elégett. Augusztus 14-én ezt írta: „Azok közül, akik múlt péntek-szombaton Székes-Fejérvárott a császári seregnek elmentálni akartak, többen foglyokká tétetvén Pestre hozattak. Mondják, hogy közülök ma reggel hatan (többnyire odaváló tehetős polgárok), kik ott nemzetőri tiszték voltak, a pesti újjépületi kaszárnya udvarán agyonlövették. Mondják, hogy egyikök (egy gazdag tímár) halála előtt ájúldozó feleségétől

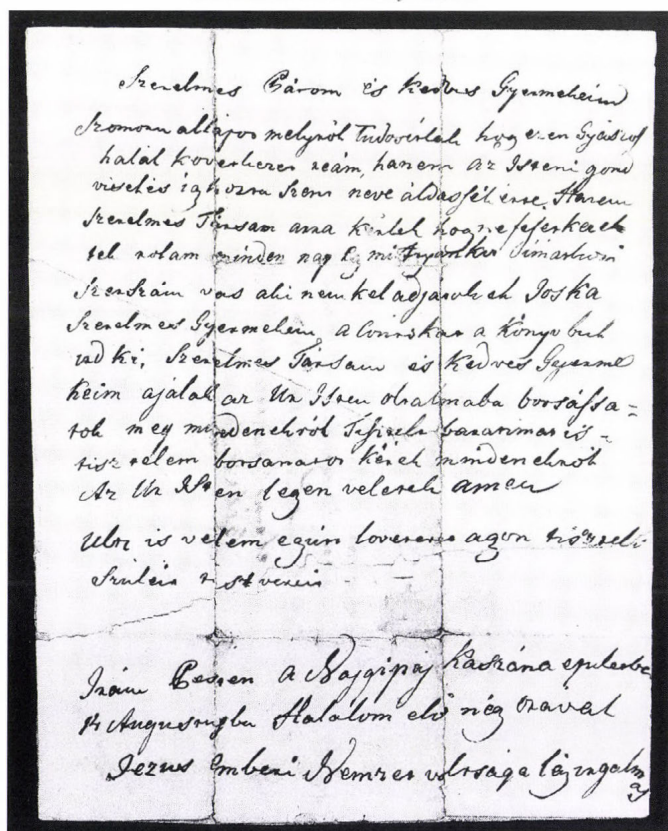
ilyenformán búcsúzott el. Neked élned kell gyermekeinkért, én soha dicsőbb halállal nem halhattam volna, mert hazámért és szabadságáért halok, sat.” Mátray 15-én ismertette a „fehérvári 6 szerencsétlen polgár” kivégzéséről tudósító haditörvényszéki plakátot.

Lauschmann Gyula 1995-ben megjelent, ám az 1910-es években írott *Székesfehérvár története* című munkájában még hivatkozott a vizsgálat eredményeként keletkezett német nyelvű iratra, mely szerint „83 ház hamvadt el az osztrák katonaság gyújtogatásától és tizenegy ember életét kívánta áldozatul a népfelkelés”. Mint látható, a számok némileg eltérnek, a veszteségek nagyságrendje azonban ezekből is érzékelhető.

Kempen altábornagy pest-budai kerületi parancsnokként augusztus 27-én vetette ki a városra büntetésül a már említett hadisarcot. A 745. számú rendeletben röviden, mint vádpontra, kitér az eseményekre is. Megfogalmazása magyarra így fordítható: „Amikor augusztus 10-én a vészharangok megszólaltak, és Hamvassy a császári és királyi csapatok bevonulásának híret vette, Székesfehérvár fegyverre fogható lakosságának egy része ellenállást tanúsított, Hamvassy elfogása és átadása helyett, a kedvező alkalmat kihasználva, az ő vészhozó szökését elősegítette. Ezáltal Székesfehérvár nem csak rossz szellemét nyilvánította ki – amelyet még ez év május hónapjában is napvilágra hozott azzal, hogy újsághírek szerint Magyarország első városai között volt, amelyek a debreceni nemzetgyűlés függetlenségi nyilatkozatát elfogadták –, hanem e rossz érzületének tényszerű kifejezést is adott.”

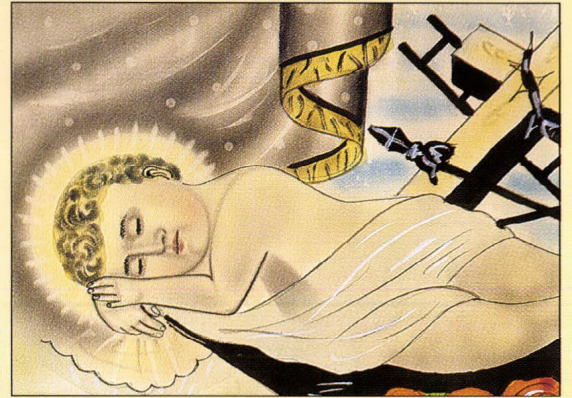
Rónay Jácint, a szabadságharc székesfehérvári születésű szónoka, bencés szerzetes 1852-ben, londoni emigrációja idején kapott hírt a történetekről, s ezekről a *Napló* címmel 1996-ban kiadott válogatásban számolt be: „Mértani előadásaimat a londoni honvédtanodában bevégezvén, s éppen az utolsó előadásomról tértem haza, midőn íróasztalomon látogatási jegyet lelék, melyről Ámon Ferencné nevét olvasám le, ifjúkori barátom neje volt ez, régi ismerős, szülői házában mint gyermek sokszor megfordultam... Londonnak csak néhány napot szánhatott a bújosó anya. Az első, a nyugalom napja volt, s ezt a múltnak szenteltük: testvéreimnek, rokonaimnak s a székesfehérvári jó barátoknak... Szívem meg-megrendült fájdalomában: – szülővárosomban a régi életnek alig van nyoma –, hazafias érzelmű fiai, álhírektől tévútra vezetve, s Hamvasy városi hivatalnoktól lelkesítve, egy érkező német ezred ellen feltámadtak, akkor midőn a hazában már minden elveszett, s csak Komárom állt, könnyű parancsnokával! – Hamvasy menekült, több ismert családtag, köztük néhány iskolatársam, láncra, golyóra került. – Ha a gondviselés nem a papi, hanem a polgári pá-

Kutzka Mihály búcsúlevele
Farewell letter of Mihály Kutzka

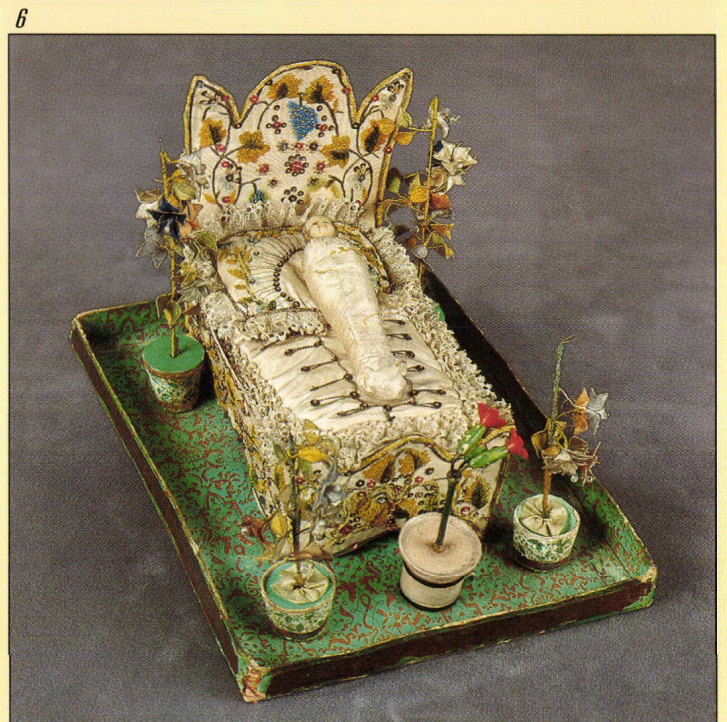

Karácsony a múzeumban

Kisjézusok

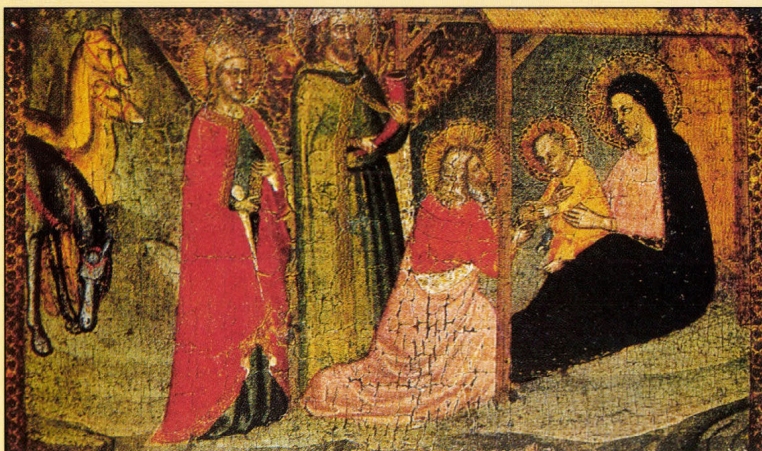

1. Pólyás Kisjézus. Viaszszobor. Kolostormunka, XVIII. század. Vasvár, Vas m. — Jesus child, wax statuette. Monastery work, 18th C. Vasvár, Vas county
2. Kereszten Alvó Kisjézus. Vízfestés. Kondor Képes György munkája. 1960-as évek, Gorzafalva, Moldva — Jesus child sleeping on the cross, water-color. 1960s, Gorzafalva, Moldva, Roumania
3. Prágai Kisjézus. Viaszszobor, „burított üveg”. XIX. század, Budapest — Prague Jesus child, wax statue. 19th C. Budapest
4. Prágai Kisjézus. Festett szobor. XVII-XVIII. század fordulója, Észak-Magyarország — Prague Jesus child, painted statue. Turn of the 17-18th C., Northern Hungary
5. Prágai Kisjézus. Gipszszobor. XIX. század. Kapuvár, Sopron m. — Prague Jesus child, plaster statue. 19th C. Kapuvár, Sopron county
6. Pólyás Kisjézus. Viaszszobor. Kolostormunka, XVIII-XIX. század, Dunántúl — Jesus child wax statuette. Monastery work 18-19 C. Transdanubia

Karácsony a képzőművészetben

1

3

1. Bernardo Daddi követője: A háromkirályok imádása. XIV. század. Esztergom, Keresztény Múzeum — Follower of Bernardo Daddi: Adoration of the Magi. 14th C. Esztergom, Christian Museum
2. Angelo Bronzino: Pásztorok hódolása. 1530. Budapest, Szépművészeti Múzeum — Angelo Bronzino: Adoration of the Shepherds. 1530. Budapest, Museum of Fine Arts
3. A Fiesole-Budapest predella mestere: A háromkirályok imádása. XIV. század. Budapest, Szépművészeti Múzeum — Master of the Fiesole-Budapest predella: Adoration of the Magi. 14th C. Budapest, Museum of Fine Arts
4. Rodolfo Ghirlandaio: Pásztorok imádása. 1510. Budapest, Szépművészeti Múzeum — Rodolfo Ghirlandaio: Adoration of the Shepherds. 1510. Budapest, Museum of Fine Arts
5. Višňý Brod-i mester: Jézus születése. 1330. Prága, Nemzeti Galéria — Višňý Brod Master: Birth of Jesus. 1330. Prague, National Gallery

Fotók-photos: Képesy Bence

4

5

Egyházi gyűjtemények

Győri Egyházmegyei Gyűjtemény

1

1. Telegdi Borbála kelyhe, 1480
Chalice of Borbála Telegdi, 1480

2

2. Úrmutató. Bécs, 1760 körül
Monstrance, Vienna, around 1760

3. Pásztorbot, XVIII. század eleje
Bishop's crozier, early 18th C.

4. Olajtartó szarvserleg. Bécs, Anders, 1872
Horn goblet for oil, Vienna, Anders, 1872

5. Mitra, magyar, XVI. század első fele
Mitre, Hungarian, first half of the 16th C.

Fotók-photos: Kerekes József

5

Egri Érseki Gyűjteményi Központ

1

2

3

3

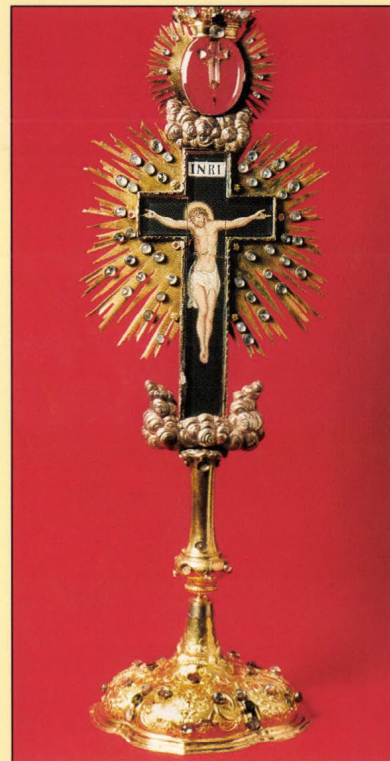
4

4

5

6

1. Kehely, augsburgi mester munkája, 1680 körül — Chalice, around 1680
2. Szent János evangélista ereklyetartója. Bécs, 1744. Augsburgi mester, Mária Terézia ajándéka Erdődy Gábor püspöknek — Reliquiary of St. John Evangelist. Vienna, 1744
3. Cibórium IAS jelzéssel. Bécs, 1718 — Ciborium, Vienna, 1718
4. Drágakövekkel ékesített monstrancia I. S. jelzéssel. Bécs, 1762 — Monstrance with jewels. Vienna, 1762
5. Telekessy István püspök mellkeresztje, 1700 körül — The cross of Bishop István Telekessy, around 1700
6. Ereklyetartó talpaskereszt IAS jelzéssel. Bécs, 1719 — Reliquiary cross, Vienna, 1719

Fotók-photos: Majoros Tamás

Magyar Ortodox Egyházi Múzeum, Miskolc

1. Szent György nagyvértanú. Gyöngyös, XVIII. század — St. George martyr. Gyöngyös, 18th C.
2. Hodigitria istenanya. Gyöngyös, XVIII. század — Hodigitria, the Virgin Mother. Gyöngyös, 18th C.
3. A 12 apostol. Ráckevei műhely, 1770 körül — Twelve apostles. Ráckeve workshop, around 1770
4. Evangéliumos könyv kötetstáblája, 1760 körül — The bind of an Evangeliary. Around 1760

Fotók-photos: Kulcsár Géza

1

2

3

4

lyára vezet, ismerve önmagamat, szinte látom, minő jövő ért volna utól e végzetes napokon! – A lelkes, de gyermekésszel felkelő polgárok szétverettek, a diadalmas sereg, hogy győzelmét megünnepelje, a legszegényebb városrész egyik közeleső utcáját elhamvasztá...: s ez idő óta, szigorú fegyelem alatt áll a város, a fiait félelem, bizalmatlanság és elkéseregés távol tartja egymástól.“

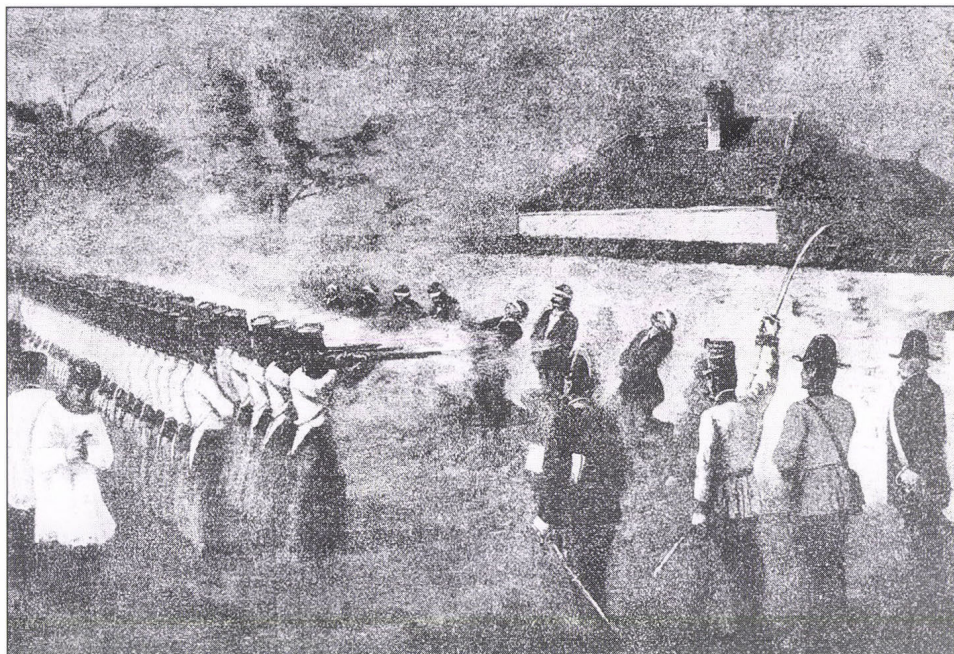
Kacziány Géza *Magyar vértanúk könyve* című, 1905-ben megjelent munkájában szenttanúkra, adatközlőkre hivatkozott. „Körömy János jelenlegi budapesti szabómester volt a csapat kisdobosa, az előzmények előadásában nagyrészt az ő elbeszélését s Kovách Ernő honvédőrnagy kézírati naplóját követem” – írta. „Havelkát és Hübner a szőlőben elfogták s a fához erősen hozzákötötték. A felgyújtott városban aztán razzsiát tartván, összeszedték még Varga Mihály 68 éves szücsmestert, Kuczka Mihály 49 éves kovácsmestert, Gáncs Pál 39 éves szücsmestert és Uicz Ignác 23 éves kőművest, kiket aztán kihurczolva, szintén Havelkéék mellé fához kötözték, az augusztusi nap irtózatos hevének, legyek, bögölyök, darazsak csípéseinek kitévén őket. Kuczka 6 gimnasiális osztályt végezett gyógykovács volt, de erőtlén, beteg ember lévén, nem menekült el, daczára Uicz figyelmeztetésének, ki átment hozzá a hírrel, hogy a volt nemzetőröket fogdossák össze az osztrákok.

– Gyenge erőtlén ember vagyok! – válaszolt Kuczka – nem megyek. Ha meg kell halnom, fogjanak el saját házamban.

Uiczot is nála fogták el, Gáncs Pált pedig azért, mert a tűz elől marháit meg akarva menteni, a szabadba hajtotta. Ott fogták el, hogy ökreit elrabolhassák tőle. Végül Varga bűne összesen az volt, hogy künn álldogált az utcán, persze fegyvertelenül.“ Kacziány is leírta a kivégzés előtti történetet, melyre Mátray célzott: „A kivégzésnél Havelka testébe hat golyót löttek bele s még mindig élt, végre a fülébe lőtt hetedik golyó váltá meg kinjaitól. A Pestre kíséréskor utánajött fiatal neje és öcscsének, ki akkor Vaálon volt káplán, így szólt a siralomházban:

– Édes feleségem, neveld gyermekeinket isteni félelemben. Neked pedig, testvérem, legyen gondod feleségemre és gyermekeimre. Én nyugodtan halok meg, mert hazámért halok.

A legyilkolt öt családapa után körülbelül husz árva maradt, kik azonban nem borulhattak atyjuk sirhalmára, mert a vértanukat valamelyik temetőben ásták el s emléküket Székesfehérvárott csak ott, abban a Haleszkertben emelt emlék hirdeti, a hol őket elfogták és megkínózták. Ez a hely a forradalmi szellemű s ma is tiszta hazafias ősz város kálváriája, hova nem felejtteni a honfiak kizárándokolnak.“

A haleszi felkelők kivégzése (Kacziány Géza könyvéből)
Execution of the Halesz rebels

Hasonló történetet mondott el Gara József is a Székesfehérvár és vidéke 1909. október 5-i számában, kiemelve Havelka „daliás termetét”, idézve az imént említett hirdetményt és Kuczka Mihály búcsúlevelét is.

A Havelka Ferenc viselkedését és termetét leíró történet valószínűleg a kivégzés egyetlen valódi szemtanújától, Kőnig Mórtól ered. Ő Streith Miklós vértanúglátori plébános káplánjaként került rabságba, s a halesziak kivégzésekor maga is az Újépület foglya volt, míg ügyük tárgyalását várta, s az ablakon át látta a szomorú eseményt. Kőnig *Streith Miklós emlékezete* című munkájában Boross Mihály kérésére írta le az eseményeket. „Egy sorban térdeltek, élén az athléta alakú ritka szép férfival, Havelka Ferenc nemzetőri kapitánnyal, ki dacára a mellébe fúródott golyónak, még élt.“ Streith Miklóst szeptember 7-én végezték ki „kegyelemből“ golyó által, Kőnig 15 évi várfogságot kapott, melyből királyi kegyelemmel szabadult három év múltán.

Az emlékkiállítás

A „haleszi felkelés“ érdekes dokumentumaként állítjuk kiállításunk középpontjába Hübner András német nyelvű és Kuczka Mihály magyar nyelvű búcsúlevelét, mint gyűjteményünk legismertebb, legmegbecsültebb dokumentumait. A vértanúk kézírását olvasva szinte elérhető közelségbe kerül sorsuk és szabadságharcunk sorsának tragikuma. Különösen becses az a nyugodt, tudatos, ám nagyon is józan sorsvállalás, ami szavaikból árad. Tragikus színt kölcsönöz ez a tudatoság Kuczka Mihály hangvételének, hiszen szép levelét saját özvegyének címezte: „Ajánlom ezen levelem felbontását Kuczka Mihály kovácsmester özvegyének, volt sze-

relmes társamnak, Juhász Erzsébetnek tisztelettel Székesfehérvárra.“ Az ajánlás a koperta külzetén sajnos már igen nehezen olvasható, mert a restaurálás során a rögzítőanyaggal elfedték. Kuczka Mihály a családjának szóló búcsúsorok után Uitznak, fiatal társának búcsúüzenetére is gondolt, hiszen a kőműveslegény nem tudott írni: „Uitz is velem együtt lövettet agyon, tiszteli szüleit és testvéreit.“ Ki kell emelnünk a levél befejezését, annál is inkább, mivel ez már igen nehezen olvasható: „Írám Pesten a Nájgipaj kaszánya épületében 14 Augusztusban Halálom előtt négy órával. Jézus Emberi Nemzet váltásága légy irgalmas.“

A kiállítás dokumentumait a múzeum gyűjteményei mellett a Fejér Megyei Levéltár és Székesfehérvár Város Levéltára kölcsönözte. A tárgyakat a Kuczka család bocsátotta rendelkezésünkre. Szerepel kiállításunkon a vértanú unokájának, Kuczka Mihálynak a festménye a haleszi emlékműről, illetve egy váza, melyet Várhalmi Mária festett, és a haleszi emlékművet ábrázolja.

A dokumentumok közül figyelmet érdemel a székesfehérvári választók névjegyzéke, benne Havelka Ferenc és Gáncs Pál neve, a nemzetőrök újabb, az 1848. július 7-i rendelet alapján történt összeírása, benne Gáncs Pál neve, illetve a székesfehérvári Polgári Őrsereg I. osztályának állományi lapja Havelka Ferenc nevével. Kuczka Mihály nyugtája a kovács céh ládájának zárjavításáért felvett 1 ft.-ről szól.

A haleszi felkelést megelőző és lehetővé tevő hadi helyzetet a következő dokumentumokkal mutatjuk be: komáromi rendelet a haza védelméről, Klapka tábornok szózata a feldunai néphez, a komáromi nemzetőri tisztgyűlés rendelete 1849. augusztus 9-én,

Noszlopi Gáspár kormánybiztos veszprémi rendelete a népfelkelésről, Mednyánszky Sándor őrnagy felhívása Klapka kitöréséről.

Természetesen kiállítottuk a haditörvény-szék már idézett hirdetményét a haleszi vértanúk ítéletének végrehajtásáról, Héring Ignác császári és királyi biztos levelét a helyőrség bevonulásáról, Kempen altábornagy rendeletét a hadisarc kivetéséről, valamint Falkenhayn több rendeletét a honvéd tisztí egyenruhában lévők letartóztatásáról, a rémhírek terjesztéséről, a honvédek jelentkezéséről, illetve a fegyverek beszolgáltatásáról. Székesfehérvár tanácsülési jegyzőkönyvéből az 1849. szeptember 19-i bejegyzést mutatjuk be a hadisarc elengedését kérő küldöttségről, illetve két hadisarc fizetési nyugtát.

A fehérvári vértanúemlék

A hat fehérvári vértanú emlékére a székesfehérvári vértanúk emlékoszlopát a Halesz-

kertben közadakozásból emelték; avatták 1888. augusztus 15-én. Az avatás, az újjáalakítás és az ünnepségek szervezésében a Függetlenségi Kör játszotta a fő szerepet, részt vett benne Boross Mihály, Havranek akkori és Csitáry későbbi polgármester, König Mór és Hübner Imre (Hübner András unokája).

A vértanúemlék eredetileg csupán a Gorsiumból a fehérvári királyi bazilikában másodlagosan felhasznált gránit oszlopból állt, s ekkor az emberek csak gyertyatartóként emlegették, mert valóban ahhoz hasonlított. 1909-ben egészítette ki Bory Jenő a bronz turulmadárral.

Az emlékmű a Halesz-kertben (különösen, mióta azt Erzsébet királyné meggyilkolása emlékére parkosították) a fiatalok, főként a diákok és a tanoncok kedvelt találkozóhelyévé, a fehérvári március 15-i ünnepségek egyik méltó színhelyévé vált.

An Unknown Episode of 1849. The Uprising in Halesz

The King St. Stephen Museum in Székesfehérvár arranged a memorial exhibition in the Fekete Sas Pharmacy Museum on the 150th anniversary of the Halesz uprising. The uprising took place in a particular military situation on 10 Aug. 1849, and in spite of the encouraging appeals by Klapka, Sándor Mednyánszky and Noszlopi, it ended in a tragic way. Returning imperialists burnt up the houses on Királysor, leaving a huge number of bodies and injured behind and secured their victory with six captives. Prisoners were executed after the court martial on August 14. The six men from Fehérvár were the last heroes of the war and first martyrs of reprisal after the collapse of the War of Independence. Their death brought them, simple craftsmen and home guards, our honour. Farewell letters of two martyrs András Hübner and Mihály Kutzka, represent particular value in our collection, and certainly are displayed in the exhibition along with other documents. Objects were lent to the museum by the Kutzka family, documents belong to the Fejér County Archives and Town Archives of Székesfehérvár.

Petényi Salamon János (1799–1855)

Mészáros Ferenc

Petényi Salamon János 1799. július 30-án született a Losonchoz közeli Ábelfalván (Abelová, Szlovákia),¹ a falu evangélikus lelkészének hetedik gyermekeként.

Kora gyermekkorától kezdve érdeklődött az állatok, különösen a madarak iránt. Ismeretei e téren már ebben az időben meglepően mélyrehatóak voltak. Alsó fokú iskolai tanulmányait Losoncon, Besztercebányán és Selmecebányán végezte, majd apját követve lelkésznek készült. 1817-től Pozsonyban, majd 1822–1824 között Bécsben folytatott „filozófiai” és teológiai tanulmányokat. Mindkét városban korának legkiválóbb természettudósával tartott kapcsolatot. Tanulmányainak befejeztével a felajánlott tanári és lelkészi állásokat (pl. Besztercebánya, Losonc) nem fogadta el.

Régi iskolatársai – Kubinyi Ágoston és Földváry Miklós – meghívására először Videfalvára ment, és a környék madarait gyűjtötte be, majd 1826-ban Cinkotán lett lelkész. 1833-ban lemondott állásáról és Pestre költözött. 1834-től 1855. október 5-én bekövetkezett haláláig a Nemzeti Múzeum Természetiek Tárában (állattani osztályán) dolgozott.

Gazdag jegyzetanyagát a Magyar Tudós Társaságra (Magyar Tudományos Akadémia) hagyta. Sajnos, hagyatékának legnagyobb része a későbbiekben elpusztult. Ugyan számos belföldi és külföldi tudós társaságnak

tagja volt, sőt 1846-ban az Akadémia levelező tagjai sorába is választották, közvetlen kortársai tudományos munkásságának igazi jelentőségét nem ismerték fel. Herman Ottó volt az, aki 1891-ben a Budapesten tartott nemzetközi madártani kongresszus számára készített emlékkönyvben a legnagyobb elismeréssel méltatja Petényit s megindítja kéziratörödekeinek kutatását.

Petényi életrajzainak írói, munkásságának méltatói (pl. Kubinyi Ferenc, Herman Ottó, Chernel István, Keve András, Sablyár Péter, Géczy Barnabás) életének érdekesebb epizódjait, tudományos munkásságát elemzik. Érdekes módon soha nem merült fel a kérdés: milyen lehetett Petényi Salamon János, mint muzeológus?

Születésének 200. évfordulóján tisztelettel adózzunk emlékének azzal, hogy röviden összefoglaljuk a muzeológiára vonatkozó szellemi örökségét. Szerencsére nem kell sötétben tapogatóznunk. Hitvallását a muzeológusi munkáról és feladatokról a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847-ben Sopronban tartott VIII. Nagygyűlésén mondta el (nyomtatásban 1863-ban jelent meg) *A gyűjtőkről és a gyűjteményekről* címmel. Ezzel az írással olyan muzeológiai alapművet alkotott, ami a mai napig nem vesztett aktualitásából. Kötelező olvasmánya kellene, hogy legyen minden, a természettudományokkal foglalkozó muzeológusnak. Petényi már több mint 150 évvel ezelőtt tisztában volt a múzeumokra ma érvényes hármas feladattal: gyűjtés és gyűjteménygára-

Petényi Salamon János

pítás, gyűjtemények feldolgozása és publikálása, ismeretterjesztés. A teljesség igénye nélkül vegyük sorba, mit ír Petényi ezekről a feladatokról. Abból indul ki, hogy a természet roppant nagy, tárgyai számtalanok, ismereteink forrásai kimeríthetetlenek. Az emberi élet viszont szörnyű rövid, és így reménytelennek látszik a természet tárgyai számtalanságát felfogni. Ezért szükségesek a természetiek gyűjteményei, az olyan táruk, melyek a természet három országának tárgyait jól elkészítve és minden romlástól megóvva, valami jó rendszer szerint úgy rendeztetnek el, és állítatnak fel, hogy ezáltal a tudományos összehasonlítás és vizsgálás lehetővé váljon. A természetiek gyűjteményei tehát a leghívebb képviselői a természet tárgyai számtalanságának (ma „biológiai sokféleség”), kicsiben pótlói a megfoghatatlan természet roppantságának. Tehát minden ismeretszerzés alapja a *gyűjtemény*.

Továbbiakban felteszi a kérdést, melynek legyenek a természeti gyűjtemények, hogyan kell gyűjteni, gyűjteményt felállítani, hogy azok a szakember és a tudomány számára hasznosak, boldogítók és a gyűjtőre nézve holta után tiszteletére váljanak? Petényi nem ajánlja, hogy minden terv és cél nélkül „gyűjtögessünk”. Az ilyen gyűjtőnek csak egy a fontos: „mondhassák, miszerint nekik is van, mégpedig mindenféle tárgyú gyűjteményök”, ugyanakkor a gyűjtemény értékei esetleg elfelejtve hevernek. A gyűjtőket a jó gyűjtésre ki kell képezni, mert fáradozásuk másként eredménytelen. Mindazok, akik a gyűjtés és gyűjtemény felállítását eszköz helyett célnak tekintik, árnyék után kapkodnak. A jó gyűjtemények a természet hű tükrői, élő könyvei, hirdetői a természet sokszínűségének. Ehhez azonban az szükséges, hogy a gyűjtő minden tárgy megszerzése és gyűjteménybe helyezésekor azt a vezérelvet tartsa szem előtt, miszerint a gyűjtemény nem cél, hanem a tudományos kutatás eszköze. Petényi szerint a gyűjtemények felállításának négy alapelve:

1.) A tárgyak természetű elkészítése. Gondoljunk arra, hogy Petényi gerinces állatokkal foglalkozó muzeológus volt.

2.) Azok célszerű, rendszeres felállítása. Olyan rendszert kell választani, ami az illető szakterületen a legjobb, legkorszerűbb és a legjelesebb szaktudósok rendszere. Úgy legyenek a gyűjtemények elrendezve, hogy az egyes tárgyak jellemző bélyegei jól láthatók legyenek, derüljenek ki a rokonsági kapcsolatok, nevezetesen az, hogy a tárgyak az egyetemes természet összefüggésének láncszemei. Összefoglalva: „a gyűjtemények elrendezése legyen természetes, mulattatva oktató, felvilágosító kedvelhető, gyönyörködtető nemesítő, hasznárasztva jóra buzdító, tökéletesítő boldogító”.

3.) Belőlük eredő élvezet s hasznódús használat. A szerző úgy gondolta, hogy a gyűjtemények, „melyeknek igazi kedvelése s buzgó gyakorlata legbiztosb védfal s legnemesb őrangyal az ifjúság kicsapongásai ellen”. A gyűjtemények legyenek alapjai a babonák, előítéletek és ezek káros következményei elleni küzdelemnek.

4.) Körültök tett tapasztalatok pontos leírása. A fentiekén túlmenően a gyűjtőnek egyszersmind szorgalmas és lelkes természetkutatónak is lennie kell. Azt írja: „semmit sem gyűjteni, gyűjteményeinkben semmit sem iktatni anélkül, hogy egyúttal a gyűjtött vagy rokon tárgyról mindent jegyeztesse...” Nincs a természetnek olyan tárgya, amiről biztosan állíthatjuk, hogy tökéletesen ismerjük. Petényi javasolja, hogy minden élőlénycsoport részére készüljön füzet (a természettudományi leltárkönyv őse!), ebben az illető tárgyról mindent be kell jegyezni a maga helyére. Ilyen rovatok legyenek: a tárgy megnevezése (rendszeres és táj-

A Természettudományi Múzeum koszorúja Petényi szülőháza emléktábláján

Wreath of the Hungarian Natural History Museum at the plaque on the wall of Petényi's birthplace

nevei), tudományos jellemzés, előfordulási hely, földrajzi elterjedés (táj), példányszám, élelmód stb.

A gyűjtőkről és a gyűjteményekről nagyon vázlatosan ismertettek alapján Petényi Salamon Jánosban egy ízig-veérg korszzerű, elkötelezett, igazi muzeológust ismerhetünk meg. A Nemzeti Múzeum Természetiek Tárárt az első pillanattól kezdve olyan központnak tekintette, ahonnan a magyar természetrajz alapjait lehet és kell megteremtenie. Múzeumi működésének még csak a teljes felsorolása is meghaladná e megemlékezés adta kereteket. Mit is tett tulajdonképpen: levelezett, kapcsolatokat épített, tanított, agitált, bíralt, gyűjtött, preparált, leletet mentett, publikált és a kor neves ornitológusaival sokat utazott. Őt tartják a tudományos madártan hazai megalapítójának. Jelentősek voltak hal- és emlőstani kutatásai. Korát megelőző fejlődéstörténeti – származástani gondolkodásmódja vezette az őslénytani kutatások területére, ahol szintén maradandót alkotott.

Végezetül mi az, ami a késői és méltatlan utódokban Petényi Salamon János elévülhetetlen érdemeit bizonyítja: az, hogy rövid életének minden mozzanatával hitet tett a természet „roppant” sokfélesége, sokszínűsége iránti alázatáról, ugyanakkor állandóan szorgalmazta a természet titkainak megismeré-

sét, és soha nem szűnt meg Isten ígéjének hirdetője lenni. Mindazokat az elveket, amiket zoológusként, muzeológusként és lelkesként vallott, életével és munkásságával hitelesítette. Ezért lehet Petényi Salamon János, a rendkívüli képességekkel megáldott hiteles és igaz ember, a ma muzeológusainak példaképe.²

Jegyzetek

1. Készült a Losoncon 1999. október 7-én, Petényi Salamon János születésének 200. évfordulója alkalmából tartott előadás alapján.
2. Köszönöm Horváth Csabának (MTM tudománytörténeti gyűjtemény) a Petényi Salamon János életére és munkásságára vonatkozó tudománytörténeti anyag rendelkezésre bocsátását.

Irodalom

- Keve András: Adatok a magyar madártan történetéből. 1300–1944. Aquila, 1994, 101, 9–40.
- Herman Ottó: Petényi élete... 411–424.
- Chernel István: A honi madártan történetéből. II–III. Term.tud. Közlöny. 19, 1887, 456–460; 20, 1888, 55–62.
- Szabylár Péter: A hazai tudományos barlangkutatás két úttörője: Petényi Salamon János és Kovács János. Karszt és Barlang, 1984, I. füzet, 31–36.
- Kubinyi Ferenc: Petényi Salamon János életútja... Pest, 1864.
- Géczy Barnabás: A magyarországi őslénytan története. Akad. Kiadó, Budapest, 1995, 66 old. + 7 ábra.

Salamon János Petényi

S. J. Petényi, well-known zoologist was born 200 years ago, on 30 July 1799 near Losonc, now in Slovakia. After his studies in Pozsony and Wien, he became curator of vertebrate animals in the natural history collection of the Hungarian National Museum, Budapest, in 1834. In 1846 he was elected member of the Hungarian Academy of Sciences though his scientific activity was not recognised properly by his contemporaries. He got back his scientific reputation only almost 40 years after his death (1855), when Ottó Herman initiated to use Petényi's original zoological notes during an ornithological congress in Budapest in 1891. In addition to his diligent observations on different natural objects, Petényi was a real museologist, and believed in the scientific benefit of museum collections. He best expressed his thoughts in a paper presented during the 8th Meeting of Hungarian Physicians and Naturalists held in Sopron in 1847.

125 éve született Kincsem, a csodakanca

Gócsáné Móró Csilla

A Blaskovich család tagjai, mint a liberális köznemesség művelt, széles látókörű képviselői számos emlékekkel gyarapították a magyar örökséget.

A tápiószelei múzeumot alapító Blaskovich fivérek útmutatásai alapján 1923-ban a Magyar Nemzeti Múzeum régészei Tápiószentmártonban feltárták a szkíta kor unikális darabját, az elektron fejedelmi pajzsdísz, az aranyszarvast. Ez a Blaskovich testvérpár a nemzedékeken át gyarapított családi műgyűjteményükből 1952-ben múzeumot hozott létre, mellyel Magyarország egyetlen közneemesi kúriamúzeumát hagyták örökül. A nemesi lakban látható állandó kiállítás hű és pontos képet ad a XIX. századi magyar közneemes életmódjának tárgyi emlékegyarájáról.

A család másik ága a magyar lóversenyzés megteremtésében Széchenyi István segítője volt. Blaskovich József Bertalan nevét 1828-ban a Pesti Gyep aláírói között találjuk. Blaskovich Bertalan fia, Ernő tápiószentmártoni ménésében 1874-ben megszületett a magyar lovassportnak és tenyésztésnek világhírt hozó kanca, KINCSEM. Apja Cambuscan, anyja Waternymph jó eredménnyel versenyző angol telivérek voltak.

Kincsem a tápiószentmártoni legelőn és jó zabon nőtt fel. Gazdája itt figyelt fel gyors futására, kecses alkatára. Kincsem két éves korától versenyzett, négy éven át 54 alkalommal állt rajthoz, és 54 győzelmet aratott.

Karcsú, törékeny alakja a lovas világban gyorsan népszerű lett. Az egykorú források a négyéves lóról azt írták: kiváló jelenség, csodálatos könnyű és alacsony, gyors és térerőző a hosszú és magas kancának a galoppja.

Versenyeire Gödön készült fel, trénerre Hesp Róbert volt. Az idomár nemcsak kiváló szakemberként nevelte, trenírozta a lovat, de barátként kezelte is. A tréner elképzelései szerint alakították ki a gödi pályát, ő ellenőrizte a ló táplálékát. Arra is figyelmet fordított, hogy a csodakanca barátja, egy macska minden útjára elkísérje. Ez a furcsa társ nyugtatóan hatott a lóra, segítette a közlekedési nehézségek okozta fáradtságot jól viselni.

Kincsem kék-fehérben, a Blaskovich színekben állt rajthoz. Tenyésztője és tulajdonosa, Blaskovich Ernő azért választotta e színeket, mert a tápiószentmártoni istálló falai fehéren, s felette az égbolt kéken díszlett.

Legjelentősebb versenyét 1878-ban Goodwood-ban futotta. Itt is veretlen maradt, neve *Hungarian Wonder*, *Magyar csodára* változott. Kincsem 54 versenyen aratott 54

Pállik Béla Kincsem c. festménye, 1876 – Painting of Béla Pállik entitled Kincsem, 1876.

győzelmével kivívta a veretlen helyett a *verhetetlen* címet. Teljesítményét azóta sem érte el a világ egyetlen versenylova sem.

Az egyetemes lótenyésztés egyik legkiválóbbja, a magyar telivértenyésztés gyöngye, Kincsem születésének 125. évfordulójára 1999 márciusában megemlékeztek szülőföldjén. Első ízben országos túraprogram keretében gyalogosan tette meg több, mint 300 résztvevő Tápiószelétől Tápiószentmártonig

Blaskovich Ernő, Kincsem tenyésztője és tulajdonosa

Ernő Blaskovich, owner and breeder of Kincsem

Fotók: Gócsa Mihály

az utat. A tápiószelei múzeum az NKA támogatásával restauráltatta Pállik Béla 1876-ban Kincsemről készített olajképét, mely így régi pompájában érte meg a nevezetes évfordulót.

A verhetetlen kanca szülőfalujában, Tápiószentmártonban, a Kincsem nevét viselő lovasparkban állandó kiállítást nyitottak meg, mely a csodakanca életútja mellett tekint a magyar lovassport történetére, de képet kaphatunk a település múltjáról, népi életmódjának tárgyi emlékeiről. Az állandó bemutató anyagát a budapesti Mezőgazdasági Múzeum és a tápiószelei Blaskovich Múzeum állította össze. A tápiószentmártoni önkormányzat és a lovaspark tulajdonosa, Kocsi János nemes kezdeményezése révén új emlékhellyel bővült a Tápió mente. Ezzel méltó módon állítottak örök emléket a Blaskovich családnak, a vidéknek és az országnak dicsőséget szerző Kincsemnek, a verhetetlen telivér születése 125. évfordulóján.

Kincsem, the Wonder Mare Was Born 125 Years Ago

One of the stars of universal house-breeding, Kincsem was born in 1874 on the Blaskovich stud-farm in Tápiószentmárton. The Wonder Mare raced for four years, lined up and triumphed 54 times. This performance, unique in the whole world since today, provided fame and respect to its owner and breeder, Ernő Blaskovich and the whole Hungarian animal husbandry.

On the anniversary a new exhibition erects a monument to the memory of the unbeatable racer in the Kincsem Horse Park in Tápiószentmárton.

Számvetés

Az egri Érseki Gyűjteményi Központ

Löffler Erzsébet

Az egri Érseki Gyűjteményi Központ a Főegyházmege múzeumát és levéltárát magába foglaló intézmény. Egerben a muzeológiának immáron több, mint másfél évszázados hagyományai vannak. Első lépésnek *Pyrker János László* érsek egri székfoglalása tekinthető, amikor az egykori velencei pátriárka jelentős számú (190 darabból álló) és minőségű festményével 1827-ben megérkezett Egerbe. A képek jórészt a velencei festőiskola művészeitől származtak. A frissen kinevezett főpap azonnal egy új épületszárnyat emeltetett (a délit) az érseki palotához, hogy képtárát méltó körülmények között el tudja helyezni. Mikor azonban az 1836-ban berekesztett országgyűlés egyik utolsó ülésén az összegyűlt rendek 500 ezer forintot szavaztak meg a Pesten felállítandó Nemzeti Múzeumra, akkor a pátriárka-érsek az egyébként is lelkes hangulatban fölállt, és gyűjteménye jelentős részét (140 db) odaajándékozta a létesítendő múzeum számára. *Pyrker* később még mintegy 50 képpel egészítette ki az adományt. Ezt a nemes gesztust az 1836. évi XXXVIII. törvénycikkely 2. §-a így örökíti meg:

„Felső-Eőri *Pyrker János László*, Patriarcha és Egri Érseknek azon nemes tette, minél fogva ritka jelességű becses képgyűjteményét a Nemzeti Múzeum gyarapításául a hazának felajánlá.” Ezek ismeretében vetjük el azt az egyébként közszájon forgó hagyományt, mely szerint az érsek afeletti mérgében ajándékozta el a gyűjteményt, hogy a város nem kívánt részt venni a képtár fenntartásában. Tehát a gyűjtemény 1828-tól az 1844-es elszállításig volt az említett épületrészben kiállítva, 1836-tól a „nemzeti musaeum képtára” címen.

A gyűjtemények történetének következő állomását az 1874-ben megnyílt *Egri Érseki Líceum Múzeuma* jelentette, amely 1944-ig fo-

gadta a látogatókat, és amely a Líceum első emeleti termeiben nyert elhelyezést. *Bartakovics Béla* egri érsek 1872-ben egy jelentős régiséggyűjteményt vásárolt, melynek tárgyai között érmék, kelta és román kori bronztárgyak, középkori vastárgyak szerepeltek, végrendeletében pedig 450 darabból álló éremgyűjteményt hagyományozott a saját maga által alapított múzeumra. Utódai követték példáját, és hasonló áldozatkészségük nyomán – többek között – egy jelentős festménygyűjtemény, számtalan hagyaték, pl. *Bartalos Gyula* régiséggyűjteménye, *Legányi Ferenc*, aki a Magyar Földtani Intézet megbízottjaként dolgozott, közzétani és paleontológiai leleteivel, majd *dr. Pálosi Ervin* és *dr. Pa-*

tól a *Buttler* házig, az akkori múzeumépületig tartó alig 300 méteres útszakaszon több tucat tárgynak nyoma veszett.

Csak a rendszerváltást követően került sor a gyűjtemény tulajdonjogának tisztázására. A Főegyházmege visszanyerte gyűjteményei feletti tulajdonját, egyidejűleg pedig letéti szerződésekben biztosította azokat a jelenleg gondozó intézményeket, amelyek meghatározott, de belátható ideig kiállításokban és egyéb szükségleteiknek megfelelően használhatják a gyűjtemény darabjait.

Az Egri Érsekség és Káptalan tulajdonában számtalan olyan liturgikus tárgy volt és van, amely nemcsak ipar- vagy képzőművészeti, hanem történeti értékkel is rendelke-

zik. Ezek jó része a XVIII-XIX. századból származik, a német, osztrák és magyar textil- és ötvösművészet remekei közé tartozik. Már az 1970-es években kezdeményezték, hogy ezeket kiállításokon mutassák be a nagyközönségnek, azonban akkor ennek még sem a tárgyi, sem a személyi feltételei nem voltak biztosítottak.

1992-ben nyílt először lehetőség arra, hogy az egyházi közgyűjtemények olyan állami támogatásban részesüljenek, melynek segítségével meg lehetett teremteni a működésükhöz szükséges tárgyi feltételeket, az ott dolgozóknak pedig biztosítani lehetett a közalkalmaz-

zotti béreket. A mi esetünkben a két gyűjtemény viszonylagosan kis mérete miatt, közös intézményként működik a múzeum és a levéltár, és erre való tekintettel egy épületben is kerültek elhelyezésre. (Ez a Széchenyi utcában lévő érseki palota északi szárnya, melyet a török kiűzését követően *Telekessy István* püspök emeltetett a Várban jórészt elpusztult gótikus püspöki palota helyett.)

1993-ban nyílt meg az intézmény állandó kiállítása, mely az egri püspökök és érsekek történetét mutatja be a török kiűzésétől 1944-ig. Ez az időintervallum mind tárgyakkal, mind írásos forrásokkal jól dokumentálható, és az egyházmegye történetének két

Ampolna készlet. Bécs, 1744. *Mária Terézia* ajándéka *Erdődy Gábor* püspöknek
Ampolna collection, Vienna, 1744.

Fotó: *Majoros Tamás*

taki Vidor az 1925-ben megindult várásatások leleteivel gazdagították a múzeumot.

A második világháború éveiben biztonsági okok miatt a múzeum látogatása szünetelt. 1950-ben pedig a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja az augusztus 4-én kelt, 9366/1950. MMOK iratával elrendelte az egri érseki múzeum anyagának közgyűjteményben való elhelyezését. A szóbeli rendelkezés alapján egy hevenyészett leltár és egy jegyzőkönyv segítségével megtörtént a múzeumi tárgyak elszállítása. A leltározás mikéntjére vonatkozóan egyetlen tételt idéznék: „1 kis láda sarkantyú és egyéb vastárgy”. Így aztán nem is csoda, ha a Líceum-

jól körülhatárolható korszakát jelenti. Az első időszak felőleli a teljes XVIII. századot és négy olyan kitűnő püspök egri működését jelzi, mint *Telekessy István*, *Erdődy Gábor*, *Barkóczy Ferenc* és *Eszterházy Károly*, majd folytatódik a feudális korszak végéig, és magába foglalja többek között a kitűnő érsek, *Pyrker János László* működését. A második korszak a földesúri joghatóság és terhek megszűnésétől datálódik és a második világháború végéig tartott. Ennek az időszaknak legkiválóbb egyénisége *Bartakovics Béla* érsek volt. A kiállítás tárgyi anyagát elsősorban azok az iparművészetiileg kiemelkedő egyházművészeti alkotások képezik, melyek jó része a fent említett személyekhez köthető, így nemcsak művészettörténeti, hanem egyháztörténeti és helytörténeti értékkel is rendelkeznek.

Gyűjteményünk gyarapítását is ebben a szellemben végezzük kisebb mértékben vásárlások révén, ám gyakran előfordul az is, hogy az egyházmegye plébániái az általuk már nem használt műtárgyakat a tulajdonjog

fenntartásával megőrzésre, illetve kiállításra az intézménynek átadják.

Tevékenységi körünkhöz tartozik egyébként, hogy teljes körű számítógépes, színes fotókkal ellátott nyilvántartást vezetünk az egyházmegye valamennyi plébániáján fellelhető egyházművészeti alkotásról, valamint a műemléki védettséget élvező épületekről. Nyilvántartásunk biztosítja a műtárgyak azonosíthatóságát, azok védelmét és biztonságát. Viszonylag nagy könyvtárat alakítottunk ki, amely mind az itt dolgozók, mind pedig a kutatók számára jól hasznosítható. Levéltárunk ugyanis nagyon látogatott, és a múzeumban is sok kutató jelenik meg, akik elsősorban szakdolgozataikat készítő főiskolai és egyetemi hallgatókból, helytörténeti kutatókból kerülnek ki.

Intézményünk gondozásában több kiadvány jelent meg, ezek egy része forráskiadvány, másik része az itt dolgozó kutatók és felkért szerzők önálló kötetei, illetve az egri egyházmegye történetét feldolgozó sorozat tanulmánykötetei.

The Archiepiscopal Collection Centre in Eger

The Archiepiscopal Collection Centre in Eger is an institution which consists of the museum and archives of the Eger Major Diocese. The museum was established in 1992 and it was in 1993 when the permanent exhibition opened with the name 'Two and a half centuries from the history of bishops and archbishops of Eger'. The exhibition presents the history of the episcopal seat through the personalities of prelates of the era since all of them played an important part in the history of the town and county. Presented objects were selected from various branches of the ecclesiastical art, mainly goldsmith's and textile masterpieces, but there are some smaller but valuable statues to be found among the artifacts. Keeping record of the artifacts in parishes and churches also belong to the tasks of the institution which enable us to prevent objects from getting lost, also we can take care of insuring the artifacts. There is a significant scientific and research activity pursued in the institution. Bibliographical references and local history studies were published by us as a result of the work of our researchers. Taking advantage of their educational activity we can arrange temporary exhibitions and scientific lectures in the institution.

Lásd – See also: Képmelléklet III–IV.

Ortodox kincsek a Janovics-házban

Kárpáti László

A hazai ortodox egyházak közül a szerb rendelkezik tudományos és művészeti gyűjteménnyel, amely Szentendrán található, míg a közelmúltban Gyulán nyílt meg a román püspökség kiállítása.

„Szenvedő” Istenanyja. Kréta, XVII. század
Suffering Virgin Mother. Crete, 17th C.

A Magyar Ortodox Adminisztratúra és a miskolci Herman Ottó Múzeum összefogásával, közel egy évtizedes előkészítő munka eredményeként, 1996 decemberében nyílt meg Miskolcon a *Magyar Ortodox Egyházi Múzeum*. A miskolci múzeum a Moszkvai Patriarchátus kötelékébe tartozó görög alapítású magyar egyházközségek liturgikus művészetét és kulturális örökségét hivatott bemutatni. A múzeum az egykori nagyhírű görög iskola épületében, a Deák tér 7. szám alatt kapott helyet. A mértéktartóan elegáns külsejű, későbarokk épületet *Janovics Ferenc*, gazdag miskolci kereskedő saját költségén építtette. A kereskedőtársaság és az egyházközség által fenntartott iskola 1805-ben nyitotta meg kapuit.

A kicsiny, de kiállított tárgyaiban gazdag múzeum folyosóján kaptak helyet a XVII–XVIII. században Magyarországon megtelepedett görögység egyház- és iskolatörténeti dokumentumai. A kiállított tárgyak – elsősorban könyvek és írásos dokumentumok – megvilágítják azt a folyamatot, melynek eredményeként a hazai görögök és makedonok a XIX. század közepére mind nyelvükben, mind érzéseikben magyarrá váltak úgy, hogy emellett megőrizték a Balkánról hozott, bizánci hagyományoktól áthátott, ősi műveltségüket is. Ezt a sokszínű, különböző kultúrkörökből összeötvözött műveltséget és művészeti örökséget a

kiállítás további három terme mutatja be.

Az első terem valójában egy kápolna-rekonstrukció, melynek enteriőrjében a monumentális barokk templomok felépülte előtti istentiszteleti helyek hangulata érezhető. Ugyanitt látható a gyűjtemény grafikai kollekciójának legértékesebb része: ezen belül külön figyelemre méltóak a magyarországi görög templomok rézmetszetes felszentelési ikonjai. A hasonló technikával készült, vászonra, illetve selyemre nyomott *antimenzionok* az ortodox templomok legfontosabb liturgikus tárgyai.

A középső – s egyben legnagyobb alapterületű – teremben láthatóak a szövött és hímzett liturgikus textíliák, valamint a többnyire ezüstből készült darabokat tartalmazó ötvösmű-gyűjtemény. Az előbbieik közül főleg a konstantinápolyi „Zuzana” leánynevelő intézetben készült, fémszállal hímzett takarógötytes érdemel külön említést.

A bemutatott ötvösművek két nagy csoportba oszthatók: az egyikben balkáni és velencei, a másikban magyarországi ötvösök változatos technikai megoldásokkal készített remekművei kapnak helyet. A XVIII. század macedóniai ötvöseit dicséri a miskolci templomból származó, 1721-ben Moszchopoliszban készített, három darabból álló kollekció: kehely, oltárkereszt, püspöki hármass gyertyatartó. A hazai ötvösművészetet elsősorban pest-budai mesterek

képviselték. Pazar filigrán technikával készült keresztfogalataik, kelyheik, evangélikuskönyv-kötéseik a magyar ötvösművészet élvonalát reprezentáló darabok.

A kiállítás miniatűr puszpáng keresztjei athoszi és szentföldi ortodox monostorok faragó szerzeteseinek hallatlan türelemről és mesterségbeli alázatáról valló bizonyítékai. Ezek a nagy értékű faragványok zarándokemlékként kerültek Magyarországra, és ezüstbe foglalva kaptak helyet a templomok oltárasztalain.

A harmadik terem vitrinjei még mindig gazdag ötvösművészeti és ónkollekcióval lepik meg a látogatót. A környező falak paravánjain a múzeum ikon-gyűjteménye kapott helyet. A magyarországi és levantei görög műhelyekből származó táblák mellett szerb és orosz ikonfestő központok színpompás, változatos ikonográfiai programú műalkotásaival találkozik a látogató. Az utolsó vitrin a XVIII. század textilművészetének egyik kiemelkedő darabját mutatja be: a miskolci templom 1760-ban, Bécsben hímzett *epitáfioszát* (nagypenteki sírleplett).

A kilenc Angyali Rend. Tokajból, 1743
The nine order of angels. Tokaj, 1743
Fotók: Kulcsár Géza

A kiállítás rendezői remélik, hogy a miskolci Magyar Ortodox Egyházi Múzeum látogatói a magyar kultúra egy ez idáig kevésbé ismert és sokszor félreértett rétegének mélyebb ismeretével távoznak az egykori iskola falai közül.

Lásd – See also: Képmelléklet IV.

Orthodox Treasures in the Janovics House

The Hungarian Orthodox Church Museum opened in December 1996 in Miskolc, in the Janovics House, former building of the Greek School. The museum exhibits objects of liturgic art of the Eastern Church in Hungary. The collection gives a glimpse into the art heritage of the Greek population, settled in Hungary in the 17-18th century, including objects which relate to religious and school history. Here a particularly rich collection of books, manuscripts, drawings, woven and embroidered liturgic textiles, carvings, goldsmith's works of art and icons are displayed.

Kis múzeumok a nagyvárosban

A Rákospalotai Múzeum

Mojzes Ildikó

1958 őszén a Hazafias Népfőnt XV. Kerületi Bizottsága munkacsoportot hozott létre a helytörténeti anyag gyűjtésére. A fővárosban harmadikként megalakuló helytörténeti gyűjtemény 1960. január 10-én kapott állandó helyet a Kossuth u. 39. sz. alatt. Kezdetben a település néprajzi anyagát, a kismesterségek szerszámainak, termékeinek gyűjtötték, de már ekkor célul tűzték ki a helyi képzőművészek alkotásainak megőrzését is.

A korai kiállítások dokumentációjából tudjuk, hogy az intézmény rendszeresen fogadott vándorkiállításokat (a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapesti Történeti Múzeum kora vaskori aranyeleiteit például „Aranyvasárnap” címmel állították ki). Saját anyagát ugyanakkor kerületi üzemekben, művelődési házakban mutatta be (vasúttörténeti, iskolatörténeti, pénzügytörténeti témakörökben).

Munkatársaimmal 1991-től 1998-ig egyre gyakrabban rendeztünk a múzeum épületében időszakos kiállításokat: Madarász Viktor

emlékére, a palotai nagytemplom centenáriuma, Rákospalota várossá nyilvánításának jubileumára. Ám a hagyományokat követve, gyakran vettünk igénybe külső helyszínt is: 1990-ben „Pestújhely története a kezdetektől 1950-ig” címmel rendeztünk időszakos kiállítást, 1996-ban pedig „Ember tervez” címmel mutattunk be válogatást tervgyűjteményünkben a Pestújhelyi Községi Házban. 1990-ben „Rákospalota-Pestújhely sajtója a század elején”. 1997-ben pedig „Jelképeink” címmel nyílt kiállításunk az Újpalotai Szabadidő Központban.

Kölcsönnyalaggal álltunk rendelkezésére több múzeumnak: 1996-ban néprajzi életképpel vettünk részt a helytörténeti gyűjtemények pesterzsébeti közös kiállításán, 1997-ben pedig a Nyíregyházi Városi Galéria és a debreceni Déry Múzeum által rendezett Madarász Viktor emlékkiállításán olyan intézmények társaságában mutatkozhatunk be, mint a Magyar Nemzeti Galéria, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum és a Petőfi Irodalmi Múzeum, talán mind között a legtöbb tárgyat kölcsönözve.

A Rákospalotai Múzeum elsősorban a kerület, de a néprajzi emlékeket illetően a környező vidék, Fót, Alag anyagát is gyűjti, s az egész ország területén kutatja mindazt, ami Madarász Viktor személyével kapcsolatos.

1999 januárjáig 2012 történeti, 901 néprajzi egyedi tárgyat és 173 képzőművészeti alkotást vettünk leltárba. Így jelenleg a néprajzi tárgyak (népviselet, bútorok, kerámiák) és a paraszti, mezőgazdasági munkaeszközök (kéziszerszámok, ekék, boronák stb.) alkotják a gyűjtemény leggazdagabb csoportját. A palotai kisipar történetére vonatkozó emlékek (az asztalos, lakatos, kovács, cipész stb. műhelyek szerszámai és termékei) teszik ki a második legnagyobb gyűjteménycsoportot. Mivel a korábbi gyűjtéseknek köszönhetően a múzeumnak szép számú néprajzi és paraszti munkaeszköz-anyaga, kisipartörténeti emléke van, raktárterületünk viszont véges, ezért ezekben a tárgykörökben abbahagytuk a gyűjtést. Természetesen egy-egy kivételes esetben, mint egy teljes kefekötő- vagy könyvkötő műhely, megadjuk a lehetőséget gyűjteményünk gyarapítására, de az utóbbi években inkább írásos

és fotóanyaggal gazdagodtunk. Sikerült beszerezni az összes, könyv alakban megjelent, Rákospalotával és Pestújhellyel foglalkozó helytörténeti munkát, az iskolai évkönyvek és egyéb helyi kiadványok száma is jelentősen gyarapodott.

A képzőművészeti alkotások többsége a valaha a kerület területén élt művésztől származik. (A jelentősebbek: Turáni Kovács Imre és Kocsis András Kossuth-díjas szobrászművészek, Fáy Győző, Thurmayer Sándor, Madarász Adeline festőművészek.) Külön egység a Madarász Viktor-hagyaték, melyet nagyrészt a művész Rákospalotán élő leánya adományozott a hatvanas évek elején a múzeumnak. A gyűjtemény Madarász Viktor 21 festményét, továbbá a művész hajdani párizsi lakásának berendezési tárgyait, fotókat, írásos dokumentumokat is tartalmaz, valamint más művészek, többek között Székely Bertalan alkotásait.

Részlet a múzeum kiállításából
Part of the museum's exhibition

Helytörténeti vonatkozású anyagunk a legkülönbözőbb település-, intézmény-, családtörténeti dokumentumokból (jegyzőkönyvek, szerződések, számlák, valamint könyv, évkönyv, újság, plakát stb.), térképekből, tervekben, fényképekből, képeslapokból, magnetofonkazettákból, filmekből, videofelvételekből (interjúk, események) és mágneslemezekben tárolt anyagból (adattárak, kéziratok stb.) áll, s időben a legkorábbi dokumentumtól (Palota Helység Urbárioma, 1770) a legutóbb megjelent helyi lapokig, a kábeltelevízió által készített és bemutatott filmekig terjed. A legkorábbi fotó Kossuth Lajos Madarász Viktornak dedikált fényképe, a legutóbbiak mai városképek. A korai oklevelek-

nek csak a fotómásolatait őrizzük, ahogyan kis számú régészeti emlékanyagunk is a Budapesti Történeti Múzeumban és a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti tárgyak másolata.

A nyolcvanas évek elejére a Kossuth utcai épület állaga annyira leromlott, hogy a múzeumot be kellett zárni, és a teljes gyűjteményt külső raktárakban kellett elhelyezni. Ez idő alatt sem szünetelt azonban a gyűjtőmunka, sőt különböző helyeken alkalmi, időszaki kiállításokat is rendeztünk. Az eredeti épületet időközben városképileg védetté nyilvánították, de pénzhiány miatt végül mégsem sikerült följújtani. 1991 novemberében – közel egy évtizedes kényszerszünet után – nyílt meg újra a múzeum jelenlegi helyén, immár nem Rákospalotán, hanem a XV. kerület egy másik településrészén, Pestújhelyen, egy akkor följújtott és – a lehetőségek szerint múzeumi célra átalakított volt óvodáépületben. Három viszonylag nagyobb kiállítóteremben és két kis folyosórészben tudjuk kiállításainkat megrendezni, összesen 187 négyzetméteren. Az épületben található hat kis alapterületű (mindössze 75 négyzetméter) raktárban, egymástól elkülönítve tároljuk a képzőművészeti, kerámia-, fotó- és iratanyagot, egy raktárban kellett elhelyezni a textil és a kisebb eszközöket, két raktárban őrizzük a bútorokat. Nagyobb tárgyainkat (mezőgazdasági gépeket, berendezéseket) külső raktárban vagyunk kénytelenek tárolni. Többszöri próbálkozásunk bemutatóraktár létesítésére a múzeumkertben mindeddig nem vezetett eredményre, de ennek szükségessége újra és újra fölvetődik – talán egyszer ez is megvalósul.

A múzeum heti négy alkalommal tart nyitva, de csoportokat igény és lehetőség szerint nyitvatartási időn túl is fogadunk. Képzőművészeti kiállításainkat jelképes bérleti díj fejében évente 10-14 hétig egy iskolai aulában, az úgynevezett Lila Galériában rendezzük, ezért látogatóink számát a külső helyszín látogatottságának „mérhetetlensége” miatt csak becsülni tudjuk. Mégis túlzás nélkül állíthatjuk, hogy évente 5-6000 fő érdeklődőre számíthatunk. Ez nyilván annak is köszönhető, hogy látogatóink tárlatvezetéssel nézhetik meg múzeumi kiállításainkat, s alkalmanként ismeretterjesztő előadásokat is tartunk. Az évente 5-6 alkalommal szervezett képzőművészeti tárlatokon pedig olyan jelentős művészeket sikerült bemutatnunk, mint Kurucz D. István, Galambos Tamás, Ábrahám Raffael, Kirchmayer Károly. Mellettük rendszeres kiállító a helyi amatőr képzőművész közösség, a Rákospalotai Képzőművész Klub is.

A Rákospalotai Múzeum szakemberei a hatvanas évek elején kezdték el a település történetének tudományos földolgozását. 1964-ben és 1966-ban, dr. Für Lajos igazgatósa idején két múzeumi évkönyvet is kiadtak, 1969-ben közreműködtek a kerületi

Adattár megjelentetésében, 1974-ben pedig dr. Czoma László szerkesztette a Rákospalota-Pestújhely tanulmánykötetet. Hosszabb szünet után következett a folytatás: 1995-ben Buza Péter szakíró tollából *Palotai tegnapok* címmel adott ki a múzeum egy, leginkább talán a tudományos-ismeretterjesztő irodalom kategóriájába sorolható könyvet Rákospalota helytörténetéről. A mű sikere arra ösztönzött bennünket, hogy 1997-ben megjelentessük a *Pestújhely emlékkönyve* című kötetet, melyet ugyancsak Buza Péter írt.

1999 tavaszán jelent meg legújabb kiadványunk a Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára sorozatban. Ez a kis füzet szép példája a helyi társadalom múzeumügy iránti elkötelezettségének: az előállítási és megjelentetési költséget teljes egészében helyi vállalkozók, szervezetek, intézmények és (nem utolsósorban) magánszemélyek támogatásából sikerült előteremteni.

Jelesebb alkalmakkor az országos médiában is szerepelünk (ilyen volt mindkét Madarász Viktor kiállítás, egy-egy képzőművészeti kiállítás, a pestújhelyi könyv kiadása), de lényegesebbnek tartjuk, hogy a helyi lapokban rendszeresen jelennek meg – a gyűjteményben végzett kutatások eredményeként – ismeretterjesztő cikkek. A kerületi kábeltelevízió bemutatja új kiállításainkat, s közös filmek is készültek: 1996-ban *A Szilas partján*, 1998-ban *Palotaiak cselekedetei* címmel.

Állandó kiállításainkat ez év tavaszán följújtva s részben átrendezve adtuk át a nagyközönségnek: Palota évszázadait és az 1910-ben önállósult Pestújhely évtizedeit elevenítjük fel 1950-ig, a palotai-pestújhelyi kisipar reprezentáló műhelyeket és egy hagyományos Palota-ófalui enteriört láthatnak látogatóink. Bízunk abban, hogy a följújtott tárlatokkal a közönség és a szakma köréből egyaránt sikerül további híveket szerezniük értékőrző munkánkhoz.

The Rákospalota Museum

The local history museum in this district of Budapest, founded in 1960, started to collect mainly ethnographic materials and the relics of some trades, exhibited local artists. Between 1991 and 1998 several visiting exhibition were introduced here. Today the museum collects not only ethnographic, but fine art pieces, too. In its fine art collection not only living artists are represented, but the famous painter of the last century, Viktor Madarász, too. In 1991 the new local history and fine art exhibition was opened in a renovated building in Pestújhely. Since then it has had 5-6 thousand visitors a year, has organised 5-6 temporary exhibitions yearly and has published some scholarly works, too.

Kiállítások

A Győri Egyházmegyei Kincstár kiállítása

Székelly Zoltán

Győr belvárosának legődonabb része, a szűk kis utcácskákkal és síkatorokkal szabdalt Káptalandomb immáron közel ezer esztendeje, Szent István alapítása óta székhelye a város püspökének. Itt, a város egyházi központjában emelkednek, egymástól csupán néhány lépésnyire, a püspöki palota, azaz a Püspökvár, az Árpád-kori alapokon álló székesegyház, valamint a kanonokok házai. E patinás környezetben, a *Zichy Ferenc* (1743–1783) püspök alapította egykori papnevelde – ma papi otthon – épületében nyitotta meg kapuit 1989-ben a *Győri Egyházmegyei Kincstár*, az ország egyik legjelentősebb egyházi gyűjteménye.

Értékét nem annyira kincseinek sokasága, mint inkább az itt őrzött tárgyak művészettörténeti jelentősége és kvalitása adja, valamint az a tény, hogy a győrinél gazdagabb középkori ötvösanyaggal csupán az esztergomi Főszékesegyházi Kincstár rendelkezik. A papnevelde épületében egyetlen nagyobb termet töltenek meg a kincsek, amelyek közül a tárlókban minden fontosabb látható: csupán a sokrésztes miseruhakészletek némely darabjai, illetve egynéhány, ma is használatban lévő ötvösmű maradt ki.

A kiállított tárgyak időben a magyarországi egyházművészet több mint félezer esztendejét fogják át; térben pedig – legalábbis ami készítési helyüket illeti – a történelmi Magyarország mellett Nyugat-Európa számos művészi központját is felölelik. Legrégibbi darabja a XIV. század közepe tájáról való, francia műhelyből származó, finoman faragott elefántcsont tábla: egy Mária életét elbeszélő diptichon töredéke. A többi középkori darab ötvösmunka, amelyek már hazai műhelyekben készültek. A liturgikus tárgyak készítéséhez a középkor folyamán – majd később is – nagy előszerepet játszottak a nemesfémeket s ékköveket: az arany és az ezüst csillogása, a drágakövek – és a velük versenyre kelő zománccok – mélytűzű ragyogása a középkor tudós teológusai szerint ugyanis nem csupán értéküknél fogva emelték az egyházi szertartások méltóságát, hanem fényük révén annak forrásához, Istenhez vezették a jámbor szemlélő lelkét. Bár Szent István törvényei nyomán már az egyházszervezés korában méltó felszereléssel látták el a templomokat, mégis a XV. századi gótikus

kelyhek a legkorábbi darabok: tízet őriz belőlük a kincstár, amelyek majd mindegyike remekmű a maga nemében. A mélytűzű, különféle technikájú zománcozással díszített darabok között kiemelkedő jelentőségű a *Telegdi-Czapi kehely*, amelyet finom vonalú virágmustrás sodrony-, valamint figurális transzluclid zománcclemezekkel ékesítettek – feltehetően – erdélyi ötvösök: nemcsak dekorációjának kitűnő kvalitása okán, hanem mert sodronyzománccos emlékeink között ez az egyik legkorábbi. Szép zománclapocskák láthatók a Csupor Demeter (1466–1480) címerével jelzett kehely nóduszán is. A vésett ornamentikával ékes kelyhek között egy azonosítatlan címert viselő a legfontosabb, amelyet különösen finom vésetei miatt e technika legszebb korabeli példájaként tart számon a kutatás. A kelyhek legfiatalabb, XV. század végéről való darabjait a késő középkori Magyarországon oly kedvelt bőrtűs filigrán technikával dekorálták. Ugyancsak ebből az időszakból, 1500 tájáról való a Németjárfalváról szárazzó úrmutató, amelynek lendületes, mérművekből s fiatornyokból összeszerkesztett építményében Krisztus, Mária s szentek kis méreteik ellenére is erőteljes szobrai kapnak helyet. A középkori emlékek között különleges és unikális darab a kéthelyi templom XIV. századból való, felirattal, evangélista szimbólumokkal és dekoratív ornamentikával díszített, zöld malachitból készített hordozható oltárlapja.

A zaklatott és viszontagságokkal terhes XVI-XVII. század reneszánsz majd barokkba hajló ötvösművészetét néhány hazai darab mellett a kor híres német központjaiból származó művek képviselik. A reneszánsz kelyhek közül a legszebb a Keszői Kelemen szentadalberti kanonok által 1522-ben Bécsben készített darab. Draskovich (I.) György püspök ezüst olajtartó kannáinak sima felületét csupán vésett címere díszíti. Hetesi Pethe Márton püspök (1598–1605) monumentális oltárkeresztje az ulmi Matheus Hofherr munkája 1600 tájáról. A század végéről való Keresztély Ágost (1696–1725) püspök egyszerűségében is művészi úrmutatója, amely Regensburgban készült. Augsburg ötvöseinek tudását a Gurabi Mátyás kanonok hagyatékából származó pompás kézműalkészlet szemlélteti. E korból őrzik az első, bizonyosan helyben készült darabot is a Kincstár, egy 1637-es év számmal jelzett kelyhet. Mestere Peresztegi

Miseruha Mátyás király címerével, 1480
Chasuble with coat of arms of King Matthias, 1480

Ötvös János, a század középső harmadának egyik tekintélyes győri ötvöse.

A XVIII. századi érett barokk ötvösséget számos remekmű képviseli, amelyek elsősorban Bécs, illetve Augsburg műhelyeiből kerültek ki. A legpompásabb darabok Zichy Ferenc püspök nevéhez köthetők, aki igazi barokk egyházfejedelemeként sokat tett azért, hogy székhelyének fényét rangjához méltóvá tegye. Ennek keretében reprezentatív liturgikus felszereléssel látta el a székesegyházat: ékköves-zománcképes kelyhe, gyertyatartópárja, drágaköves keresztje mellett kiemelkedik Bécsben készült ámpolnakészlete és lehetetlen finom filigránnal borított pásztorbotja. E korban is jutott megrendelés a helyi mestereknek, Liebl József 1768-ban készített kelyhének és paténájának, valamint Zalai Imre gyertyatartóinak tanúsága szerint. A század legjelentősebb hazai mesterének, Szilassy János lőcsei ötvösnek egy gazdagon díszített, a korban oly kedvelt zománccfestésű képpel ékes úrmutatóját őrzik a Kincstár. A reprezentatív darabok mellett egyszerűbb tárgyak is kerültek a tárlókba, mint amilyen a Győr-nádorvárosi 1717-es áldoztató szelence s korban későbbi, finomabban formált társai.

Győr XIX. századi püspökei szintén számos ötvösművel gazdagították székesegyházuk kincseit. A legkorábbi klasszicista kely-

*Filigrándíszes kehely, 1500
Chalice with filigree work, 1500*

hek után a historizmus jegyében gazdag s pompás darabok készültek Simor János (1857–1867), Zalka János (1867–1901) és Széchényi Miklós püspökök megrendelésére: a számos kehely s úrmutató mellett keresztelőkészletek és Zalka János püspök középkori minták nyomán készült 1872-es olajtartó szarvserlegei érdemelnek említést.

Az ötvösművek mellett a Kincstár jelentős textilgyűjteménnyel is rendelkezik, amely liturgikus papi öltözetekből, illetve szertartási kellékekből és a templomi felszereléshez tartozó darabokból állt össze. Legrégibb s egyben legpompásabb kincse e kollekciónak a Bornemissza Pál püspök által 1550-ben restauráltatott mitra: a drágakövekkel ékes, hímzett és igazgyöngyökkel gazdagon kivarrótt püspöksüveg az Anjou-kor megtizedelt egyházművészeti emlékeinek egyik legrepresentatívabb példája. Hunyadi Mátyás s vele az itáliai reneszánsz korát egy, az uralkodó címerével díszített selyem- és aranyfonálból szótt firenzei bársony kazula képviseli. Szintén reneszánsz munka a valószínűleg Gosztonyi János püspök nevéhez köthető virághímzéses, gyöngyökkel ékes mitra, a kor ritka emléke.

A későbbi győri püspökök s kanonokjaik a XVII-XIX. század során számos alkalommal ajándékoztak székesegyházuknak miseruhákat, amelyek révén folyamatosan nyomon követheti a látogató a formák, a díszítés stílusának és technikájának változását. Az 1600-as évek második feléből származó dalmatika, illetve e század végéről Guraby Mátyás kanonok kazulája és dalmatikája a korban oly kedvelt úríhímzéssel díszített: az arany- és többszínű selyemfonalak pompás virágornamentikával díszítik felületüket. Schwarzenber Ernő (1819–1821) püspök XVIII. század közepéről való kazuláját ezüsthímzéses alapon hatalmas színes virágok ékesítik. Különleges darab az e század má-

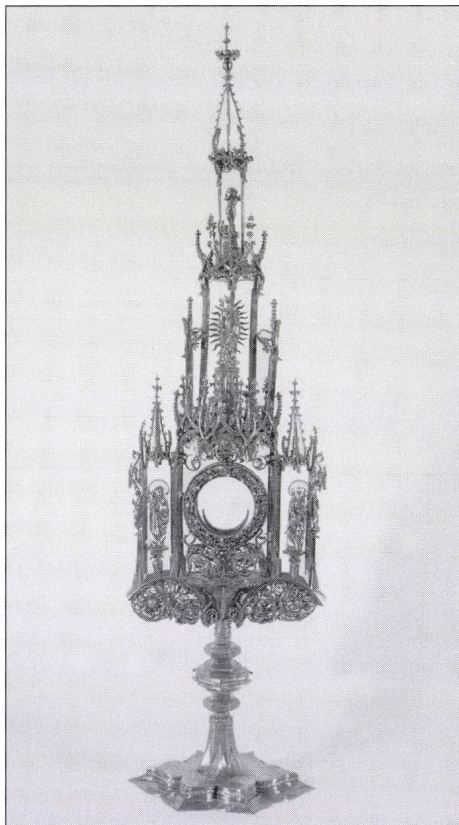
sodik feléből való festett s aranyozott bőrpalást. A legpompásabb darabokat – arany tűfestéses kazulát és a 24 darabból álló ezüstbrokát ornátust – Zichy Ferenc püspök kapta ajándékba 1774-ben Mária Terézia királynőtől. A XIX. századot Vilt József (1806–1813), Karner Antal (1849–1856) és Zalka János biedermeier és neobarokk miseruhái képviselik.

A templomi felszereléshez tartozó textíliákat Acsády Ádám veszpremi püspök – korábban győri kanonok – érett barokk stílusú oltárantependiuma reprezentálja, míg a liturgia során használt darabokat két XVII. századi úríhímzéses kehelykendő képviseli: az egyiken a Balassa-család címere és 1609-es évszám, a másikon – amely szintén ebből az időből való – Kamuti Anna neve látható.

A gyűjteményt személyes használatú tárgyak, mellkeresztek, gyűrűk és láncok egészítik ki a XVI-XIX. századból. Az előbbieik közül kiemelkedik az 1698-as évszámot viselő, egykor Apor István tulajdonában volt darab, valamint Keresztély Ágost püspök smaragdköves és Zalka János ametisztköves – Ferenc József koronázása alkalmával az uralkodótól ajándékba kapott – mellkeresztje.

A Kincstár, 1989-es megalapításakor, két gyűjteményből állt össze: a műtárgyak zöme a székesegyházi kincstárból való, míg kisebb részét az 1914-ben létrehozott Egyházmegyei Múzeum adta, amelynek anyagát az első világháború kitörésekor az egyházmegyéhez tartozó plébániák által biztonsági okokból beküldött tárgyak alkották. A II. világháború

*Úrmutató Németjářfalváról, XVI. század
Monstrance from Németjářfalva, 16th C.*

idején a kincsek egy részét a győri karmeliták templomának kriptájában rejtették el, ahonnan csupán 1977-ben kerültek elő. Ezt követően került sor tudományos feldolgozásukra, majd némely darabok restaurálása után az új, állandó kiállítás megnyitására, amelyet *H. Kolba Judit* rendezett.

A székesegyháznak ajándékozott tárgyak jelentős része eredetileg máshová készült, és különböző – számos esetben ma még ismeretlen s felderítésre váró – úton került Győrbe. Különösen igaz ez a középkori anyagra: az elefántcsont táblát Ebenhöch Ferenc kanonok 1886-ban vásárolta s hagyta a székesegyházra; a németjářfalvi úrmutatót Várady Lipót püspök vásárolta majd juttatta Győrbe az 1910-es években; a gótiikus kelyhek többségét pedig valószínűleg Náprági Demeter püspök hozta magával korábbi székhelyéről, Nagyváradról 1606-ban. A középkori győri székesegyház kincseit a sorozatos fosztogatások, valamint a török háborúk szinte teljesen elemészttették, csupán a Csupor Demeter püspök címerével ékes kehely maradt hírmondónak. A későbbi darabok közül sem mindegyik készült eredetileg Győrben, Zalka János még a XIX. század második felében is ajándékozott barokk kori ötvösműveket a kincstárnak.

A Győri Egyházmegyei Kincstár ma már zárt múzeumi gyűjtemény, amely szerencsés adottságai folytán a magyarországi egyházművészet elmúlt évszázadainak egyik legjelentékenyebb kollekcója.

Lásd – See also: Képmelléklet IV.

Irodalom

- H. Kolba Judit – László Emőke: A Győri Egyházmegyei Kincstár
H. Kolba Judit: A győri püspöki kincstár kialakulása. In: Egyházak a változó világban. A nemzetközi egyháztörténelmi konferencia előadásai. Szerk.: Bárdos István és Beke Margit. Esztergom 1991.

Exhibition of the Diocesan Treasury of Győr

The exhibition opened in 1989 from the exceptionally interesting material of the treasury. The exhibited objects are goldsmith's masterpieces of the 14-19 centuries from the territory of Hungary and different areas of Europe. Bishops of Győr had been collecting significantly valuable and high quality artifacts from the 15th century. The earliest chalice, made in Győr, dates back to 1637. Baroque goldsmith's art of the 17th (18th ?) is represented by a number of masterpieces, which were made in the workshops of Vienna and Augsburg: chalices, candlesticks, jewelled crosses, shepherd sticks. The treasury has a rich textile collection, which prides itself on a mitre from the 16th century, several chasubles and mantles from the 18th century. When the treasury was found it consisted of two collections: majority of the objects came from the cathedral's treasury of Győr, the smaller part was received from the collection of the Diocesan Museum, established in 1914. The exhibited artifacts represent the second most valuable diocesan collection in Hungary after the one in Esztergom.

Két tudománytörténeti kiállítás a győri bencés rendházban

Perger Gyula

1641-ben, hétéves építkezés után szentelték fel a rend névadójáról, Lojola Szent Ignácról elnevezett templomukat a Győrben megtelepedő jezsuiták. Az ezt követő években felállították első oltárait, 1747-re elkészültek a mennyezeti képek, az orgonakarzat, majd 1749-ben a Ludwig Gode által faragott szószék. A jezsuiták építkezése ezzel még korántsem fejeződött be, hiszen csak 1667-re készült el a Jézus Társaság győri rendháza.

A jezsuita rend 1773-as feloszlása után az épületet előbb bérházzá alakították, majd 1802-ben a tanító renddé átszervezett bencések kapták meg. A bencés rendházban jelenleg két – a megszokottól eltérő – egyházi gyűjtemény is helyet kapott.

Az épület földszintjén Széchényi György kalocsai érsek bőkezű adományai révén, már 1654-ben jezsuita patika létesült, melyet három évvel később a város közönsége számára is megnyitottak. A rend feloszlása után berendezésével együtt elköltöztették a gyógyszertárat az úgynevezett *patikaházba*. Az eredeti gyógyszertár a XIX. századtól rendkívül hányattatott sorsra jutott: 1848–1849-ben katonai kórház és kaszárnya, 1860–1969 között pedig vaskereskedés működött a patika helyén. 1970-ben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, a Xántus János Múzeum, a Gyógyszertári Központ és

Patikamúzeum, XVII. század
Pharmacy museum, 17 C.
Fotó: Bérczi Lóránt

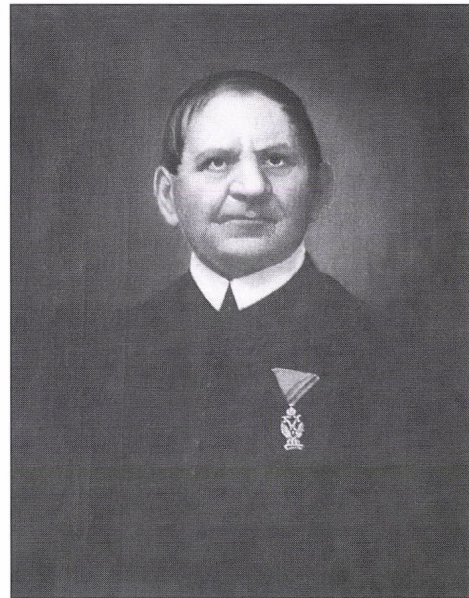
az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség támogatásával visszanyerte eredeti funkcióját. A még fellelhető eredeti berendezések és orvostörténeti relikviák alapján Vida Mária állandó kiállítást rendezett a működő gyógyszertárban. A patika az alapító adományozó Széchényi György nevét viseli. 1998-tól a *Múzeum Patika* – szervesen kapcsolódva a neki helyet adó épülettömbhöz – ismét a bencés rend kezelésébe került.

A késő barokk patikaterem kosáríves dongaboltozatának közepén „Mária mennybemenetele”, a fiókboltozatok mezőiben pedig az „Isteni anya” személyéhez kapcsolódó szimbolikus gyógynövények ábrázolásai kerültek („ékes olajfa”, „titkos értelmű rózsza”, „válogatott mirha”, „liliom tövisek közt”).

Az eredeti berendezésből két XVIII. századi, Bécsben készült rokokó patika-szekrényke maradt fenn, melyeket egy-egy talapzaton álló koronás szerezsen alak tart. A vitrinek polcain a fajansz tejüveg és keménycserép patikaedények szintén korabeliek. A barokk mennyezethez harmonikusan illik a Mezei Gábor tervezte modern tóra-asztal és állványzat, mely a gyógyszertár rendszeres működéséhez szükséges.

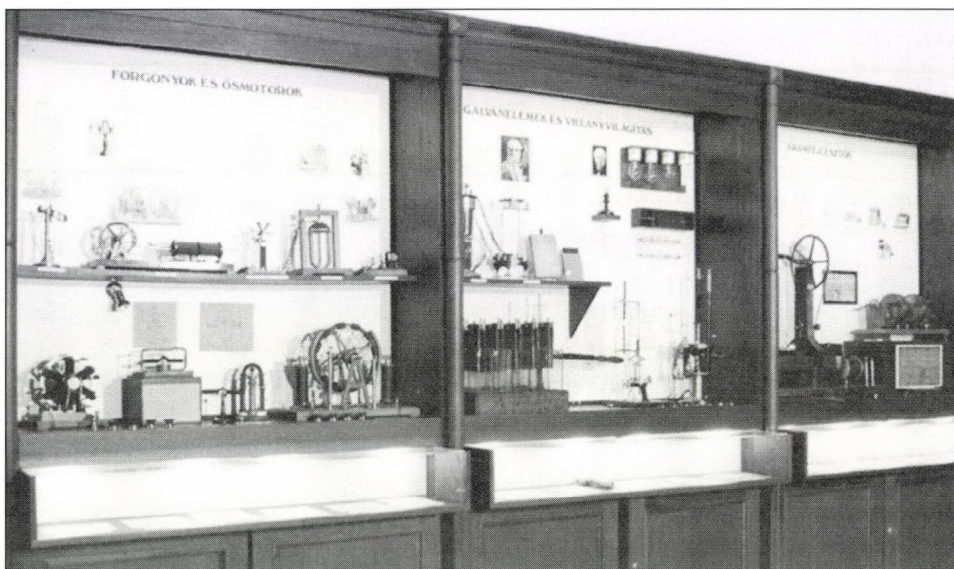
Az officina kiállított tárgyai közül talán a legértékesebb az a nagyméretű delfinfüles mozsár, melynek egykori tulajdonosa Rákóczi György erdélyi fejedelem volt. A tárgyat 1660-ban ajándékozta a jezsuitáknak Báthory Zsófia. A tárlókban helyet kaptak olyan figyelemre méltó orvostörténeti emlékek, mint a Petz-féle gyomorvarrógép vagy a szintén győri Kovács Pál orvos-író diplomája, Miskolczi Ferenc „Chirurgiai utitárs” (1742) című könyve. A falivitrinekben a fajansz albarellók és egyéb patikaedények közül egy 1566-os évszámmal jelölt ritka edény érdemel különös figyelmet.

A bencés rendház és templom tömbjéhez szervesen kapcsolódó gimnázium épületében kapott helyet 1994-ben a Jedlik Ányos Társaság és a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium kezdeményezésére a *Jedlik Ányos emlékkiállítás*. Az állandó emlékkiállítás nem csupán néhány személyes tárgy alapján állít emléket a tudós tanárnak, hanem tudomány- és technikátörténeti emlékek bemutatásával ismerteti meg életművének legjelentősebb alkotásait. Az egyes kutatási területek olyan sorrendben szerepelnek a tárlókban, ahogy azokkal hajdan Jedlik foglalkozott. A kiállított tár-

Jedlik Ányos portréja
Portrait of Ányos Jedlik

gyak között kiemelt helyet kaptak az általa készített eszközök, illetve azok hiteles másolatai. Szerencsére a gimnázium szertárában sok egykorú gép is megmaradt, amelyeket a Győrbe visszatérő nyugdíjas professzor maga is bemutatathatott. Az eszközök zöme működés közben is megfigyelhető. A kiállítás első egységében a tudós életére vonatkozó dokumentumok tárják elélnk szinte az egész XIX. századot. Az 1800-ban született Jedlik István 1817-ben lépett be unokatestvérével, Czuczor Gergellyel együtt a bencés rendbe, ahol az Anián (Ányos) nevet kapta. A rendi akadémián Czinár Mórtól tanult fizikát. 1824-ben kerül a rend győri liceumába, ahol rendszeresen kísérletezett. 1828-ban fedezte fel a szódavíz készítésének módját, és kísérletének eredményével a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1841-es gyűlésén a résztvevőket meg is vendégelte. 1831-ben a főpátpozsonyba helyezte, 1840-ben pedig már Pesten egyetemi tanár. Aktívan bekapcsolódott a fővárosi pezsgő reformkori életébe. (Érdemes megemlíteni, hogy Czuczor és Toldy felkérésére sok új műszaki szót is alkotott pl.: merőleges, tehetlenségi nyomtató, dugattyú, eredő erő.) 1848-ban maga is bekapcsolódott a fővárosi védelmébe. Ezért a szabadságharc leverése után őt is meghurcolták, de 1850-ben megkapta felmentését, így újra visszatérhetett kedves tudományához. Ebben az évben jelent meg a már húsz éve készülő tankönyvének, a „Természettan elemei”-nek első kötete. Jedlik tankönyveiben, tanulmányaiban olyan jelenségekkel is foglalkozott, „... melyeknek valódi okai ekkoráig fel nem fődöztethettek, akkor azoknak megfejtése végett valószínű okok fel-

Részlet a kiállitásból – Part of the exhibition
Fotók: Szalóky Albert

vételére, azaz gyanitványokra szorulunk”. A kiállítás négy vitrinjében, számos tablójában és eszköztartó szekrényeiben elhelyezett technikatörténeti ritkaságokon követhetjük nyomon azt a folyamatot, ahogy Jedlik a „gyanitványokat” sorra igazolta. 1850–1860 kö-

zött optikai és hullámtani kísérleteket végzett. A 1860–1870-es évekből származnak nagyszültségű készülékei, míg legismertebb találmányának, a „villam feszítő”-nek bemutatására az 1873-as Bécsi Világkiállításon került sor. Ebben az időszakban foglalkozott a szikra in-

duktorokkal is, és dolgozta ki a különleges induktor-tekerceselési eljárást.

1878-ban Jedlik professzor nyugdíjazását kérte, megvált katedrájától, visszatért Győrbe, ahol egykor a tanítást és tudományos kutatást kezdte. Kedves városában halt meg 95 éves korában. A város később díszsírhellyel tisztelte meg, de szellemének maradandó emléket kétségkívül a bencés gimnázium állandó emlékkiállításával állít, kicsit talán közvetítve is Jedlik ars poetikáját egykori iskolájának mai növendékeihez és a nagyközönséghez: „... minden tudományban tanulhattam volna eleget és szépet, de a fizikában tanulok és egyszermind mulatok, gyönyörködöm is”.

Two Science Historical Exhibitions in the Benedictine Convent of Győr

In the building of the monastery, built in the 17th century, the György Széchenyi Museum Pharmacy receives visitors from 1998, the furniture of which is originating from the 18th century. The Ányos Jedlik Memorial Exhibition was housed in the building in 1994, and presents the life, personal objects and models of inventions of the physicist. Ányos Jedlik was teaching in Pest, at the university between 1840 and 1878, in 1878 moved back to Győr where he lived for the rest of his life.

A jéghegy csúcsa

Válogatás a Testnevelési és Sportmúzeum gyűjteményeiből

Vesztróczy Zsolt

1999. június 12-én új kiállítás nyílt meg a Testnevelési és Sportmúzeumban a fenti címmel, kapcsolódva a Népstadion területén június 12–13-án megrendezett „Sportsziget” elnevezésű programsorozathoz. Amint a cím is jelzi, a múzeum gyűjteményeinek csak egy kis része került bemutatásra a területi korlátok miatt, de az itt látható festmények, szobrok, fényképek, levelek, sporteszközök, érmek, jelvények, zászlók és sportolóknak adományozott kitüntetések ennek a páratlan kollekciónak a legértékesebb darabjai. A mozaikszerű válogatás bemutatja azt az utat, amelyet a magyar sport a múlt század eleje óta megtett, miközben egyfajta exkluzív szórakozási módból a mindennapi élet szerves részévé vált.

A különféle, ma is használt sportmozgások évezredek óta léteztek és végigkísérték az ember életét, de a gyerekjátékok, a mindennapi munka és a katonai élet részét képezték. Később bizonyos elemekre felfigyelt

ugyan több nagy keresztény, humanista és felvilágosult gondolkodó és uralkodó (Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, II. Pius pápa, Rotterdami Erasmus, John Locke, Jean Jacques Rousseau, Mária Terézia, II. József stb.), de magát a sporttevékenységet csak részlegesen támogatták, vagy vele szemben foglaltak állást.

A sportmozgalom sorsa az egyesületek és klubok létezésén és működésén keresztül követhető nyomon leginkább, hiszen ezek jelentették a sportélet alapsejtjeit, melyek e tevékenység úzására lehetőséget biztosítottak. A kezdetet hazánkban az ún. lövészékek jelentették, melyek német hatásra terjedtek el városainkban a középkor folyamán, de ezek eredetileg katonai feladatokat láttak el, és csak az adott város polgárai lehettek a tagjai.

A modern értelemben vett sportmozgalom igazi kezdetei a reformkorra nyúlnak vissza, amikor létrejöttek hazánkban az első nyilvános vívóklubok, majd lovas-, agarász- és evezős egyesületek. Fejlődésüknek a szabadságharc leverését követő neoabszolutizmus

gátat vetett, a mozgalom csak az 1860-as évek elejétől éledt újjá, majd a polgári életforma elterjedésével a dualizmus alatt fokozatosan a mindennapi élet részévé vált. Az egyesületek fokozatosan gyökeret vertek az iskolák, az üzemek és a közhivatalok falain belül is, noha változatlanul maradtak magasabb társadalmi rétegek számára fenntartott klubok (pl.: Magyar Atletikai Club, Nemzeti Torna Egylet, Budapesti /Budai/ Torna Egylet), és az ekkor kialakult hálózat jelentette azt az alapot, amelyre a magyar sportélet 1945-ig épült.

Az 1945 utáni időszak fordulatot hozott a magyar sportéletben. A vesztes háború után – a romokban heverő országhoz hasonlóan – a klubok is gyorsan magukhoz tértek, de a szocializmus építésére való áttérés idején fokozatosan áldozatul estek az országban zajló politikai változásoknak. Ennek egyik első konkrét lépése Rajk László belügyminiszter rendelet-sorozata volt 1947 júliusában, amikor mintegy 50 egyesületet oszlatott fel. A többiek is rövidesen elveszítették autonómiájukat, és állami felügyelet alatt működtek tovább. A folyamat „leglátványosabb” példája a legnagyobb fővárosi klubok átszervezése volt, melyek egy-egy hatóság vagy minisztérium irányítása alá kerültek (Újpest – Belügyminisztérium – Újpesti Dózsa; Kispest – Honvédelmi Minisztérium – Budapesti Honvéd; Ferencváros – Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete – ÉDOSZ; MTK – Államvédelmi Hatóság – Bástya, stb.).

A sportmozgalom a különböző korszakokban Magyarországon is többször vált a politika eszközévé. Az első világháború után a vesztes országok teljes elszigeteltségbe kerültek, amely alól a sportélet sem volt kivétel. Ezt a helyzetet jól mutatta, hogy az 1920-as, Antwerpenben megrendezett csonka olimpiára nem hívták meg a legyőzötteket. A magyar sportéletnek csak 1924-re sikerült kitérnie a teljes elszigeteltségből, ugyanakkor a sport és testnevelés fokozottabban az oktatás és a honvédelmi képzés részévé vált.

A Rákosi-korszakban a sport rendkívüli mértékben felértékelődött, mind a rendszer, mind a társadalom számára. A hatalom szá-

mára a sport a két ellentétes világnézetű politikai tábor harcának egyik fontos elemévé vált, amellyel demonstrálni lehetett a szocialista Magyarország fejlettségét a vele szemben álló kapitalista országokkal szemben. A társadalom számára pedig, mivel a népi demokratikus államban az érvényesülési lehetőségek rendkívüli mértékben leszűkültek, az egyedüli, politikától független kiugrási lehetőséget a sport jelentette. Ez legjobban a labdarúgók és az Aranycsapat esetében figyelhető meg.

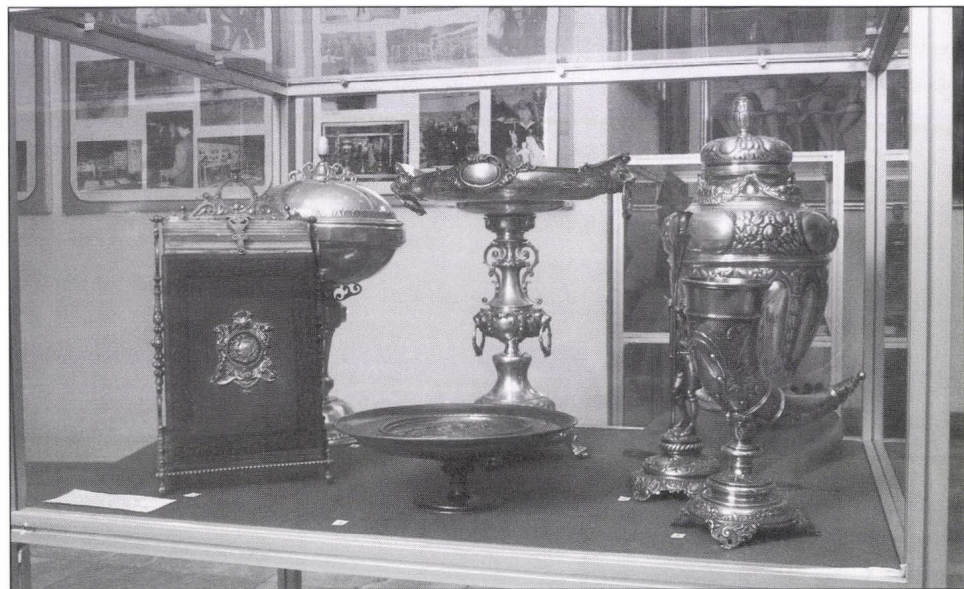
A Kádár-rendszer a hatvanas évek első felétől kezdve már sokkal több lehetőséget nyújtott, ami nagy változásokat hozott a sport társadalmi megítélésében is. A minden téren bekövetkező fokozatos enyhülés hatására adódó más érvényesülési lehetőségeket

kori amatőr tömegmozgalom a szocializmus évtizedei alatt álamatőr, majd a kilencvenes évekre hivatalosan is professzionális tevékenységgé vált.

Ennek a több mint másfélszáz éves periódusnak mintegy félezer tárgyi emléke tekinthető meg a kiállításon. Így például Széchenyi István levele a Hajós Egylettel kapcsolatban az 1840-es évekből; egy 1869-ből származó tornatanítói oklevél; a kontinens első, Budapesten megtartott atlétikai versenyére adományozott ökölvívó tiszteletdíj 1875-ből; az első magyar olimpiai bajnok, Hajós Alfréd érmei a századforduló környékéről; a négyszeres olimpiai bajnok, Fuchs Jenő kardja; Hajós Alfréd javaslata a Mille-náris kerékpálya átalakítására 1919-ből; Klebelsberg Kuno kultuszminiszter előszava a szellemi olimpiai bajnok, Mező Ferenc első helyezést elért könyvéhez; az 1938-as labdarúgó világbajnokságon második helyezést szerzett magyar csapat tiszteletdíja; Szilágyi Jenő atléta Rajk László által ajándékozott aranyórája; Lóránt Gyulának, az egykori aranycsapat legendás középhátvédjének olimpiai igazolványa és aranyérme 1952-ből; az 1950-es évekből származó Sztálin Kupa. Lehetetlen és nem is kell felsorolni ezeknek az időknék valamennyi itt bemutatott emlékét. A szavak helyett beszéljenek inkább maguk a kiállított tárgyak!

Részletek a kiállításból – Parts of the exhibition

Fotók: Fischer Zoltán

a korabeli társadalom tagjai ki is használták. A híres-hírhedt „nemcsak foci van a világon” mondás ennek a szemléletbeli változásnak a rendkívül plasztikus megfogalmazása volt, kifejezve az új irányt, nemcsak a labdarúgás, hanem a sport más területein is. Sportolóink változatlanul kimagasló eredményeket értek el, és a sport az élet minden területén képviseltette magát, de a jellege átalakult. Az egy-

The Top of the Iceberg

The newest exhibition of the Museum of Physical Education and Sports in Budapest was opened on the 12th of June 1999, connected to the programmes of the “Sports Island”. Objects and memories (e.g. medals, flags, sports tools, pictures, photos, sculptures, letters, prizes, etc.) of that long way can be seen here, that was covered by the Hungarian physical education and sports from the first half of the 19th century up to now.

Érdemes megnézni!

A sukorói Néprajzi Ház

Lukács László

A Velencei-tó északi partján, a Velencei-hegység gránitsziklás juhlegelői, erdői és szőlői között találjuk a népi építészeti emlékekben gazdag Sukoró községet. Sukorón két évtizeddel ezelőtt még egész házsorokat láthattunk fehérre meszelt, sárfalú, nádtetős házakkal. Ma is ilyen a Szilvás-sor, amely az 1848-as pákozdi csatát előkészítő haditanács színhelyéül szolgáló sukorói református templomtól indul a borjűvölgyi pincesoron keresztül a Meleg-hegy felé. A székesfehérvári István Király Múzeum itt rendezte be Fejér megye első szabadtéri néprajzi múzeumát, a Néprajzi Házat, amit 1967-ben nyitott meg Andrásfalvy Bertalan néprajzkutató. A Szilvás-sor házaiban hajdan zsellérek laktak, a Néprajzi Ház (Szilvás-sor 7.) is jellegzetes zsellérház. Egykori tulajdonosai legfeljebb egy hold szántófölddel és kis darab szőlővel rendelkeztek. Napszámosmunkából éltek, nyáron aratni, csépelni jártak a Mezőföld uradalmi pusztáira.

A sárfalú, nádtetős ház koráról az első szoba gerendájába vésett 1863-as évszám tanúskodik. Az udvarról egy keskeny gádon keresztül léphetünk be a nyitott kéményes konyhába, innen az első- és a hátsó szobába. Ezekben a helyiségekben a ház eredeti, az utolsó tulajdonostól ránk maradt berendezését, bútorait, tűzhelyeit láthatjuk. E tárgy-

együtttest egészítette ki Sukorón gyűjtött tárgyakkal *Pesovár Ferenc* néprajzkutató, a Néprajzi Ház megteremtője, berendezője.

A konyha belső felére a boltozatos nyitott kémény borul, a ház valamennyi tüzelőberendezése ehhez kapcsolódik. Alatta jobb oldalon a rézüstben való főzésre szolgáló katalán és a hátsó szoba kemencéjének fűtőnyílása látható. A tűzhelyen találjuk a régi sütés-főzés fontos eszközeit: a vasháromlábát, a háromlábú cseréplábast, a hatalmas kétfülű, kívül mázatlan cserépfazekakat, az ugyan-csak cserépből készült kacsasütőt. A konyha hátsó falát színes keménycserép tányérok díszítik. Alattuk a vizespad és a fából készült hatalmas krumplinyomó áll. A konyha belső felét a pitvartól elválasztó falra, a nyitott kémény boltozatát tartó gerendára erősítették a fazekaspolcot. Rajta kisebb-nagyobb, belül sárgamázos, kívül mázatlan vagy sárga, barna, zöld csikos tűzálló fazekak, belül sárga-, kívül zöld mázas tejesköcsögök sorakoznak. A tűzhelyen és a fazekaspolcon látható edények a Dunántúl híres fazekasközpontjában, a közeli Csákváron készültek.

Az első szobában a festett sarokpad előtt, a szóttos karácsonyi abrosszal letakart fiókos asztal áll. Felette a falon szentképek lógnak. Az ablaktól jobbra a virágosra festett ruhásszekrény helyezkedik el, ajtóin „Szabó Erzsébet ANNO 1860” felirattal. A szekrény tetejére színes üvegporharakat, porcelánbögereket állítottak. A szoba jobb oldalán a fal

mellett húzódó, két magasra vetett ágy előtt sorakoznak a kukoricacsuhéval befont székek és egy talpas bölcső. Az első szoba jobb sarkába a vályogból rakott tűzhely épült. A bal sarokban a korábban ruha tárolására szolgáló vésett és festett díszű láda és a szintén kukoricacsuhéval befont ülőlappú karosszék kapott helyet.

A hátsó szoba sarkában emelkedik a konyhából fűthető, vályogból rakott, hasáb alakú kemence, a hozzáépített, főzésre szolgáló takaréktűzhellyel. Az ajtó mellett jobbra az apróbb tárgyak elhelyezésére szolgáló, falba mélyített vaklik érdemel figyelmet. A hátsó szoba egyszerű berendezése azt a világot tükrözi, amelyben a ház utolsó tulajdonosa, későbbi gondnoka, egy szegény falusi özvegyasszony az 1960-as, 1970-es években élt.

A sukorói Néprajzi Ház hétfő és kedd kivételével, naponta 10-18 óráig látogatható.

The Ethnographic House in Sukoró

The village of Sukoró, on the shore of Lake Velence, had whole lines of mudval and thatched roof houses even 20 years ago. The museum of Fejér county opened its first local museum in 1967 here. The typical serf house had been built in 1863 and its original interior has been preserved. The poor furniture and cooking utensils give a picture of this special peasant rank's everyday life.

Fotó: Lukács László

Nemzetközi kapcsolatok

Europalia 99 Hungaria

Basics Beatrix

Brüsszelben, mely nemcsak Belgium fővárosa, hanem előszeretettel nevezi magát Európa fővárosának is, kialakult egy sajátos hagyomány: évente rendeznek egy-egy nagyszabású kiállítást az Európai Unió tagállamai által választott témából és válogatott műtárgyakból. Fölvetődött, hogy az uniós csatlakozás előtt álló országok is megkaphassák a kiállítás rendezésének lehetőségét, s így lehetett ez évben Magyarország Brüsszel vendége. A négy hónapig tartó eseménysorozat a magyar kultúrát a lehető legárnyaltabban és sokrétűbben kívánta bemutatni kiállítások, koncertek, színházi előadások, könyvbemutatók keretében.

A Magyar Nemzeti Múzeumnak jutott az a megtisztelő feladat, hogy a *Hungaria Regia* című központi kiállítást megrendezze a Palais de Beaux Arts Victor Horta által tervezett szecessziós palotájában. Amint a cím is jelzi, a királyi Magyarország történetét reprezentáló műtárgyakat láthat a közönség, a honfoglalástól a XIX. század elejéig. A Magyar Nemzeti Múzeum, mint rendező más múzeumoktól is kölcsönzött tárgyakat. Számos egyházi gyűjtemény kincsei mellett, oklevelek, dokumentumok, könyvek ismertetik meg a látogatókkal Magyarország történetét. A kiállított tárgyak köre változatos: festmények, grafikák, textilek, öltözékek, iparművészeti tárgyak, leletgyűjtések révén olyan történelmi-művelődéstörténelmi bemutató lehetősége nyílik, amelyre eddig még soha nem volt mód külföldön. Az Europalia kiállítások hagyományaihoz híven katalógus is készült a

Barabás Miklós: József Nádor, 1846
Miklós Barabás: The Palatine Joseph, 1846
Fotók: Képesy Bence

központi kiállításához, a legnevesebb magyar történészek tanulmányaival, valamint a teljes műtárgygyűjtemest bemutató illusztrációkkal és tárgyleírásokkal.

Lásd – See also: Borító 2.

Jegyzet

Szándékunkban áll a kiállításról részletesebb beszámolót a következő számunkban közölni. – A szerk.

Europalia 99 Hungaria

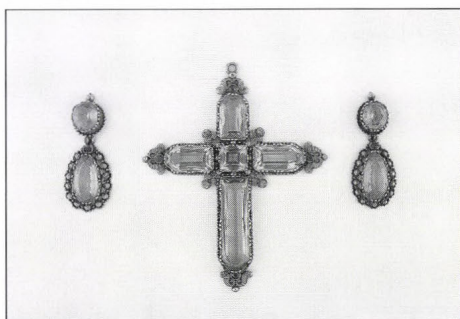
In the city of Brussels, which is called nowadays the capital of Europe a special tradition is followed: the event of Europalia is organised each year. This year Hungary will be the guest of Brussels and Europe and a series of events - theatrical performances, concerts, exhibitions - will take place. The central exhibition will be organised in the beautiful art nouveau building of the Palais des Beaux Arts planned by Victor Horta. The title of the show is *Hungaria Regia* and would present 800 years of Hungarian history and cultural history with the help of the most precious works of art of the Hungarian National Museum and the most important

religious collections and treasures as well. Almost five hundred objects will be seen at the exhibition, with such master-pieces among them as the Calvary of Master M.S., goldsmith' works of the Benedictine Abbey of Pannonhalma, the Cathedral Treasury of Esztergom, the Archiepiscopal Collection of Győr, the treasures of the Jewish and Protestant Museums of Budapest. The first part of the exhibition is representing medieval Hungary, beginning with the objects of the conquering Hungarians. The Hungarian Kingdom of the Middle Ages played an important role in Europe, and till the battle of Mohács in 1526 was a respected power of the continent. The Renaissance court art of King Matthias I and volumes of his famous library, the Biblioteca Corviniana will also be shown. Following the tragic defeat at Mohács the 150 years Ottoman rule makes it possible to present the weapons, graphic and painting representations

of the permanent battles against the Ottomans, and the final event of it, the recapture of Buda in 1686. The variety of religions, religious works of art and applied art are shown in two rooms. Nationalities in the territory of Hungary as part of the Habsburg Empire are also presented in graphic works and with the help of their costumes and objects as well. The way of life, the wealth of Hungarian aristocratic families is shown by the large size paintings of the ancestor's galleries, their pompous dresses, jewellery and objects. And by the final room the visitors can get information concerning the turn of the 18th century movements of Hungarian enlightenment and the patriotic activity of the Széchenyi family. As a result of the work of art historians, historians and other experts the works exhibited would show the most important events and personalities of Hungarian history centred on the changing idea of the border in the course of Hungarian and European history. As usual, the exhibition will be followed by a complete catalogue of the works exhibited, showing their photos as well, with the studies of the most outstanding Hungarian historians.

Mária Lujza ékszerkészlete, 1809-1819

The jewellery ser of Maria Louise, 1809-1819

Újra látogatható a Műszaki Múzeum Bécsben

Kóczyánné Szentpéteri Erzsébet
Vámos Éva – Klug Ottó

1999. június 17-én este ünnepélyes külsőségek között, nemzetközi részvétellel megnyitották a Technisches Museum Wien (Műszaki Múzeum Bécs, Maria Hilferstrasse 212, 1140 Wien) épületét. Magyar részről jelen írás első két szerzője volt jelen az ünnepségen. Hét évi bezártság után egy rekonstruált és bővített épületben új koncepció alapján rendezett, teljesen új állandó kiállítást vehetett birtokába az osztrák műszaki, ipari, kézművesipari társadalom és a nagyközönség.

Az intézményt Ipari és Kézműipari Műszaki Múzeum (Museum für Industrie und Gewerbe) néven 1909-ben alapították, Ferenc József uralkodásának 60. évfordulója alkalmából. A jelenlegi épület alapkövét 1909. június 20-án helyezték el, és a politika viharai ellenére 1918. május 6-án csendben megnyitották a nagyközönségnek. A gyűjtemény alapját I. Ferenc császár 4 udvari múzeumának egyike, a Physikalisch-Mathematisches Kabinett (Fizikai-Matematikai Kabinet) képezte, melyből 1806-ban keletkezett a Gyári Termékek Kabinetje, majd 1842-től létezett az ezt is magában foglaló Technológiai Kabinet. Az elődök között meg kell még említeni a következőket: Museum für Kunst und Industrie (Ipari és Művészeti Múzeum) 1863-tól, Technologisches Gewerbemuseum (Technológiai Iparmúzeum) 1879-től és Museum der Geschichte der österreichischen Arbeit (A Munka Történetének Osztrák

Múzeuma) 1893-tól. A múzeumot tulajdonképpen egy egyesület hozta létre, 1922-ben vették állami kezelésbe. (Ma pedig ismét az osztrák állami múzeumok „privatizálásáról” van szó.)

Az épület felújítását végzők és az új állandó kiállítás megalkotói is a hagyományok tiszteletben tartásával alkottak újat. Az épület elé üvegből és betonból új, tágas alagsori fogadóteret alakítottak ki. A jelenleg 22 000 m² kiállítóteret úgy nyerték, hogy a belső csarnokot fedő üvegetetőt megemelték és két szinttel feljebb helyezték el. A tervezett végleges kiállítóter 30 000 m²-nél is több lesz, ha a toldalékpépület, amely az állandó közlekedési kiállításnak fog otthont adni, elkészül.

A régi tiszteletben tartását az újban az is jelképezi, hogy *Wilhelm Exner*nek, a múzeum alapítása odaadó szószólójának márványba vésett szavai a múzeum céljáról változatlanul a lépcsőfordulóban köszöntik a látogatót:

„Den Vorfahren zur Ehre,
der Jugend zur Lehre,
der Industrie zum Nutzen“

(Az elődök tiszteletére, az ifjúság okulására, az ipar hasznára.)

A tartalmi megújulást az épület teljes rekonstrukcióján kívül az is lehetővé tette, hogy a felújítással párhuzamosan a múzeum raktárgondjait is megoldották. A régi kiállításban ugyanis azért is láttuk egymás mellé zsúfolva a gyönyörű tárgyakat, mert bizonyos fóká a kiállításban raktározták azokat, mivel csak a tetőtér állt rendelkezésre raktárként. Az a két utcával a főépület mögött

lévő katonai raktárbázis, ahol a felújítás 7 évét a tárgyak és a munkatársak töltötték, viszont továbbra is a múzeum raktára marad. Így az új kiállításokban valóban egyedül a muzeológiai és közművelődési koncepció határozza meg, mi is kerül a termekbe.

Az 1999-re elkészült kiállítás-részek az alábbiak: Természet és megismerés: koncepciók és következményeik, jelenségek és kísérletek; Technika-képek: „Modern Times?”; Nehézipar; Energia; Hangszerek; Feltalálók fóruma; Mini Műszaki Múzeum.

A második fázisban elkészítendő részek a következők: Kikészítési eljárások; Technológiai eljárások; Látni és megérteni; Mérés és ellenőrzés; Információ és kommunikáció; A háztartás műszakiasítása.

Az új kiállítások koncepcionálisan is eltérnek a korábbiaktól: egyrészt a régi (század eleji és múlt századi) tárgyakkal szembeállítva mutatják be korunk azonos célú vagy hasonló rendeltetésű tárgyait (pl. repülőgép – műhold, XIX. századi esztergapad – CNC-eszterga, stb.), másrészt interaktív modellekkel szemléltetik a természeti, főleg a fizikai jelenségeket (pl. tételhajlás a csillagok vonzaskörében).

A négy szinten elhelyezett kiállítások a technika különböző területeit fogják át. A bejárati szinten a csillagászati és fizikai jelenségek és kísérletek, ill. az ún. interaktív kabinet (játékos műszaki megoldások) foglalnak helyet, a magasföldszinten a gőzgépek és a korszerű tömegkommunikációs eszközök, orvosi műszerek (tomográf), a nehézipar (érelőkészítés, kohászat, fémöntés és fém-megmunkálás) gépei, valamint a még építés alatt álló energiaipari kiállítás láthatók. A kohászati bemutató különlegessége a Linz-Donawitz eljárás LD-acélkonvertere, amely a világon az első műszaki megoldás volt 1952-ben az acél közvetlen előállítására.

Erről a szintről lehet lejutni a pincében kiépített bányába, amely egyrészt az 1910-es évek osztravai kőszénbányáját (fejtés, szállítás, biztosítás, szellőztetés, bányamentés), másrészt az elmúlt évtizedek ausztriai barnaszén-bányáját (kombájnos fejtés, vas-süveggerendás biztosítás) mutatja be. A bánya különlegessége többek között az a sűrített levegővel működő lámpa, amely a robbanások elkerülésére készült.

Az első emeleten a zenegépek, illetve a hangszerkészítő műhelyek kiállítása érdemel figyelmet. Lyukszalaggal és lyukkártyával vezérelt „hegedűgép” és wurlitzer működése kápráztatja el a látogatókat. A továbbiakban ezen a szinten olyan gyártási eljárásokat állítanak a középpontba, amelyek alakváltozással járnak (például a fa- és fém-

Magyar szakemberek a bécsi Műszaki Múzeum új bejárata előtt
Hungarian experts at the new entrance of the Technical Museum Vienna

megmunkálás és a textildolgozás) a kézi-szerszámoktól a modern gépek felhasználásáig. Ugyanitt láthatók a vegyipar és a papírpár fejlődését bemutató részek is.

A második emeleti szinten ideiglenesen a közlekedés kiállítása dominál, amelyben néhány régi vasúti modell, egy-két eredeti tárgy (pl. a Linz–Budweiss /ma České Budejovice/ között közlekedett lóvasúti kocs), hajó- és repülőmodellek szerepelnek. A kiállítás érdekessége az 1912-ből származó, eredeti „Taube” (galamb) motoros posta-repülőgép és egy I. világháborús katonai repülőgép. Az autó- és motorkerékpár kiállításon a Puch gyár termékei alkotják a legfontosabb részt. Az 1930-as években Ausztriában a motorkerékpár hódított, így ezekből jelentős anyag látható. Eredeti darab a Steyr gyár hegyi utakra készült kisautója, amely mellett egy 1898-as, korai osztrák gyártmányú autó működő példányát is megtekintheti a látogató.

A kiállítás egészét jellemzi az, hogy a látogató sokkal több élménnyel és információval gazdagodik, ha tárlatvezetővel, vagy éppen a muzeológussal járja végig a kiállításokat, mintha egyedül tenné ugyanezt. Vannak olyan részek, mint pl. a bánya, ahova tárlatvezető nélkül nem is lehet menni. A működtethető gépek egy része nem gombnyomásra, hanem kulcs-elfordításra indul, és csak a tárlatvezető tudja működésbe hozni. Ez indokolt is, hiszen az eredeti gépek és hangszerek mérsékelten terhelhetők. Az egyéni látogató számára „média-állomások” mutatják be a gépeket működésükben, illetve szolgáltatnak háttér-információkat az adott kiállítási részleghez.

Miután a kiállítás anyagi forrásai viszonylag jelentősek voltak, a tárgyak többsége

*A régi felhasználásával készült új fogadótér
New entrance hall based on the old one
Fotók: Mönich László*

frissen restaurálva került ki a termekbe. Amelyek nem, azoknál ez szándékosan, kiállítási és értelmezési céllal maradt el. Tisztelet illeti az osztrák és német restauráló csoportokat, mivel egyetlen gépet sem mutatnak be feltűnően csillogóbban, mint használatában bizonyítottan lehetett.

A múzeum felújítása és bővítése folytatódik. A teljes rekonstrukció költségvetése 500 millió ATS (kb. 9,5 milliárd forint), amely tartalmazza a tetőtéri új dolgozószobák és a százezer kötetes könyvtár új termeinek kialakítását is. Időszaki kiállítások számára megfelelő tereket is létrehozhat, ami jó lehetőséget teremt a nemzetközi együttműködésre.

Az egyes kiállítások különböző megoldásai igen sok végiggondolni valót adnak. Így e sorok szerzői javasolják minden magyar muzeológusnak, hogy látogassa meg ezt a múzeumot, mely heti 7 napon áll a közönség rendelkezésére és csütörtökönként este 8 óráig is látogatható. A nagy múzeumi átalakítás véghezvivőit 1999 telére meghívtuk Budapestre előadásra és vitára „Egy állandó kiállítás létrehozásának módszertani tanulságai” címmel.

The Technical Museum Vienna is Available to the Public Again

After having been closed for seven years the Technical Museum Vienna was reopened to the public on 17 June, 1999. The building, the foundations of which had been laid in 1909, was fully restored and enlarged by a new entrance area. The full exhibition area of the museum is 22 000 m². An additional annex is planned for housing the transport exhibition temporarily located on the second floor. The new permanent exhibition has kept the most beautiful objects of the old one, but is based on an entirely new concept. On the one hand, facing the old machines of the last century, the objects serving the same purpose in our age are shown (e.g. an aircraft is displayed opposite a satellite), on the other hand natural phenomena are illustrated by interactive „hands-on models”. The museum opened with about only half of its planned permanent exhibition. The parts that can be seen now are: nature and recognition: concepts and their consequences, phenomena and experiments; images of technology: „Modern times?”; heavy industry; energy; music instruments; forum of inventors: „Mini Technical Museum Vienna”. Additional parts of the permanent exhibition will deal with: finishing processes; technological processes; seeing and understanding; measurement and control; information and communication; technology in everyday life. The relatively big space left for temporary exhibitions will provide good opportunities of international co-operation.

Lettországi jegyzetek

Deme Péter

Az elmúlt években egyre gyakrabban és erőteljesebben merül fel a turizmus és a múzeumok szorosabb, érdemibb és szélesebb körű együttműködésének szükségessége Magyarországon is. Olykor-olykor már tényleges gyakorlati lépések is történnek. Abban pedig minden érdekelt egyetért, hogy ezen a téren nagyon sok feladat vár még ránk.

Mivel magam is évek óta keresem az együttműködés lehetőségeit és formáit, örömmel fogadtam azt a megtisztelő felkérését, amely ez év elején érkezett Lettországból, a Turaida Museumreservats (Turaida Múzeumi Rezervátum – jobb híján választva ez utób-

bi szót) vezetőitől. A *múzeumok és a kulturális turizmus* című nemzetközi konferenciára invitáltak, amelynek célját így határozták meg: „A múzeumok és a turizmus intézményei – az állami turisztikai hivatal, az idegenforgalmi bizottság és a turisztikai információs központok – közötti együttműködés erősítése annak érdekében, hogy a látogatók több és jobb információt kapjanak a múzeumokról és az örökség más helyszíneiről”. Ennek megfelelően arra kértek, adjak rövid összefoglalót az együttműködés hazai gyakorlati tapasztalatairól. A feladatot örömmel vállaltam, s végül a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma jóvoltából el is utazhattam.

Nem vállalkozhatom arra, hogy az augusztus 26–27-én Turaidában rendezett

konferenciáról teljes körű összefoglalót adjak. (Remélem, a házigazdák ígérete szerint az anyag hamarosan megjelenik.) Az olvasónak meg kell elégednie egy rövid és természetesen szubjektív beszámolóval a Lettországon töltött három napról.

Mi mással kezdhethetem, mint azzal, mennyi hasonlóságot és különbséget fedezhet fel ilyen rövid idő alatt is a figyelmes látogató. Hasonlóságot, hiszen évtizedeken keresztül ugyanabba az ideológiai, politikai, nagyhatalmi, katonai érdekszférába tartozott a két ország. És különbséget, mert Magyarország formailag nem volt része a Szovjetunióknak és nálunk nem akarták felszámolni az anyanyelvet, elérni a teljes asszimilációt. Hasonlóságot, mert a lett nép is kis

létszámú (sőt, nálunk sokkal kisebb), nyelve pedig alig ismer rokonokat. És különbséget, mert Lettország, amikor ismét önállóvá vált, szükségét érezte a lett nyelv törvényi védelmének. Hiszen az ország lakosságának közel fele „kisebbség”, pontosabban túlnyomórészt betelepült vagy betelepített orosz (és nem is tekintik kisebbségnek). Hasonlóságot, mert (jórészt a szocialista korszaknak köszönhetően) a közsférában dolgozók jövedelme nagyon alacsony, a mindennapi élet és az intézmények működtetése viszont nagyon drága. És különbséget, mert Lettországban évek óta alig van infláció, pénzüik pedig roppant erős (1 lats közel 2 dollárt ér). Hasonlóságot, mert az állami bürokrácia itt is nagyon lassú és nehézkes minden területen, és az állam pénzügyi-fiskális szemlélete nagyon erős. És különbséget, mert az 1997 júliusában elfogadott múzeumi törvény legalább jogszabályi szinten nagyon világosan és szabatosan tartalmazza a múzeumok és fenntartóik jogait és köteleseit, tisztázza a fogalmakat, a finanszírozási kötelezettségeket, stb.

Ez alatt a roppant rövid idő alatt is kiderült, hogy természetesen lett kollégáink is nagyon elégedetlenek az intézmények helyzetével és saját lehetőségeikkel. Törvény ide vagy oda, sokkal kevesebb pénz jut a kulturális örökség döntő részét őrző múzeumok fenntartására és működésére, mint amennyire feltétlenül szükség lenne. És – ugyancsak anyagi okokból – a szükségesnél jóval kevesebb szakember is dolgozik bennük. Vannak persze jó példák is. Turaidában tavaly év végén fejeződött be az egyik épület restaurálása és teljes belső átalakítása. Itt teljesen korszerű és biztonságos muzeológusi munkahelyeket és mútárgyraktárt alakítottak ki.

Egyébként is sajátos és érdekes intézmény a Turaida Múzeumi Rezervátum, amely ebben a formában alig tíz éve létezik. Korábban az egykori (és részben romos) középkori várban helytörténeti múzeum volt. Ennek vezetői kezdeményezték és érték el, hogy a mellette elterülő egykori középbirtok is részévé váljon a múzeumi együttesnek 1989-ben. Így egy nagy területű, a pihenést, szórakozást és művelődést egyaránt szolgáló intézmény jött létre, ahol nyomon követhetők a történelem lelkéi (a XI. századtól), megismerhetők a századforduló mezőgazdasági tevékenységének eszközei és módszerei, a működő templomban gyakran rendeznek esküvőt, a lett nemzeti öntudatot erősítő terjedelmes szoborpark és szabadtéri rendezvény-terület várja az érdeklődőket, még hozzá egész évben. Tehát ez nem egy „hagyományos” szabadtéri néprajzi múzeum (ilyen Rigában van, nemzetközileg ismert és elismert).

Az állami műzeumként működő intézmény évek óta rendez különböző témákban konferenciákat. Ezek sorába illik az idejé is, amelynek megrendezését a kultuszárca és az Álla-

mi Múzeumi Hatóság is támogatta. A meglepeteket a kulturális, illetve a környezetvédelmi minisztérium államtitkára köszöntötte. Mindketten hangsúlyozták a téma időszerűségét, annak fontosságát, hogy Lettország minél több színvonalas kulturális ajánlattal hívja és várja a külföldi látogatókat.

A tanácskozás három külföldi előadója három különböző területet és megközelítést képviselt. A norvég *Torbjorn Eggen*, a Roros városában működő Kulturális Örökség Akadémia nevű (üzleti) vállalkozás igazgatója mondandója röviden abban foglalható össze, hogy a világ kulturális öröksége az egész emberiségé és így mindannyiunké, vagyis valamennyien felelősek vagyunk érte, de egyben jogunk is van hozzá. A kulturális turizmus csak úgy és annyira fejleszhető, hogy ne tegye tönkre azt a kulturális örökséget. Éppen ellenkezőleg: segítsen megőrizni és fenntartani.

Seán Brown már több mint 25 éve dolgozik a turizmusban, és 1995 óta egy ír vállalkozás, a Nemzetközi Turizmusfejlesztési Rt igazgatója. Előadásában abból adott ízelítőt, mit és hogyan tettek Írországban az 1990-es években annak érdekében, hogy az ország igen gazdag kulturális öröksége hozzáférhetővé és élvezhetővé váljon a hazai és a külföldi turisták számára. A fejlesztés elméleti alapja annak világossá tétele, hogy míg a múzeum célja – a közvélemény nagy része szemében – a mútárgyak használata, bemutatása útján a nevelés, addig a létrehozott

„örökség központoknak” egy történet elmondása révén elsősorban a szórakoztatás, a hasznos időtöltés a célja. Az elmúlt közel egy évtized alatt az írek rengeteg tapasztalatot gyűjtöttek ebben a témában, s eközben jelentősen megnőtt a turisták és ezen belül az „örökség központok” látogatóinak száma. Az ír előadó még azt a provokatív kérdést is feltevette, nem lenne-e jobb a kulturális örökség szempontjából mellőzni a múzeum szót, hiszen az sok turista számára szinte az unalom szinonimája. Példaként említette, hogy a házigazda Turaida Múzeumi Rezervátum az alábbi néven válhat világhíressé néhány év múlva: *Turaida – Lettország középkori nagyságának története*. (Mint ahogy szinte minden kérdés és provokáció, ez is vita és válasz nélkül maradt a tanácskozáson.)

Jómagam azokról az általános és konkrét gyakorlati tapasztalatokról adtam számot, amelyek különösen 1994-95 óta tapasztalhatók Magyarországon a turizmus és a múzeumok, illetve a kulturális örökség együttműködése, kapcsolata terén (Millecentenárius és „96: Magyarország” együttműködése – 1996; kultúra és turizmus közös pályázati pénzügyi alap 1997-ben és 1998-ban; „Kultúra és turizmus” nemzetközi konferencia és vásár 1998-ban; a Budapest Kártya és a Magyar Turizmus Kártya bevezetése; a „Múzeumok Majálisa 1996 óta; „Az Év Múzeuma” pályázat 1997 óta; stb.). Nem hallgattam el a nehézségeket és akadályokat sem, külön kiemelve, mennyire hiányzik egy határozott és világos, a kulturális és turisztikai szakemberek tevékeny közreműködésével kialakított nemzeti (vagy ha tetszik kormányzati) stratégia.

A litván előadók között múzeumi szakemberek és a turizmus, valamint egyes önkormányzatok képviselői egyaránt helyet kaptak. A múzeumok képviselői általában arról szóltak, mennyire megváltozott az elmúlt évtized során a látogatók összetétele és érdeklődése, milyen drasztikusan csökkent a számuk és milyen új programok, események szervezésével és egyéb ajánlatokkal igyekeznek vonzóvá tenni intézményüket. Ennek számos akadálya van, elsősorban a forráshiány, valamint a kapcsolatok hiánya az utazási irodákkal és a turisztikai információs központokkal, az egész turizmusiparral. Volt olyan előadó (éppen az Állami Műemlékvédelmi Felügyelőség vezetője), aki arra mutatott rá, hogy míg nemzetközi méretekben jogos az aggodalom a látogatók, turisták számának emelkedésével egyenes arányban növekvő, a kulturális örökség objektumait fenyegető veszélyek miatt, ez Lettországban, illetve az egész balti régióban távolról sincs így. Éppen ezért itt mód van az önkormányzatok, a turisztikai vállalkozások és az örökségi helyszínek együttműködésével komplex programok összeállítására, kidolgozására és piacra bocsátására.

Figyelemre méltó sajátossága a lett helyzetnek, hogy a rendkívül erős nyelvvédelmi törvény ma már gátolja azt, hogy a külföldi látogatókra tekintettel idegen nyelven is olvashatók legyenek az információk, feliratok. Ezért az Állami Múzeumi Hatóság és a Múzeumi Tanács egyaránt kezdeményezi, hogy ezek az intézmények különleges elbánásban részesüljenek, vagyis felmentést kapjanak a rendkívül bürokratikus engedélyeztetési eljárás alól.

Ezt a hiányt a másik oldal képviselőiben megszólaló előadók is elismerték, rámutatva ugyanakkor arra, hogy milyen nehéz időben érdemi információkhoz jutni a múzeumok programjairól, terveiről. Számos konkrét javaslat hangzott el, hogyan kellene a kulturális intézményeknek ezen a téren előre lépni. A Latvia Tours utazási iroda képviselője például az első benyomások és a turistákat fogadó személyek megfelelő felkészítésének fontosságára hívta fel a figyelmet, továbbá javasolta, hogy a múzeumok a jelenlegi gyakorlattal szemben jóval korábban és szebb kivitelben juttassák el hozzájuk ajánlataikat, információikat. A németországi Münsterben működő Lett Információs Központ vezetője pedig, miután a külföldi (elsősorban német) pénzügyi források bevonásának, mozgósításának lehetőségeit vázolta, szellemi kaland-

ra invitálta a jelenlévőket: egy feltételezett helyzet lehetséges szervezési és pénzügyi megoldásaira kerestetett velük választ csoportos munka formájában.

Igen figyelemre méltó volt azon közigazgatási körzet elnökének előadása is, melynek területén Turaida található, mégpedig elsősorban azért, mert amellet, hogy nagy hangsúllyal szólt múzeum és önkormányzat együttműködésének fontosságáról, rámutatott arra is, milyen fontos szerepet játszik az előbbi a körzet lakosságának művelődésében, pihenésében, sőt a munkanélküliség csökkentésében is.

Mint ebből a néhány sorból is látható, a konferencia sokban hasonlított a nálunk szervezett hasonló rendezvényekre. Érdekes, élvezhető és tanulságos előadások váltakoztak unalmas és kevés szellemi izgalmat nyújtó prelegálásokkal. Öröm volt viszont azt látni, hogy zárszó helyett a vendéglátó-szervező intézmény vezetői, *Anna Jurkane* igazgató és helyettese, *Gunta Vitola* javaslatokat fogalmaztak meg. Egyrészt azt, hogy a most felvett fonalat folytatva alakuljon a Lett Múzeumi Szövetség kebelében kulturális turizmussal foglalkozó munkacsoport, amely az elhangzottakra építve konkrét együttműködési javaslatokat dolgoz ki; másrészt azt, hogy további tanácskozásokat érdemes szer-

vezni a mostaninál sokkal konkrétabb és alaposabban körüljárható témakörökről; harmadrészt pedig, hogy a múzeumi terület kapjon helyet a turizmus stratégiáját megfogalmazó testületben.

A roppant kellemes időjárás mellett lettországi tartózkodásomat emlékezetessé tette a házigazdák és kollégák barátságos magatartása, gördülékeny szervezése; a Rigában működő szabadtéri néprajzi múzeumban tett látogatás; a főváros megújulásban lévő régi negyedében eltöltött néhány óra is. Öröm volt tapasztalni, hogy a Hanza-városi hagyomány lassanként legyőzi a szovjet közelmúlt maradványait.

Notes from Latvia

The Turaida Museum Reservation in Latvia organized an international conference entitled „Museums and Cultural Tourism“ on 26-27 August 1999. The author of this report, who had been invited to give a survey of the Hungarian situation in this field, after his first visit to this small and very special Baltic country shares his experiences collected during four days. Of these he feels important to stress the gap between museums and touristic organizations which needs a lot of work from both sides and the similarities and differences between today's Hungary and Latvia.

„Szellemi szüret“

Tanácskozás az erdélyi és a magyarországi tájházak fejlesztéséről Bogdánd, 1999. szeptember 24-26.

Kriston Vízi József

A Sepsiszentgyörgyi Múzeumi Néprajzi Részlegében 1990. február 21-én *Gazda Klára*, *Könczey Csilla*, *Pozsony Ferenc* és *Zakariás Erzsébet* felhívására a jelenlévők egy romániai magyar néprajzi társaság megalakítását kezdeményezték, s annak *Kriza Jánost* (1811–1875) választották névadóul. A jelenleg már több száz erdélyi és anyaországbéli néprajzost, helytörténészt, honismereti munkást és természetesen muzeológusokat összefogó társaság évente tematikus vándorgyűléseket, szakmai találkozókat rendez. A rendezvényekről s a társaságot érintő különböző eseményekről az egyesület füzet jellegű értesítője tájékoztat, míg a konferenciák, emlékülések anyagát – az immár hetedik kötettel jegyzett – évkönyv-sorozat tartalmazza. A Kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem tanárának, Pozsony Ferencnek elnöklésével

tevékenykedő szakmai egyesület más társaságokkal is keresve-ápolva kapcsolatait, elsősorban a Kelemen Lajos Múemlékvédő Társasággal fogott össze. Ennek nyitányként két évvel ezelőtt a Kovászna megyei Zabolán került sor a „Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei” című ülésre. A partiumiakkal együtt már akkor 26-ot számláló erdélyi magyar tájházak, falu-gyűjtemények helyzete, fejlesztésük célja, iránya, s nem utolsósorban módszertanának kérdései felvetették a téma újbóli körüljárását.

Így, és ennek szellemében érkezett el hozzánk is az a meghívás, amely a történelmi Szatmár megye ma romániai részének délkeleti szegletében lévő Bogdándra invitált. A tájféldrajzi, történelmi s néprajzi értelemben is a Szilágyság részeként ismert partiumi Tövishát Krasznát indító-tápláló vidéke nem tartozik a forgalmas útvonalak menti településcsoportokhoz, inkább a

többszörösen is megénekelte „hepe-hupák” jellemzik ma is – ám bizonyos tekintetben ez is viszonylagos érintetlenségének vagy mondhatjuk: még túl nem szennyezett állapotának az oka. Úgy véljük, ez magyarázta azt az intenzív érdeklődést is, amely jó fél évszázaddal ezelőtt ide vezérelte a Teleki Pál nevét viselő tudományos intézet *Táj- és Népkutató Osztálya* köré csoportosult képzőművészeket, műegyetemi építész-, közgazdász-, orvostan- és jogász hallgatókat. (Az 1941 és 1943 között folyt falukutatás jelentős kéziratanyagát a Néprajzi Múzeumi Etnológiai Adattárban őrzik; önálló publikációt csak U. Kerékgyártó Adrienne és Kresz Mária tett közzé a bogdándi viseletről, illetve az ottani asszonyok életéről.)

A sokunk számára emlékezetes és hetekig kellemesen langymeleg közép-európai őszben Gyimesből, Csíkból, Kolozsvárról, meg a Maros-mentéről, Kecskemétről, Debrecenből, Budapestről s Szentendréről 30-

40 főnyi lelkes szakember, specialista és érdeklődő gyűlt össze az újabb szellemi szüretre. *Sípos Lászlóné*, a társközségek: Bábca, Szilágyszél és Szilágycorond közigazgatását is ellátó Bogdánd polgármester-asszonya köszöntötte elsőként a tanácskozás résztvevőit, s férjével (ki egyben a helyi iskola igazgatója s így a kultúra ügyeinek ottani mindenese) együtt ottlétünk minden percét gondoskodással vették körül. *Nagy András* tanár úr a községre vonatkozó történeti forrásokat ismertette, majd a *Pozsony Ferenc* elnöklésével folyó konferencia első nagyelődését *Major Miklóstól* hallhattuk a Szilágyság táji-történeti tagolódásáról.

A társszervező, a témát s a programot adó Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság elnöke, *Balogh Ferenc* a konferencia címéül is választott előadásában előlegezte az igen tartalmas konferencia-nap minden fontosabb részletét, s a téma kulturális-politikai jelentőségét a viszonylag közismert partiumi-erdélyi viszonyok közepette. A (többnyire önkormányzati) épületfenntartás napi gondoljai és a szimpla bemutatáson túli funkció-keresés dilemmája természetesen Románia e részén is számos aktuális kérdést vet fel. Az RMDSZ Múzeumi és Egházaművészeti Szakosztályának egyik vezetőjeként elképzelhetőnek tartja azt is, hogy a jövő évben esedékes helyhatósági választásokon induló személyiségek muníciói közé fölvessék a helyben megőrzött népi építészeti emlékek ügye is. Később több előadó és hozzászóló is kapcsolódott azon megjegyzéséhez, hogy már az előkészületek szakaszában lévő új román műtárgy-törvénytervezet szakmailag fontos és így kedvező érvényesíttetése szintén esélyt adhat az alapítói-fenntartói és fejlesztői szándék (nálunk sem ismeretlen!) mindenkorai önkényének kivédésére, de legalábbis mérsékelésére.

A Marosvásárhelyt működő *Olosz Katalin* alapos, elegánsan tömör és élvezetes filológiai megközelítésű adalékokkal szolgált a népi építészet kutatói számára: *Koós Ferenc* (1828–1905) egykori református lelkész, majd vármegyei tanfelügyelő 1890-ben „Életem és emlékeim” címmel kiadott memoárja alapján egy magyarrégeni jobbágház jó másfél évszázad előtti állapotának realisztikus képe s ezáltal a ház élete bontakozik ki. A délelőtt első felét záró újabb szakmódszertani beszámolót a Csiki Székely Múzeum szabadtéri részlegének életre hívásáról, a speciális gyűjtemény gyarapításának ka-landos történetéről, valamint a mai állapot kritikus mozzanatairól *Mihály Zitától* hallottuk. A szigorú és következetes restaurátor minden gond ellenére újabb tervükről: egy élő, közösségi funkció(ka)t is ellátó „Csiki Néprajzi Park” kialakításáról is szólt.

Kardalus János (Csikszereida) a népművészetek házában nagy tudású és sokat tapasztalt szakértője ezúttal a festett búto-

roknak a paraszti lakásokban való megjelenése korai szakaszával foglalkozott. Marosvásárhelyen él és dolgozik *Asztalos Enikő*, aki alapos kézműpar-történeti felkészültségével, de a néprajz és a szociológia módszereit is együttesen alkalmazva a lakásberendezés változásainak irány(zat)ait vizsgálta a Nyárad-mentén az 1980–1998 közötti időmetszetben. *Bárth János* a Duna–Tisza közén s a Bácskaságban végzett település-történeti és újabbban társadalomnéprajzi meg-

közelítésű tanyakutatásainak itt is használható tapasztalatait osztotta meg a menetközben kolozsvári egyetemistákkal bővült hallgatósággal. Az Isten háta mögötti Gyimesbükkön tanítóskodott *Antal Mária* szerényen, de igen meggyőzően szólt arról az állhatatos tevékenységről, amely nyomán magángyűjteményére alapozva – egy folyamatosan látogatható *csángó néprajzi kiállítás* jött létre, s jelenleg már a Csiki Székely Múzeum szakmai támogatását is élvezi.

A bogdándi iskola falai között szombat délután is tartó tanácskozást anyaországbéli vendégelőadók zárták. *P. Szojka Emese*, a Néprajzi Múzeum munkatársa csaknem fél-száz diafelvétel kíséretében mutatta be a Tolnai Sárközben (OTKA-támogatással) végzett kutatásainak eredményeit, e vidék polgárosodásának megnyilatkozásait a lakáskultúrában. Emellett szép példákat láthattunk a sárközi építőmesterek magas fokú mesterségbeli tudását bizonyító gazdag bácskai építményeiről s a épületbelső és -részletek már-már rafinált megoldásairól.

A debreceni Déri Múzeum néprajzosa, *Magyari Márta* a Hajdú-Bihar megyében az 1930-as évektől meginduló, tudatosan folytatott népi épület megőrző és gondozó muzeológiai tevékenység jellegzetes objektumait ismertette. A munkakörének feldolgozását *Cseri Miklós*, a Szentendrei

Szabadtéri Néprajzi Múzeum főigazgatójának számtalan találó és szemléletes, konkrét példákkal illusztrált közép-európai érvényű tanulságokat felsorakoztató frappáns előadása koronázta. Az erdélyi kollégák számára külön is följajlotta maga s munkatársai szakértői munkáját, a „szentendrei skanzen” elkötelezett segítőkészségét. A házigazdák igen megható gesztusa volt, amellyel lehetőséget adtak a skanzen ifjú és ígéretes tehetsége: *Berényi Marianna* egyik első nyilvános bemutatkozására. A „Cseri-csapat” új tagja sikerrel oldotta meg a (korábbi tervek szerint Bíró Friderika által vállalt) feladatot: hitelesen és hasznosítható gondolatokkal szolgálni a helybéli buzgótság szülte tájházak, néprajzi porták állagának és belső, gyűjteményi anyaguk normális bemutatathatóságának feltételeiről.

Szombat s még világos lévén, a tanácskozás résztvevői felkeresték a község gyümölcsfákkal teli temetőjét, majd a Bogdándi Magyar Múzeumnak otthont adó, s 1880–1885 között épült házat, illetve néprajzi gyűjteményét *Sípos László* vezetésével. Eközben vettük híret a család s a község közös örömeinek: *Sárándi Noémi* és *Dobroni Róbert* egybekelésének, amely a néprajzosok búcsúvacsoráját követő közös éneklésre is buzdítólag hatott. A találkozó stílusos zárása volt *Pozsony Ferenc* beszámolója a Kríza Társaság legújabb kiadványairól és jövő évi terveiről, majd a *Kriterion Kiadó* vezető munkatársai jóvoltából legújabb terméséből szemezgethettünk, a lista élén most elsőként szereplő „*Szilágysági magyarok*” című frissen megjelent kötettel.

Az anyaországból valók köszönetét a Pulszky Társaság főtitkára által házigazdáinknak, s az erdélyi kollégák egyesületei számára átadott egy-egy MAGYAR MÚZEUMOK-csomag nyomatékosította.

„Intellectual Vintage”. Conference on the Improvement of Local Houses

Hungarian ethnographers living and working in Transylvania (Roumania) founded their professional organisation in 1999. The society holds conferences regularly for its several hundred members, where actual methodological questions, including folk architecture heritage, are on the agenda. The conference organized this year in Bogdánd, for conservators, architects, museum curators, local council representatives and cultural managers was the second on this special theme. Members of the working group in Hungary, this time representing the Pulszky Society, also gave presentations on their experiences. The organizers will publish the trilingual (Hungarian, Roumanian and French) volume, summing up the lectures.

Könyv- és folyóiratszemle

A műtárgyvédelem és a restaurálás szervezése a múzeumokban

Balázs György

Kézikönyv muzeológusoknak és restaurátoroknak. Szerző: Susanne Keene (1996), magyar szöveg: Tímárné Balázs Ágnes (1999), a magyar változatot a Magyar Nemzeti Múzeum adta ki.

A mű alcíme többet mond mind az eredeti angol címnél (Managing Conservation in Museums), mind pedig a magyar főcímnél, hiszen valóban nemcsak minden restaurátor, de minden muzeológus számára is elengedhetetlen kézikönyvet ad kezünkbe magyarul Tímárné Balázs Ágnes.

Kézikönyvet a múzeumba frissen bekerült szakemberek számára, akik lehetnek történészek, néprajzosok, régészek, restaurátorok, és így tovább, de még nem muzeológusok, s bár az egyetemen tanulhattak muzeológiát – hol is? melyik egyetemen folyik muzeológusképzés, s vajon megtalálják – azok, akik múzeumokban fognak dolgozni –, de akik nem kapnak átfogó képzést múzeumról, muzeológiáról, a kulturális örökség védelméről rájuk háruló gyakorlati lépéseiről.

A muzeológia (majdnem) egy és oszthatatlan, de azért minden múzeumnak van egy kialakult muzeológiai gyakorlata: általános vélekedés szerint a muzeológiát csak múzeumban dolgozva lehet igazán elsajátítani, egymástól ellesni, egy-egy „nagy öregtől” eltanulni a szakma csínját-bíját. Ez a kézikönyv megmutatja, hogy lehet ezt másként is, egyetemi, főiskolai szintű oktatás keretében, magas színvonalon tanítani, tanulni. Persze ettől még a nagy öregek példája is jól jön...

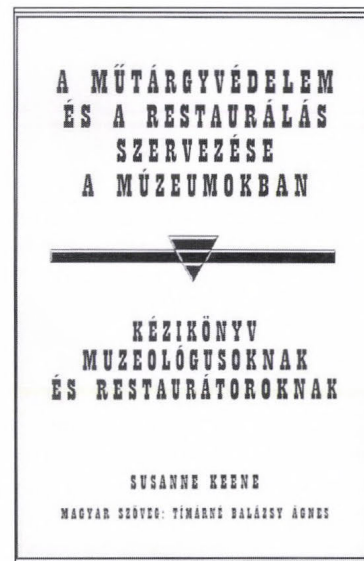
A bevezetőben röviden szó esik mindarról, amiért ez a könyv nagyon fontos. A múzeumi gyűjteménybe került tárgyak konzerválása, restaurálása: a fizikai állapot rögzítése, a tárgy helyreállítása, ezen túl a tárgy életének figyelemmel kísérése, a megfelelő tárgykörnyezet kialakítása mind a gyűjteménytárban, mind pedig a kiállításokban tervezéssel, folyamatos munkavégzéssel, a szükséges feltételek állandó biztosításával jár. Tervezés, a feladatok pontos meghatározása, adatgyűjtés és ellenőrzés, munkaszervezés és információ – vagyis menedzsment. Menedzsment, vagyis a tágabb összefüggések ismerete, az információ szerepe, fontossága a munkavégzés terén, minden munkatárs esetében.

A további fejezetekben az alapfogalmak tisztázásán túl – múzeumok, gyűjtemények, múzeumlátogatók, konzerválás, restaurálás – szó esik a vezetésről, vezetés-elméletekről, az információról, az információ fontosságáról a vezetésben, a múzeumvezetés aktuális problémáiról, a műtárgyvédelem fejlesztéséről.

A szorosán vett restauratori, muzeológusi fejezetek előtt a műtárgyvédelem menyniségi és minőségi szemléletével, különféle munkaszervezési módszerekkel (kockázatelemzés, stratégiák kialakítása), rendszerelmélettel ismerkedhetünk meg a szerző jóvoltából. A műtárgyvédelemről szóló rész is az előzőek szerint strukturált: szól a kapcsolódó részokről, munkafolyamat-orientált modellekről, elemzésről, valamint kiemelten, külön fejezetként is még egyszer az információ fontosságáról, jellegéről.

Muzeológusokat, gyűjteménykezelőket különösen érinthet a gyűjtemények állapotáról szóló fejezet, amely az állapotfelmérés fontosságáról, különféle módszereiről, a feldolgozásról, a rendszeres gyűjteményfigyelő munkáról is ad részletes ismertetést. Végül szó esik stratégiai tervezésről, ellenőrzésről, munkaterv és beszámoló készítéséről.

A másik, ugyancsak szélesebb szakmai érdeklődésre számot tartó fejezet a műtárgyvédelemre vonatkozó információk számítógépes feldolgozásáról szól. Ebből az adatbázisok mellett a restaurálási dokumentáció jelenlegi rendszereit, majd az információs rendszer kifejlesztését ismerhetjük meg.

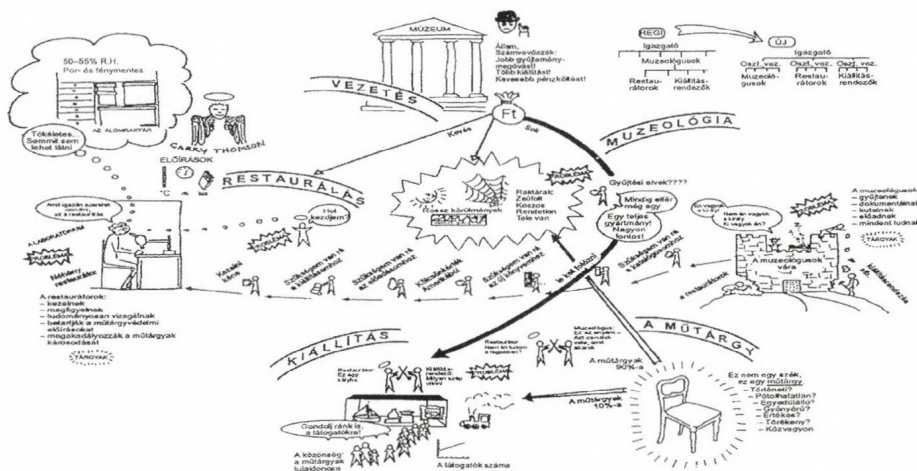

Végül a Jövő, jelen, múlt című fejezetben ismételtelen, sokadszor az információ szerepét hangsúlyozza a szerző.

Az egyes fejezeteket az angol nyelvterületről származó (főként angol, néha amerikai) esettanulmányok teszik érthetőbbé.

Az információk fontosságának sokszori hangsúlyozásán túl a már nálunk is éppen a Tímárné Balázs Ágnes vezette egyetemi tárgyrestaurátor szak révén – elterjedőfélben lévő megelőző konzerválás – aktív restaurálás problémakörének részletes bemutatása, a megelőző konzerválás jelentőségének ki-domborítása a könyv legfontosabb érdeme.

Végül kézikönyv ez mindazok számára, akik régóta egy-egy múzeumban dolgoznak és már mindent tudnak arról, mit kellene tenni...

6.3. ábra A múzeumi műtárgyvédelem átfogó képe a rugalmas rendszerben. A hangsúly a témakörökön van, nem pedig a feladatokon vagy a munkafolyamatokon

A régésztechnikus kézikönyve

Hajdrik Gabriella – Kustár Rozália

A régésztechnikus kézikönyve I. Panniculus Ser. B. No. 3. Szombathely 1998. Szerkesztette Ilon Gábor. Megjelent a Panniculus Régisegtani Egylet kiadásában a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola támogatásával, 395 oldal terjedelemben.

Közel egy éve jelent meg a Panniculus Régisegtani Egylet kiadásában az a kiadvány, mely a szombathelyi régésztechnikus-képzés keretében a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskolán elhangzott előadásokból idéz fel néhányat.

Évek óta gondot jelent a múzeumoknak, hogy olyan technikust találjanak, aki szakszerű segítséget nyújt a régésznek mind a terepen, mind a dokumentációs, műtárgyvédelmi munkák során a múzeumban. Főleg az elmúlt években jelentkezett ez a probléma. Hazánkban nagyméretű beruházások indultak meg. Ezek a veszélyeztetett területeken gyors, határidős feltárásokról van szó, amelyek nagy stábokat vesznek igénybe. Több régész, rajzoló, geodéta, technikus, gépkezelő és ásatási munkás összehangolt munkájára van szükség ilyenkor. Erre a kihívásra próbál felkészíteni ez a képzés, melynek irányítója *Ilon Gábor*, a Savaria Múzeum régésze.

A számos tanulmányt összefoglaló kötet a régészeti terepmunkára és a feltárás során szerzett információk széleskörű feldolgozására mutat be lehetőségeket. Tükrözi azt a sokoldalú témaválasztékot, mellyel a kétéves oktatás alatt heti hat órában foglalkoznak a diákok. Nem csak egy átlagos főiskolai tankönyvről van szó; számba vesz számos olyan kérdést is, mely a modern régészetet általánosan foglalkoztatja.

A kötet hat fejezetből áll. Az első részben *Ilon Gábor* közöl szemelvényeket a hatályos múzeumi törvényből, rámutatva egyes alapvető kérdések megoldatlanságára, szabályozatlanságára.

A második fejezetben a leletfelderítés módszereit, típusait ismerhetjük meg. *Ilon Gábor* tanulmányában részletesen foglalkozik a terepbejárás lehetséges módjaival és ezek információértékével, sikerének befolyásoló tényezőivel. A rövid, lényegre törő írást ábrák és szemléletes rajzok kísérik, és a végén részletes bibliográfia nyújt segítséget a módszerek jobb megismeréshez.

A következő tanulmány *Négyesi Lajos* tollából származik, aki a fémkereső régészeti alkalmazásába vezeti be az olvasót. Ez a műszer segítheti a leletfelderítést mind az előzetes terepbejárások alkalmával, mind a

feltárásokon. A szerző foglalkozik a detektor felépítésével, a különböző beállítási lehetőségekkel és a keresést befolyásoló tényezőkkel. Sajnos nem kapott elég hangsúlyt a tanulmányban, hogy ez a módszer is pontos dokumentálást kíván, legyen szó „csupán” leletfelderítésről.

Erdélyi Balázs rövid történeti áttekintés után a légi fényképezés jelentőségéről, céljáról, a légi felvételek típusairól és interpretációs lehetőségeiről ír. A légi fotózás terepbejárásokkal kiegészítve sok lehetőséget nyújt a régészeti lelőhelyek megismerésében, környezeti összefüggéseik feltérképezésében. Részletesen foglalkozik a szerző a régészeti-leg interpretálható jelenségekkel, mint pl. talajelváltozások, árnyékhatás, növényelészíneződések, és az ezeket kiváltó környezeti tényezőkkel.

Pusztai Sándor a gyakorlati geofizika oldaláról közelíti meg a leletfelderítés módszerét. Ez a módszer – hasonlóan a légi fényképezéshez – lehetővé teszi a lelőhelyek felmérését anélkül, hogy a régészeti jelenségeket megbolygatná, mint például történt ez az M7 autópálya új szakaszának feltárása előtt. A tanulmány a laikusok számára is érthető, általános tájékoztatást ad. Megismerkedhetünk a gravitációs, mágneses, szeizmikus és elektromos vizsgálati módszerek alapjaival. Sajnos a geofizikai felmérések igen költségesek, de a szerző a költségek csökkentésére is ad támpontokat.

Az ásatást előkészítő és tájékozódó kutatások után a harmadik fejezetbe a feltárásokon folyó munkáról, azokhoz szervesen kapcsolódó további technikai feldolgozásról szóló tanulmányok kerültek. *Derdák Ferenc* a geodéziai alapismeretekről ad jól használható útmutatást. Rövid történeti áttekintés után tisztázza a térkép fogalmát és típusait. Olyan fontos gyakorlati méréseket vesz sorra, mint a pontok kijelölése, bemérése. A geodéziai műszerek használatát (teodolit, szintező) rajzok segítik. A függelékben a topográfiai térképeken használatos legfontosabb jeleket és jelzéseket gyűjtötte össze.

Marton Erzsébet a számítógép régészeti felhasználásáról ad inspiráló képet. A szerző nem egy bizonyos programot mutat be, hanem az adatbázisok lényegéről ír, melyek nagyban segíthetik a feldolgozás során a régészeti jelenségek értelmezését, de természetesen csak akkor, ha a megfogalmazott problémát le tudjuk írni az alapadatok szintjén. A cikkben több szemléltető példát is találhatunk erre. Jó lenne, ha ehhez a tanulmányhoz kapcsolódva a következő kötetben a számítógép nyilvántartásokban, leltározásokban való alkalmazásáról is szó esne.

Wicker Erika a temetőfeltárás módszertanával foglalkozik. Ahhoz, hogy a sokrétű információt, melyet a temetők az egykor éltekről nyújtanak, megfelelő módon dokumentáljuk, széles körű megfigyelésekre van szükségünk. A tanulmány szerzője leginkább a csontvázas sírok feltárásához ad útmutatást, többek között bemutatja a sírfolt, elkorhadt koporsó megfigyelésének módjait. Praktikus tanácsokat ad a pontos adatrögzítésre és az ásatási felszerelésre vonatkozólag, mely ötletek nemcsak temető-, hanem telepfeltárásoknál is jól használhatók.

A következő tanulmányt *Szóllósy Gábor* írta a honfoglaló magyarok íjáról. A kísérleti régészet hasznosságára és információértékére mutat rá a szerző. Megismerhetjük az avar és a magyar íj felépítését, az íjak általános csoportosításának szempontjait. Ma már ahhoz, hogy minél több látogató jöjjön el a múzeumokba, elengedhetetlen a rekonstrukciók készítése, bemutatása. Ezért szerencsésnek tartjuk, hogy a képzés keretében erről is szó esik.

Szabó Géza a víz alatti régészeti kutatások helyzetét foglalja össze. Örvedetes, hogy Magyarországon is elindult az ilyen irányú kutatás. A szerző bemutatja az ismert magyarországi víz alatti lelőhelyeket (Duna, Tisza, Balaton, Fertő-tó stb.) és felhívja a figyelmet az itt található szerves anyagok forrásértékére.

A fejezet következő tanulmánya a terepen való dokumentálás lépéseit mutatja be. *Ughy István* az ásatási rajzok megfelelő elkészítéséhez ad hasznos tanácsokat. Gazdag illusztrációval szemlélteti, hogy mit kell tartalmaznia egy ásatási rajznak a pontosság és esztétikai határok figyelembevételével. Megismertet az általa a rajzoláshoz használt speciális eszközökkel, és bemutatja a rajzok típusait (felülnézet, metszetrájsz stb.).

Edöcs Judit és *Kiss E. Csaba* a fém és szilikáttartalmú tárgyak életútját elemzik a megszületésüktől használatukon, a földben való károsító folyamatokon keresztül a leletek felszedéséig és konzerválásáig. A kerámiák, üvegek, mozaikok, kövek, fémek helyes felszedési és szállítási módjáról kaphatunk információkat. Majd a múzeumban folyó restaurálási munkát mutatják be. Ehhez kapcsolódva *Koncz Pál* a fa-, bőr- és a papír leletek zsugorodását, vetemedését, szétesését megakadályozó lehetőségeket ismerteti röviden az első dokumentálástól a konzerválásig. Mindkét tanulmányt gazdag irodalomjegyzék egészíti ki.

A negyedik fejezet címe: *Minták – feldolgozások – információk*. Olyan tudományterületeket ismerhetünk meg ebben a részben,

amelyek a multidiszciplináris együttműködés keretében eredményeikkel a régészeti kutatásokat is nagyban segítik. A földtan és a kőnyersanyagok régészeti jelentőségét *T. Bíró Katalin* vázolja fel. A szerző sorra veszi az időrendi, rétegtani és alakítani megközelítések lényegét, hiszen ezek jelen vannak mindkét tudomány módszertanában. Áttekintést ad a földtudományok felosztásáról, a magyarországi kutatási eredményekről, és összefoglalja az alapfogalmakat. Megismerhetjük röviden a kőeszköz-készítés történetét, majd azt, hogy a kőeszközök milyen kérdésekre adhatnak választ, ha tipológiai, technológiai, funkcióra vagy a származási helyre vonatkozó vizsgálatoknak vetjük alá őket.

Füköh Levente a csiga- és kagylómaradványok – a malakológiai vizsgálatok – régészeti szerepéről ír. Rövid történeti áttekintés után ismerteti a minták begyűjtésének, iszapolásának módszereit és a meghatározás szempontjait. Felvázolja a malakológia sztratigráfiai és kronológiai vonatkozású adatait, melyek lehetőséget nyújthatnak az antropogén hatások felismerésére és a korabeli környezetrekonstrukcióra.

Medzihradzky Zsófia a palinológia vagy más néven pollenanalitika kérdéskörébe vezet be az olvasót. Az alapfogalmak tisztázása után hasznos információkat kapunk a mintavétel helyéről, módjairól és a minták információs értékéről.

Gyulai Ferenc archeobotanikával foglalkozó tanulmánya a tudománytörténet áttekintése után a ma meghatározó kutatási irányokat és az ezeket támogató műszaki háttérrel tárja az olvasó elé. A függelékben megtaláljuk az óvilág kultúrnövényeinek listáját. *Gyulai Ferenc* másik tanulmánya az élelmiszer-maradványok vizsgálatát ismerteti. Érdekes áttekintést kapunk az őskori gasztronómiai szokásokról a makroszkópos, mikroszkópos és analitikus vizsgálatok tükrében. Külön kiemelendő, hogy megismerhetjük a hazai lelőhelyek ilyen jellegű anyagát is, olvashatunk például a Balatonmagyaród- Hídvégszűzán előkerült késő bronzkori szamócás süteményről is.

Torma Andrea a botanikai anyag fennmaradását elősegítő és gátló hatásokról ír, majd sorra veszi az archeobotanikai leletek leggyakoribb előfordulásait. Részletesen kitér a minőségi és mennyiségi gyűjtés lehetőségeire, a leletek csomagolására és konzerválására. Tanulmánya végén gazdag bibliográfia segíti a szélesebb körű tájékozódást.

Vörös István az archeozoológia kutatástörténetét vázolja fel, és velős bevezetést nyújt az állatcsonttanba, a vadfauna és háziállat-történeti kutatásba, ezen belül a háziiasítás folyamatát mutatja be. Megismerhetjük a régészeti lelőhelyeken felhalmozódott állatcsontok formai és tartalmi értékelésének szempontjait.

Éry Kinga az antropológia tudományát mutatja be. Áttekintést ad az embertani kutatások történetéről és fórumairól, az ásatáson előkerülő embertani leletek gyűjtéséről, tisztításáról, nyilvántartásáról. A bőséges függelékben a vázcsontok és az emberkoponya bemutatása után az életkor és nem meghatározásának módjait szemlélteti.

Költő László a fejezet utolsó tanulmányaként az archeometriáról ír. Ez a kifejezés a régészeti tárgyak természettudományos szempontból történő anyagvizsgálati kutatásait foglalja össze. A szerző felsorolja azokat az elemző módszereket, melyek során az előállításra, származásra, eredetre vonatkozó, esetleg a leletfelderítéssel és a kormeghatározással kapcsolatos kérdésekre stb. kaphatunk választ. Tárgyalja a régészeti fém-, kő-, üveg- és kerámialeletek anyagvizsgálatának lehetőségeit. A cikk végén rövid áttekintést nyújt a hazai kutatások helyzetéről.

Az ötödik rész az abszolút kormeghatározási módszereket mutatja be. *Hertelendi Ede* a C-14 izotóp lebomlásán alapuló datálás előnyeit, a mintavétel lehetőségeit és a feldolgozás háttérét mutatja be, és kitér a kapott adatok kalibrálásának kérdésére is. A részletes leírás mellett jó ábrák és rajzok segítik a módszer megismerését. Sajnos a szerző ma már nem lehet közöttünk, a szakma az egyetlen igazán hozzáértő magyar szakemberét veszítette el korai, hirtelen halálával.

Márton Péter az archeomágneses datálási módszert írja le. Tárgyalja azt a felismerést, hogy az égetett agyagtárgyakban ma is mérhető ezeknek a régmúlt időkben rögzült mágnesszegettsége, és az egykori mágneses térerősség meghatározása után lehetővé válik a kégett leletek és objektumok (tűzhegyek, sáncok) pontos datálása. Rámutat a mintavétel lényeges pontjaira és a mérés lépéseire.

Erdélyi Balázs bevezetőjében általánosan foglalkozik a kormeghatározási módszerekkel, majd részletesen elemzi a termolumineszcens datálás alapjait. A fogalmak tisztázása után a mérés módjait, hibalehetőségeit taglalja. Ennek a datálási módnak sok előnye van egyedi agyagleletek vizsgálatánál és a hitelesség eldöntésekor, ezért nagyon jó, hogy bekerült a technikusok programjába.

Gryneus András a faévgvűrűk vizsgálatán alapuló tudomány a dendrokronológia alapjait és a hazai kutatás helyzetét ismerteti. A szerző a magyarországi leleteket vizsgálva rámutat arra, hogy az elemzésekkel szerzett adatok a kormeghatározás mellett több a gazdálkodástörténetet és környezetrekonstrukció tárgykörébe sorolható adalékot is szolgáltathat.

A kötet utolsó fejezetében az őskörnyezet változásait és az ember környezetalakító hatását elemzi *Sümei Pál* egy észak-magyar-

országi lápfúrásból származó kb. 15000 éves felőlelő minta nyomán. Tanulmánya a különböző vizsgálati módszerek (üledékföldtan, geokémia, radiokarbon, őslénytan és pollenanalízis) komplex értelmezési lehetőségeit mutatja be. E vizsgálatok eredményeit a szerző összekapcsolta a környező ismert régészeti lelőhelyekkel, így képet ad az őskortól az újkorig lezajló feltételezhető demográfiai, életmódbeli, tájhasznosításbeli (ércfeldolgozás, fakitermelés intenzitása stb.) változásokról. Munkája példaértékű.

És példaértékű az a kezdeményezés, mely létrehozta ezt a tarka kötetet. A témák sorát bizonyosan lehetne folytatni, hiszen például a múzeumi dokumentációs és gyűjteménykezelési munkákról alig akad szó. A tanulmányok természetesen nagyon különböznek egymástól. Némelyik inkább didaktikai hangon szól az olvasóhoz (pl. Ughy I., Négyesi L., Derdák F), máshol az informatív jelleg dominál (a társtudományok, a kísérleti és a víz alatti régészet témakörében). Sok olyan gondolattal találkozhatunk a kötetben, mely továbbgondolásra, esetleg újításra ösztönöz (pl. a múzeumi törvényről írottak, Marton E., Wicker E. és Sümei Pál írása). Fontos útmutatónál szolgálhat ez a kötet mindazoknak, akik a kitől, miképpen és mit kérhetünk kérdésére keresik a választ a ma oly sokat használt fogalom, a multidiszciplináris együttműködés keretében.

A régészeti jelenségek minél több oldalról történő objektív megközelítésére és dokumentálására nő az igény. Ezt tükrözi, hogy az ötszáz példányban megjelent kötet rövid idő alatt elkelt. Reméljük, ennek a hiánypótló munkának hamarosan lesz folytatása.

Az egyéves Műértőről

The Hungarian Art Connoisseur

Mátraházi Zsuzsa

Tündérmesébe illő történettel érzékelteti a Műértő 1998. októberi első számában a szerkesztő mindazokat a szándékokat, amelyeket a havonta megjelenő lap követni kíván. A vadászó kentaurt ábrázoló reliefről szól a példázat. A mészki faragvány ismeretlen körülmények között jutott el a lelőhelyéről Svájcba, ahol egy magyar régészprofesszor figyelt fel rá. Tanácsára a Szépművészeti Múzeum megvásárolta a darabot, amelynek múltjáról semmit sem tudott. Egy másik professzor elmélyült kutatással rekonstruálta a faragvány feledésbe merült történetét. Tanulmánykötetet is készített felfedezéseiről. Pénz híján a kötet nem jelenhetett meg, mígnem egy műkereskedő hírére vette a fiókba száműzött kéziratnak, s felajánlotta a publikáláshoz szükséges összeget.

Lám, egyetlen műtárgy sorsa jelzi a régészeti tárgyak adásvételének problematikáját, a műtárgyforgalom fény- és árnyoldalait, a behozatali engedélyek ügyét, utal az adózással kapcsolatos kérdésekre, különféle kereskedői és muzeológusi magatartásokra, bepillantást enged a kiállítások kulisszatitkaiba, továbbá ráirányítja a figyelmet a mecenatúra és a költségvetésből gazdálkodó intézmények szükségszerű együttműködésére.

Nos, ezek azok a kérdések, amelyeket az immár egyéves, havonta megjelenő lap írásaiban körbejár. Hogy hogyan? Feleletképpen én is mesélek valamit. Tán igaz sem volt az a hajdani szerkesztőség, ahol figyeltek egymásra az emberek. Az idősebbek presztízs-féltés nélkül tanították az újságírás fogásaira és szigorú követelményeire a fiatalokat, ők pedig megfogadták a hasznos tanácsokat. Klikkek alakultak ugyan, de képesek voltak a szerkesztőség tagjai együtt harcba szállni, ha a „nagyok”, a „még nagyobbak” utasítására el akarták kergetni a „kicsiket”, vagy ha a sajátjuknak érzett lap függetlenségét veszély fenyegette. Beszélgettek, kommunikáltak egymással a munkatársak, s nem csak felületes udvariasságokat hadartak rohanatukban. A hagyományos nyomdatechnika lehetővé tette, hogy amíg az évszázados gépeken nem sokkal éjfél előtt elkészültek az oldallevonatok, ők beszédbe elegyedjenek egymással. Divat volt tudniillik kinek-kinek elolvasnia, korrigálnia a maga cikkét, közvetlenül az előtt is, hogy beindították volna a nyomdagépeket. Helyén is volt alany-állítvány és az összes mondatrészt, még a sorok közti gondolat is, amelyet az erre kényszerít-

A HVG RT. KIADVÁNYA

THE HUNGARIAN ART CONNOISSEUR
MŰÉRTŐ

1999. JÚNIUS

MŰVÉSZET • ÉRTÉK • RÉGISÉG

ÁRA 365 FT

tő körülmények ellenére is élvezet volt be-csempészni az írásokba. Mindezek a Magyar Nemzetnél, a napilap nem túl régi időkre datálható fénykorában estek meg.

Látszólag semmi közük a nyilván távolság megszépítette emlékeknek egy vadonatúj folyóirathoz. De csak látszólag. A kapcsolat a Műértő főszerkesztőjének személyében keresendő. Hajdú Évának hívják. A Magyar Nemzetnél nevelkedett (nem kinevezték! nem kiáltotta magát!) újságíróvá. A nevével jegyzett lap oly jólesően különbözik azoktól a sajtótermékektől, amelyek napjainkban csófstól szolgálják ki a tévésorozatokon újra (de)formálódott közízlést.

A Műértő napilap formátuma, szép, tojáshejszín papírra, s az, hogy forgatásakor nem ragad ránk a nyomdafesték, csupán külsőség. Belső igényessége is szembeötlő. Látszik, hogy profikkal dolgozik, az olvasó- és képzőművésztöket, nyomdászokat is beleértve. Írásaiban az alcímhez híven, Művészet, Érték, Régiség időszéri kérdéseit taglalja nagy szakmai felkészültséggel és alaposással. Írásai lényegre törők, terjedelmük jó érzékkel igazodik az adott téma fontosságához.

A lap stílusa nem hivalkodó, ám – manapság már-már ritkaság – szabatos, precíz. (A számítógépek korában oly gyakori elválasztási zavart is csupán egyetlen egyet fedeztem fel tizenegy lapszám végigbongészése közben!) Megtalálta a középutat szakmai belterjesség és terjengősség, valamint előfizető-csalogató közérthetőség között. Ugyanígy keresi az egyensúlyt a sokszor ellenérdekelte közgyűjtemények és galériák, aukciósházak között. Olykor talán az utóbbiak felé billen nála a mérleg nyelve, máskor azonban éles kritikával illeti az árverések szervezőit, ha lenézik a közönséget (például a Kempinski szőnyeg-aukcióján), vagy ha túlzottan magasra becsülik a kalapács alá kerülő tárgyak értékét (mint tavaly szeptemberben a Polgár Galériában). De megglosszázza akár a Times cikkét is, amely egybemossa a súlyra mért arany és az érmék árát.

A Műértő cikkeli olvastatják magukat, a címek blikkfangoak, de nem rugaszkodnak el az utánuk következő szövegtől. A közölt hírdetések mintha válogatottak vagy szerkesz-

tettek volnának: úgy tudnak ízlésesek lenni, hogy közben nem veszítik el figyelemfelkeltő céljukat. Nyilván az olvasók és az üzleti partnerek köre is alakítja ilyen tekintetben egy-egy lap arculatát. A Műértő elsősorban a gyűjtők, műkereskedők, muzeológusok, a képző- és iparművészet iránt érdeklődők folyóirata, de emellett mindazoké, akik szeretnek múzeumba, kiállításra, galériába járni, régiségek titkait felfedezni, s a szépségen gyönyörködni.

Állandó szerzői között találjuk többek között Bánó Andrást, Bartha Lajost, Berényi Pétert, Kristó Nagy Istvánt, Spengler Katalint, Wagner Istvánt. Maga a főszerkesztő is hónapról hónapra megírja a maga penzumát, a mindig általa szignált vezércikket kívül legalább egy fontosnak ítélt témával foglalkozó anyagot, váltakozó műfajokban.

Lapszámról lapszámra visszatérő rovatok: Kiállítások, Mű és jog, Portré, Gyűjtés, Kitekintő, Műkereskedelem, Árverések, Múzeum, Kiállítási naptár. Beharangozza a belső külföldi állandó és időszakos tárlatokat, a hírovtat tájékoztat a világ műértőit foglalkoztató eseményekről. Táblázat közli az árverésre vitt műtárgyak előző havi kikiáltási és leütési árait. A körözött műtárgyak leírását és fotóját szintúgy minden számában megtalálhatjuk. A Nézetbörze olvasói véleményeknek ad helyet. A Mozaik rovat fejlődőkével várja a játékos kedvű olvasókat. Az új művészeti könyvek ismertetése is elmaradhatatlan. Nekem a visszatérő rovatok közül a Csók István aláírású glosszalevél az egyik kedvencem, annak is az a képes beszédben íródott darabja, amelyik az 1999. szeptemberi számban M. Kult (Értsd: magyar kultúra) megrendszabályozását panaszolja fel intellektuális iróniával.

A nyárra hasznos újítással állt elő a folyóirat: Ha arra jár... címmel számos külföldi képző- és iparművészeti látnivalót ajánl Antwerpenből és Bécsből Madridon és Párizson át Prágáig s a távolabbi New Yorkig. (Egyébként a szerkesztőség is hirdert utakat Londonba a Sotheby's árverésekre.) Ugyancsak a júliusi-augusztusi dupla számban mutatja be a japán Só és Dohány Múzeumát. Amúgy is kedveli a lap a kuriózumokat, a csali-

üveget, a szakállas puskát, az ebvédjegyet, a staniclikat, a kalamárisokat, a szovjet katonai holmikát gyűjtők és áruba bocsátók köréről éppúgy szól, mint a bakelitlemezek- vagy az érem- és bélyegkínálatról.

Címe fölött nemhiába viseli a folyóirat az angol szöveget:

THE HUNGARIAN

SUPPLEMENT TO MŰÉRTŐ

ART CONNOISSEUR

FREE COPY

JUNE 1999

ART • VALUE • ANTIQUITY

HVG PUBLISHING HOUSE

Minden számának középső lappárja angolul közli az újság legnagyobb érdeklődésre számot tartó cikkeit, valamint a kiállítástájékoztatókat és az árverési híreket.

Visszatérő témái között fontos helyet foglal el az értékmentés. A Szovjetunióba hurcolt műtárgyak visszaszolgáltatásának (nem túlzott) esélyeivel foglalkozik rögtön az első szám. A szerző megjegyzi: „...az Antall-kormány beiktatása óta eltelt esztendő alatt a tárgyak hollétének felderítésére és visszacszerzésére (restitúciójára) irányuló törekvések intenzitásában még ma is több politika, tétovázás és óvatosság tapasztalható, mint amennyi indokolt lenne”. (Hogy a magyar muzeológia önhibáján kívül mennyire tájékozatlan e tekintetben, arra a legjobb példa annak a négy Gulácsy-képnek az esete, amelyet a Szij Béla-féle monográfia még a Smetanagyűjtemény darabjaiként regisztrált, de e darabok néhány éve New Yorkban tűntek fel. Közülük a Karosszékben ülő leány című festmény remélt hazatéréséről a novemberi számban Fitz Péter elmélkedik.)

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma helyettes államtitkára, Visy Zsolt adott interjút a januári számban arról a nemzetközi konferenciáról, amelyet 1998 decemberében Washingtonban tartottak, a holokauszt korszakának tisztázatlan vagyoni kérdéseiről, arról, hogy a háború idején elrabolt műtárgyakat miként lehet visszajuttatni az arra jogosultaknak.

A múltidézés témakörében íródott Ráday Mihály cikke a hatvanas években lerombolt Nemzeti Szalonról, melyet a legújabb ötletek alapján némelyek az Engels téri buszpályaudvar furcsa épületében terveznek újjáéleszteni. Az Új Gresham-kör azonban máris működik, bár nincs bankszámlája, nem jegyezték be, nem akadt állandó helye, mégis módot ad a rendszeres találkozásra és eszmecserére, esetenként tárlatok létrehozására.

A napjainkban alakuló intézményeket is rögvést bemutatja a havilap. A teljesség igénye nélkül olvashattunk a Mai Manó Ház megnyitásáról, a szentendrei Művészet-Malomról, vagy a groningeni új múzeumból. Ez utóbbi nem csak megjelenésében megdöbbentő, de igazgatójának az intézmény

szerepéről alkotott véleménye sem szokványos. Frans Haks szerint a múzeum ma hasonló szerepet tölt be, mint egykor a templom. Szentély ez, ahol hódolattal adózhatunk a múlt időnek, tiszteleghetünk a letűnt történelmi korszakok tárgyi emlékei előtt (1999. márciusi szám).

A múzeumügy különböző területein dolgozókat mutatják be a portrék, többek között Miklós Pált, a Hopp Ferenc Múzeum nyugalmazott igazgatóját, Jerger Krisztinát, a Múcsarnok neves kiállítás-rendezőből lett igazgató-helyettesét vagy Endrei Walter nemzetközi hírű textiltörténészt.

Vállalt szerepéhez híven szolgálja a műgyűjtők tájékoztatását. Körképet ad a becsüsképzésről, leltárt készít a műtárgy-kereskedelemtől, amelynek forgalma tavaly meghaladta a hárommilliárdot. Tanácsot, hogy miibe és milyen arányban fektesse pénzét a gyűjtő, menjen-e a rubel leértékelése idején Oroszországba bevásárolni, vagy inkább kínai érmeket vásároljon. Van, aki azt javallja, hogy festményt inkább egyet vegyünk, de nagyon jót, amelynek művészi értékén túl esztétikai érzékéről is meg vagyunk győződve, más azt ajánlja, hogy ne „neveket” vegyünk, hanem műveket, amelyek kiválasztásánál önnön érzékünkre hagyatkozunk. Közli a kapcsolódó adójogszabályokat, a kiviteli engedélyekre vonatkozó rendeleteket, amelyek természetesen korántsem kedvezőek korunkban, amikor olykor a médiák is műgyűjtő-ellenesek, kipellengérezik azokat, akik felelevenítik e régi polgári szokást.

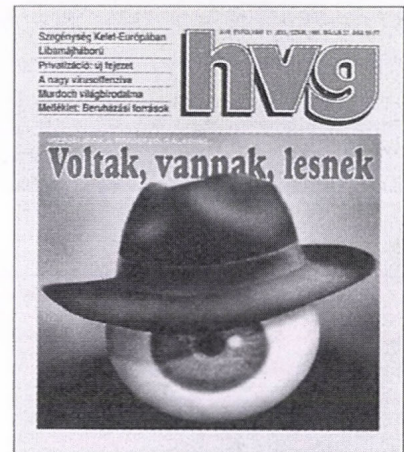
Végezetül néhány szó a Magyarországon egyedülálló, legfeljebb külföldi „rokonokkal” rendelkező folyóirat megszületéséről. A főszerkesztő Hajdú Éva 1998 tavaszán megkezdte a HVG Rt vezetését. Érvei szerint napjainkra megérett az idő, hogy az évtizede felélénkült műtárgy-kereskedelemnek saját lapja legyen. Terve meghallgatásra talált, ki próbálásra érdemesnek ítéltetett. Az ötletgazda nyáron kezdte szervezni az újságot, s a Műértő 1998 októberében már az árusoknál is volt. Azóta is ott van mind a mai napig. Mert profik és műkedvelők egyaránt igényt tartanak rá.

Szezonzáró festményárverés

A Kieselbach Galéria 8. képaucióján 333 tételre lehet licitálni. Június 18-án a Vígyszínházban kerül kalapács alá Máttis Teutsch János *Kompozíció* című (olaj, vászon, 23,5x32,5 cm, 1918 k.) képe. Kikiáltási ára 1,8 millió forint.

Címlaptárlat

A HVG húszéves történetének több száz válogatott, felnagyított címlapja látható június 10–20. között a Múcsarnokban.

Egy szobrász fotói

Csiky Tibor (1932–1987) szobrászművész hetvenes évek elején készült konceptuális fotómunkáit állítja ki június 25-ig a Vintage Galéria.

Iszlám gyűjtemények. Museum International 203. (1999/3.)

Gerelyes Ibolya

A folyirat e száma jelentős teret szentel hét kiemelkedő iszlám gyűjtemény bemutatásának, a téma iránt érdeklődő szakemberek, gyűjtők, illetve a múzeumlátogató közönség figyelmét egyaránt felkeltve. E figyelem egyébként a múlt század második felétől vált egyre intenzívebben az iszlám művészet emlékei felé.

Az első ilyen témájú, kisebb kiállítást Párizsban rendezték 1878-ban. Ezt követte a Burlington Fine Arts Club 1885-ös londoni kiállítása (Exhibition of Persian and Arab Art), amely az angol magángyűjtemények anyagát mutatta be. Kevésbé ismert, hogy a következő évben az Ipolyi Arnold nagyváradi püspök gyűjteményéből rendezett budapesti kiállítás leggazdagabb csoportját éppen a keleti szőnyegek képezték. Csak ezt a bemutatót követte 1890-ben a bécsi szőnyegkiállítás. A századunk elején rendezett iszlám művészeti tárgyú kiállítások közül kiemelkedik az 1903-ban, Párizsban megrendezett Exposition de Artes Musulmans és az azóta is számtalanszor idézett, a kutatástörténetben korszakos jelentőségűnek tartott müncheni „Ausstellung von Meisterwerken Muhammedanischer Kunst” című 1910-es bemutató.

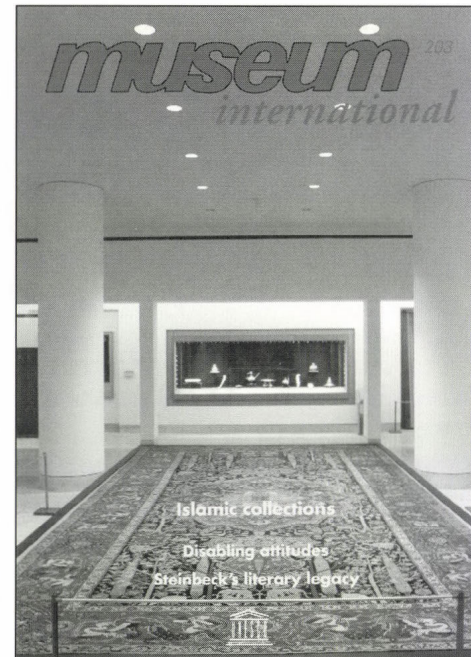
A legkorábbi európai iszlám gyűjtemények közé tartozik a berlini Pergamon Museum anyaga. Alapját az a hatalmas mennyiségű ajándék alkotta, amelyet II. Vilmos császár kapott 1898-ban Abdül-Hamid török szultánnál tett látogatása alkalmából. Az ajándék részét képezte a transzjordániai Msattából származó befejezetlen Omajjád palota homlokzata, amely azóta is központi tárgya a múzeum kiállításának. *Jens Kröger*, a berlini Museum of Islamic Art kurátora tanulmányában a múzeum gyűjteményének és

kiállításainak csaknem száz éves történetét ismerteti az 1904-es első megnyitótól a gyűjtemény háborús sérülésein, majd azt követő megosztásán a napjainkban lezajlott újragyesítésig, és a tervezett legújabb kiállítás felállításáig.

Hasonlóan történeti jellegű, ám meglehetősen kritikai hangvételű *Adel T. Adamova*, az Ermitázs kurátorának cikke, aki vitatja azt az általános gyakorlatot, amelynek értelmében a legtöbb múzeumban általában elkülönítve, a történeti koroktól és földrajzi vagy politikai egységektől függetlenül mutatják be az iszlám művészet alkotásait. A szerző azt az Ermitázsban is követett módszert helyesli, amely az iszlám művészetet szerves egységben tárgyalja az adott ország vagy terület történetével.

Sheila Canby, a British Museum muzeológusa, annak ellenére, hogy az általa tárgyalt gyűjtemény a maga nemében világviszonylatban is kiemelkedő, mégsem a gyűjtemény szakmai pozitívumait elemzi, hanem új megközelítési módokat keres, melyek segítségével az egzotikus gyűjtemények is közelebb vihetők a nagyközönség széles rétegeihez. Gyakorlatilag a bemutatás, illetve a közönségkapcsolatok olyan technikáit elemzi, amelyek bármely más gyűjtemény esetében is megszívlelendőek. Különösen figyelemre méltóak a kiállítási vezetőkre vonatkozó általános jellegű megjegyzései. Véleménye szerint a korábbi évtizedek megjelenésükben szürkébb, kevésbé látványos, ám szakmailag igényes kiadványait napjainkban felváltó színes ismertetőik messze kevesebb információt tartalmaznak, amit nem ment az a hallgatólagosan elfogadott, de vitatható álláspont, miszerint a látogatók többsége nem is igényel többet.

Nazan Ölcer, az isztambuli Museum of Turkish and Islamic Art igazgatója a fentiek-től eltérően, egészen más szemmel tekint az

iszlám gyűjteményekre, hiszen múzeumának anyaga nem valamiféle távoli különleges kultúra emlékeit foglalja magába, hanem az ország történelmének szerves része. Az I. Szulejmán szultán nagyvezére, Ibrahim pasa palotájában berendezett múzeum egyszerre ad otthont az oszmán művészet klasszikus, XVI-XVII. századi alkotásainak, illetve az e századi anatóliai néprajzi gyűjteménynek. Ez utóbbi gyűjtésével, illetve bemutatásával kapcsolatban feszeget általános érvényű, minden jelenkori néprajzi gyűjteményre érvényes problémákat az igazgatóasszony.

Zobreb Roobfar teheráni régészprofesszor a világ egyik legmodernebb iszlám múzeumával, az 1996-ban megnyitott teheráni Islamic Period Museum-mal ismerteti meg az olvasókat. Ugyancsak a műtárgyvédelem és a kiállítás XXI. századi módszereinek világába kalauzol el bennünket Ursula Dreibolz egy jemeni lelet, a nagymecset tetőszerkezete alatt talált, ún. Sanaa-kéziratok (pergamenre írt korai Korán-törödékek) bemutatása során.

A sorból kissé „kilóg” a párizsi „Institut of the Arab World”, amely mint Brahim Alaoui ismertetőjéből megtudjuk, egyszerre funkcionál múzeumként, illetve az arab kultúrát népszerűsítő intézményként.

A fenti tanulmányokat olvasva joggal merül fel a kérdés, hogy nem érdemelne-e a magyar múzeumokban szétszórtan őrzött iszlám anyag is egy, minden bizonnyal komoly közönségsikerre számító, közös bemutatóhelyet.

IX. századi perzsa tárgyak az Ermitázs kiállításában
Persian objects from the 9th century in the exhibition of the Hermitage
Fotó: L. G. Kheifetz

Museum heute 16-17. (1998. december – 1999. május)

Wellmann Nóra

A folyóirat decemberi száma a sváb tartomány múzeumairól ad körképet. Beszámol a tavaly első ízben átadott sváb múzeumi díjról, áttekintést ad néhány múzeum gyűjteményéről, érdekesebb kezdeményezésekről. Ilyen a nemrégiben új épületbe, egy átépített iskolába költözött 90 éves oettingeni helytörténeti múzeum, ahol egy szokatlan vállalkozás, ún. „bejárható raktár” nyújt bepillantást a múzeum háztartási-, ruha- és bútorgyűjteményébe. Ez a fajta bemutató, mely átmenet a kiállítás és a raktár között, nagymennyiségű tárgy szisztematikus csoportokban történő bemutatását teszi lehetővé. Új, sikeres kezdeményezés a múzeumban felállított „születésnap asztal”, ahová a látogatók a gyűjtemény gyarapítására szánt ajándékokat elhelyezhetik.

Szokatlan, figyelemfelkeltő vállalkozásnak tűnik „A zsidók Frankföldön” címmel megrendezett vándorkiállítás, mely egy átalakított buszban járta a tartomány városait. Az ingyenesen megtekinthető, terjedelmi okokból természetesen csak vázlatos áttekintésre vállalkozó bemutató elsősorban a diákokat és azokat a rétegeket célozta meg, melyek egyébként nem járnak múzeumba.

Részletes beszámoló foglalkozik a tavalyi Brecht-év alkalmából megnyitott, újjáalakított augsburgi emlékmúzeummal. A hidegháború évei és az azt követő időszak politikailag gerjesztett vitái, feszültségei és torzításai után Brecht szülővárosa immár szükségét érezte, hogy tisztelgen nagy szülőtte előtt és méltóképpen őrizze emlékét. Brecht szülőházában 1985-ben nyílt meg az első, ám pusztán az író augsburgi éveire korlátozódó kiállítás. 1998 februárjában, Brecht születésének 100. évfordulóján viszont megnyitotta kapuit az épület egészét birtokba vevő, Brecht életét, műveit és a Brecht-recepciót átfogóan bemutató múzeum. Természetesen megtalálhatók itt az emlékmúzeumok szokásos rekvizitumai: Brecht-ábrázolások, festmények és szobrok, Brecht-művek első kiadásai, híres Brecht-előadások plakátjai és fotói stb., ám a rendezők nem enciklopédikus teljességre törekedtek, hanem egy olyan élő kiállítás létrehozására, ami új benyomásokkal gazdagítja, gyakran meghökkenti a látogatót. Unalmas, egyforma vitrinek, fotó- és szövegtablók helyett minden terem más képet mutat, újszerű enteriőrök idézik fel az író életének fontosabb periódusait, legismertebb színműveinek világát. Néha mintha a brechti elidegenítés szelleme inspirálta volna a rendezőket a múzeumi tárgyak szokatlan fel-

használására. Ilyen például a Brecht édesanyjának hálószoba-berendezéséből kialakított enteriőr, ahol az ágyat ágyne-mű helyett fehér falap fedi, rajta fotók és Brecht-szövegek az augsburgi évekből. Az emlékházban egy szabadpolcos könyvtár is a látogatók rendelkezésére áll, ha el akarnak mélyedni a brechti életmű különböző darabjaiban.

A májusi számban Alsó-Bajorország múzeumai kapnak bemutatkozási lehetőséget. A tartományban 100 múzeum és gyűjtemény található, számuk az utóbbi 15 évben csaknem megduplázódott. A régióban a két múzeumi központ, Passau és Landshut mellett, a térség mezőgazdasági jellegéből következően elsősorban szabadtéri néprajzi, a paraszti lakáskultúrát, mezőgazdasági eszközöket és gépeket bemutató gyűjtemények találhatóak, nincs viszont központi természettudományi és néprajzi múzeum, és informatív, jól kezelhető múzeumi kalauz sem. Az elmúlt évtized során a tartomány sok múzeuma megújult, és létrehoztak több érdekes, új gyűjteményt is. Ezek közül is kiemelkedik a landshuti szobormúzeum, melyet Fritz Koenig szobrászművész alapította és a város közösen létesített. A középkori városfal mögött megbújó, hegybe vájt, 2000 m² alapterületű múzeum 1998-ban nyílt meg. Architektúráját a művésszel szorosan együttműködve alakították ki. Az izgalmas vállalkozásnak a sajtó és a közönség körében is rendkívül pozitív visszhangja volt. A művész munkásságának bemutatása mellett érdekes múzeumpedagógiai programokat is kínálnak: a diákokat a szobrászati alapfogalmakkal, a művészet múzeumi bemutatásának elveivel és természetesen Koenig oeuvre-jével ismertetik meg. A fiatalok egy alaprajz segítségével önállóan fedezhetik fel a múzeumot, s egy kézhez kapott, információkat és feladatokat tartalmazó mappa segítségével saját maguk állíthatják össze személyes „kiállítási katalógusukat”.

A látogatók informálásának kiállítás-technikai kérdéseivel foglalkozik a megújult passzau vármúzeumot bemutató írás. Több mint negyedszázada vitatkoznak már a szakemberek azon, hogyan egyeztethetők össze a klasszikus múzeumi feladatok és a modern médiatársadalom által támasztott igények, kialakítható-e kompromisszum a két véglet: a muzeológusok lidérces álma,

Disneyland, ill. a látogatók rémképe, az elefántcsonttoronyba vonult múzeum között. Egyfajta megoldási modellt kínál a passzau példája, melynek vezérlő elve, hogy a múzeum ne csak a művelődés, a történeti és művészettörténeti ismeretek elsajátításának helyszíne legyen, hanem játékos és látványos elemek tudatos alkalmazása révén minél szélesebb rétegek számára váljon vonzó szabadidős programmá. Az új koncepciót lépésenként, több mint tízéves időtartam alatt valósították meg, a visszajelzéseket – a látogatók véleményét ill. a passzau egyetemen folyó kutatásokat – is figyelembe véve. Mivel a passzau vár lényegében egy „középkori szabadtéri múzeum”, jó lehetőséget kínál arra, hogy az elterjedt klisékkel szemben valódi középkori viszonyokkal ismertesse meg, élményszerű formában, a látogatókat (pl. hideg, félhomályos, mindössze néhány korabeli fényforrás által megvilágított szobában gyertyafényenél kell kislábilizálniuk szövegeket). Bebizonyosodott, hogy a muzeális tárgyak szakszerű bemutatása semmiképpen nem áll ellentétben egy közérthető, izgalmas, közreműködésre ösztönző kiállítási koncepcióval. Igazolják ezt a gyerekek aktivitására építő játékos feladatok, számítógépes programok is, melyekben általában a szülők ugyanolyan lelkesedéssel vettek részt. Általánosítható tapasztalat, hogy egy ilyesfajta, „élő kiállítás” esetén sem kell tartani a látogatók fegyelmezetlenségétől – egy részük nem is mert élni az aktivitási lehetőségekkel, abból kiindulva, hogy „egy múzeumban nem szabad megfogni semmit”.

Museumvisie 1999/1., 1999/2. és 1999/3.

Deme Péter

A Holland Múzeumi Szövetség negyedéves folyóiratának ez évi első számában három, a másodikban két írás foglalkozik az oktatás és a múzeumok kapcsolatával. Elsőként arról olvashatunk, hogy ebben a tanévben a holland középiskolák egyharmada valósította meg a „Tanulmányok háza” koncepciót. Ez az oktatásban bevezetett újítás a tanulás önállóbb módszereit van hivatva segíteni, igénybe véve az iskolán kívüli intézmények, köztük természetesen a múzeumok kínálta lehetőségeket. Az amszterdami Rijksmuseum például külön „kereső mappát” állított össze a diákoknak és a tanároknak, de számos más múzeum is keresi a bekapcsolódás lehetőségét.

Hollandiában – az 1970-es évekhez hasonlóan – mostanában ismét egyre népszerűbb és igényteltebb a *múzeumpedagógia*. Rotterdam város múzeumai például igen aktívak ezen a téren, több kiállítást szerveztek már hangsúlyozottan pedagógiai cézzal és számos programmal. Tervezik a gyerekekhez szóló művészeti-kiállítási központ létrehozását is. A városban működő néprajzi múzeum

(Museum voor Volkenkunde) átalakítás miatt 1999 elején átmenetileg bezárt. Így most az 1994-ben megnyitott, igen sikeres „Elvárásolt világ” című, elsősorban gyerekeknek szóló multikulturális kiállítás sem látogatható. A tárlatot felkeresők képzeletbeli utazást tehetnek négy különböző kultúrájú térségbe: Törökországba és Marokkóba, Indonéziába, Hollandiába, illetve Surinam-ba és Curacao-ba. A közel 120 ezer látogató véleményét, tapasztalatait most elemzik, majd feldolgozás után beépítik a 2000 őszi újra megnyitni tervezett kiállításba.

Az Enkhuizen-ben lévő Zuidersmuseum két új kiállításának mottójául Sir Francis Bacon alábbi szavai szolgáltak: „A meglepetés az a mag, amelyből a tudás fája kinő”, tudjuk meg a folyóirat 2. számának egyik ezzel foglalkozó írásából. A „Gyereksziget” program keretében 4 és 12 év közötti gyerekek drámapedagógiai módszerek segítségével ismerkednek meg egy halászfalu életével az 1930-as években – kapcsolódva az általános iskolai történelem-oktatáshoz. A másik program (Öt tárgy a középpontban) a középiskolások mellett tulajdonképpen minden látogató érdeklődésére számot tarthat. Egyrészt maguk a tárgyak (a gyűjtemény öt kiemelkedő mesterműve) és történetük kielégítik kíváncsiságukat, hatnak az érzelmeikre, fantáziájukra, másrészt különböző források (fényképek, filmek, más tárgyak, visszaemlékezések) segítségével megismerhetik és feldolgozhatják e tárgyak történetét.

E szám másik idevágó cikke az 1998-ban megnyitott Zaans Museum hasonló (és ugyancsak a „Tanulmányok háza” koncepcióhoz kapcsolódó) programjait ismerteti. Ennek keretében múzeumpedagógusok és középiskolai tanárok együtt készítik elő a diákok múzeumlátogatását, lehetőséget adva számukra az önálló tájékozódáshoz és feldolgozó munkához.

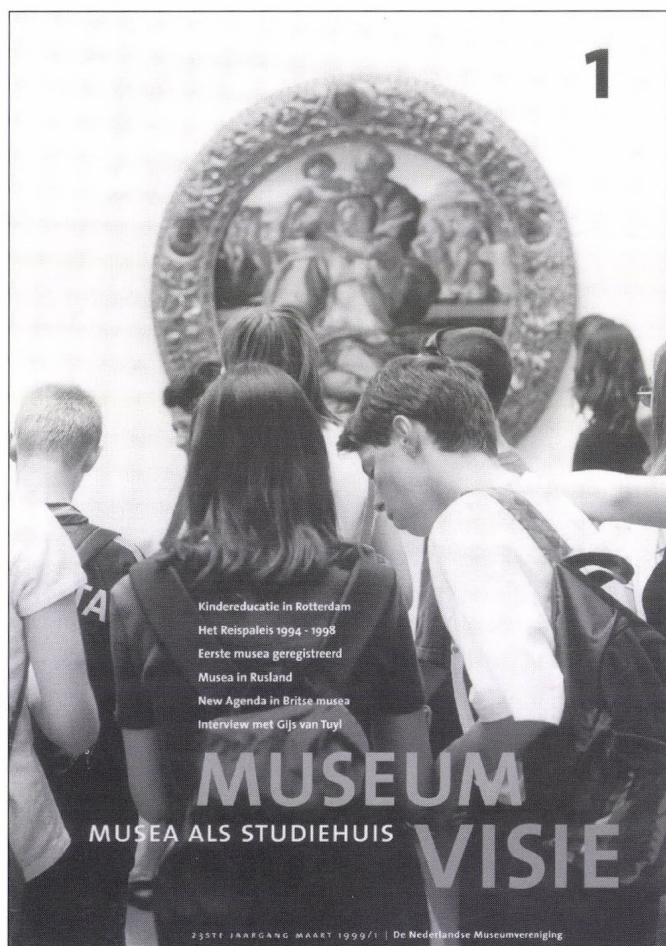
Elsősorban (de nem kizárólag) a brit példát követve Hollandiában is megkezdtek egy múzeu-

mi regisztrációs és akkreditációs rendszer (Registration Scheme for Museums and Galleries) kialakítását. Kezdeményezője a múzeumi szövetség volt, kísérleti helyszíne Észak- és Dél-Hollandia tartomány, ahol a helyi kormányzat nyújt hozzá anyagi támogatást. Itt ez év februárjáig 24 múzeum nyerte el a teljes regisztrációt, 34-et ideiglenesen regisztráltak, míg hét intézmény pályázatát elutasították. A rendszer „minimális szabványa” az ICOM által már régebben elfogadott meghatározáson alapul, a folyamatos működést és tartós nyitva tartást, a múzeumi munka teljeskörűségét, a gyűjtemények szakszerű kezelését és dokumentálását helyezi előtérbe. A tervek szerint 2002-ben már az ország valamennyi múzeuma megméretheti magát a regisztrációs rendszer keretében.

A folyóirat idei első számának középpontjában egyébként *Rick van der Ploeg* kulturális államtitkár azon gondolatai állnak, melyeket 1998. november 28-án a múzeumi szövetségben tartott előadásában fejtett ki. Kezdeményezte többek között, hogy a múzeumok mutassanak erősebb vállalkozó szellemet, merjék eladni vagy elcserélni, kölcsönözni gazdag műtárgykészletük egy részét, hosszabbítsák meg kiállításaik nyitva tartási idejét, használják aktívabban a korszerű információs és kommunikációs technológiát, általánosságban fordítsanak nagyobb figyelmet a bemutatásra, közkinccsételre. „Miért nem cserélik vagy adják el a múzeumok gyűjteményeik egy részét, hogy több forrásuk legyen a többi megfelelő kezelésére?” – tette fel például a kérdést, hozzátéve, hogy a kisebb, áttekinthetőbben rendezett és szervezett gyűjtemények jobban mobilizálhatók, anyaguk nagyobb része tárható a közösség elé.

A szerkesztőség négy vezető múzeumi szakembertől kért rövid véleményt a fentiekkel kapcsolatban (ezek a 9. oldalon olvashatók), emellett három hosszabb írás is foglalkozik a témával a *Visie* (Látvány) című rovatban.

Rudi Fucks, az amszterdami Stedelijk Museum igazgatója szerint az államtitkár által felvetett megoldások nagyon nehezen képzelhetők el, hiszen szívük mélyén a szakemberek is bizonytalanok, illetve féltik valamennyi műtárgyukat. Egyébként is, mielőtt bármit is tesznek a gyűjteményekkel, minden múzeumnak fel kell(ene) deríteni a mögöttük meghúzódó történetet. Vagyis egy, a tartalomra koncentrálnál vagy leíró elemzést kell készíteni, így tisztázva, mit is lehet és kell elmondani róluk. Semmiféle kulturális vállalkozó szellem ezt nem helyettesítheti. A kurá-

toroknak tehát időt kell adni arra, hogy a korábbinál jobban elmélyedhessenek a gyűjteményekben.

Jettege Boltten-Rempt, a leideni Stedelijk Museum De Lakenhal igazgatója írásában azt tekinti át, hogyan születtek és alakultak ki a gyűjtemények a múltban. A teljesség keresése volt az irányadó, ami egyben a „minőség” keresésére is módot adott. Beszámol saját múzeuma és a gyűjtemények születéséről, fejlődéséről, az adományok és hagyatékok kiemelkedő szerepéről. Határozottan ellenzi az államtitkár kezdeményezését, a gyűjtemények egyes részeinek cseréjét vagy eladását. A kulturális örökséget tisztelni kell, állítja, de rögtön hozzát teszi: változó, mindig új szempontok figyelembe vételével. A gyűjtés és megőrzés, valamint a hozzáférhetőség biztosítása egyaránt olyan hagyomány, amelyet nem lehet egyszerűen egy kicsivel több vállalkozó szellemmel helyettesíteni.

Henk van Os egyetemi oktató és szakértő sem ért egyet az államtitkár felvetésével. Szerinte minden műtárgy „értéktelenné” válik, amint kiállításra kerül, illetve új, immateriális jelentést kap: a közösség érdekében van ott. Abban sem lát problémát (szemben Rick van Ploeg-gel), hogy a múzeumi gyűjtemények mindössze öt százalékát láthatja a közönség. Szerinte az állam képviselőjének nem a túlzásfolt raktárakról kellene panaszkodnia, hanem – ha szükséges – el kell marasztalnia a múzeumban dolgozókat azért, mert programjaik fantáziátlanok, reklámtevékenységük nem eléggé vonzó vagy egyszerűen nem elég bátrak. Ezek a fő okai ugyanis a szerző szerint annak, ha a raktárak nem jól szervezettek, a látogatók pedig elmaradnak.

A vita a múzeumi gyűjteményekben szükségesnek látszó szelektálás és egyes műtárgyak elidegenítése körül tovább zajlik az idei 2. számban is. Kiderül, hogy a témának külön fejezetet szenteltek a múzeumi etikáról szóló és 1991-ben megjelent dokumentumban, ennek ellenére nincs egyetértés a kérdésben. Az elidegenítés lehetőségének pártolói és ellenzői egyaránt sürgetik egy világos, minden érdekelte egyértelműen eligazító „Szelektálási és elidegenítési kódex” megalkotását. Ennek érdekében ez év novemberében három napos konferenciát szerveznek Amszterdamban.

A Holland Múzeumi Szövetség központjában dolgozó *Hans van de Bunte* írása a 3. számban ugyancsak ehhez a témához kapcsolódik. Leszögezi, hogy a múzeumoknak (a kulturális vezetés szándéka szerint) bővíte-

niük kell látogatóik körét (elsősorban a fiatalok és a bevándoroltak között) és növelni a gyűjteményeken és velük kapcsolatos tevékenységen alapuló bevételt. Ezután beszámol arról a május 17-én rendezett találkozóról, ahol számos múzeumi vezető ismertette az új „vállalkozói szellemben” hozott döntéseit és terveit. Íme néhány példa: a tilburgi Textilmúzeumban ismét megindították a gépeket és így tesznek szert újabb bevételekre; a Rembrandthuis új épületet tervez venni és benne információs központot kialakítani; a Zaans Múzeum azzal vonz több látogatót, hogy átrendezte kiállításait és megnyitotta a raktárak egy részét a látogatók előtt.

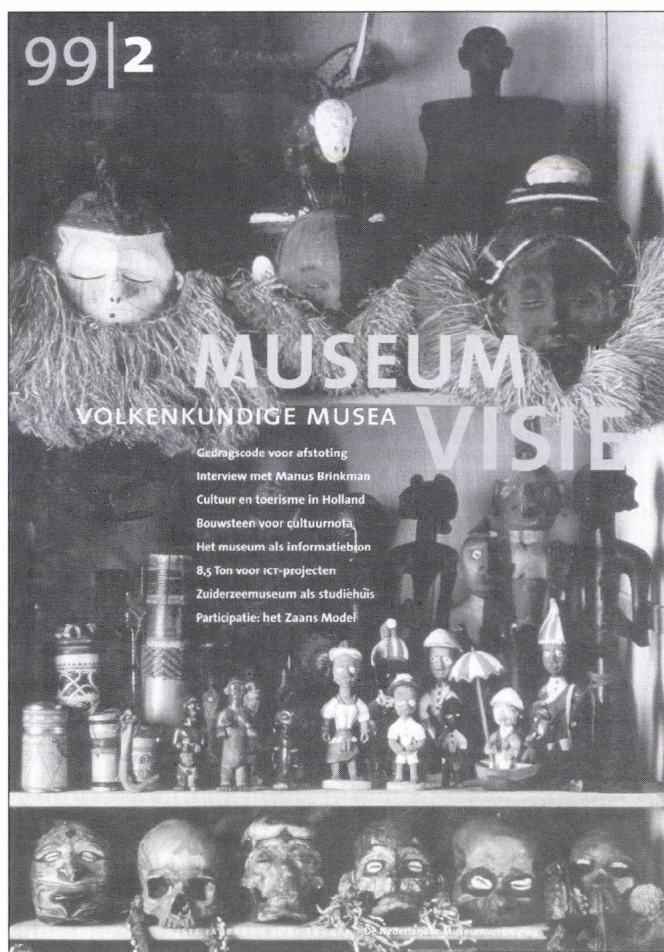
inkább az „én” vagy „mi” és a „mások” közötti különbség bemutatása, érzékeltetése és elfogadtatása lehet.

Susan Legêne úgy véli, az etnográfiai múzeumok jövőjét firtató kérdésre az érvényes választ a társadalomban jelenleg betöltött szerepük vizsgálatával kaphatjuk meg. A mai holland társadalom kulturális és etnikai összetétele a korábbiakhoz képest egyaránt oly mértékben megváltozott, hogy ez már alapvetően kérdőjelezi meg a szóban forgó intézmények legitimitását (legalábbis jelenlegi formájukban). A cikk szerint a hogyan továbbra csak az lehet a válasz, hogy meg kell szüntetni a különbséget a néprajz, a népművészet és a művészet között. (Mint talán ebből a nagyon rövid áttekinetéstől is érzékelhető, a vita nem általában a néprajzi múzeumok jövője körül folyt, hanem azon intézményeket érinti, amelyek a gyarmatosító múltban „begyűjtött” és más, távoli kultúrákat reprezentáló anyagokat őriznek.)

A már ismertetett írások mellett hosszabb interjú közöl a folyóirat *Manus Brinkmann*-al, aki 1998 tavasza óta az ICOM főtitkára, korábban pedig a Holland Múzeumi Szövetség igazgatója volt. Számos aktuális és égető kérdésről esik szó, többek között a világ kulturális örökségének védelmét szolgáló Blue Shield Bizottság működéséről és ennek fontosságáról. Brinkmann emellett kifejti: bár fontosnak tartja az egyéni tagságot is, növelni szeretné az ICOM intézményi tagjainak számát, hogy valóban a múzeumok nemzetközi szövetsége legyen. Úgy véli, ezzel erősebbé és hatékonyabbá válhat a szervezet minden területen, például a kormányzati és parlamenti lobbymunkában és az illegális műkincs-kereskedelem elleni harcban.

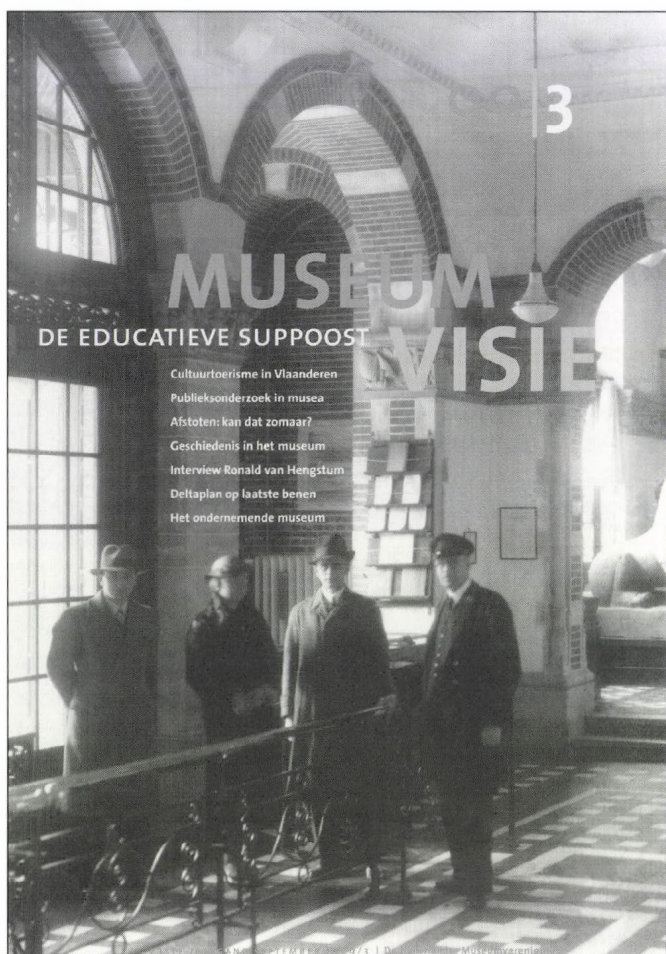
A kultúra és a turizmus új fázisban címmel *Annemarie Vels Heijn*, a holland szövetség jelenlegi igazgatója arról ad

tájékoztatót, hogy törekszik az ottani Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztérium újra és újra ráébreszteni a polgárokat arra, hogy a kultúra gazdasági tényező. Kutatásokat szervez, kiadványokat jelentet meg, konferenciákat rendez, illetve támogatja ezeket a tevékenységeket a kulturális turizmus témakörében. A Holland Turisztikai Tanács ugyanakkor évek óta rendszeresen találkozik a huszonöt legfontosabb és legnagyobb múzeum képviselőivel. A cikkből az is kiderül, hogy a „totális város” turisztikai elképzelésében, programjában a múzeumok (különösen a történeti és kultúrtörténeti gyűjteményekkel bírók) szerepe egyre fontosabb, hiszen hírművek és vonzerejük nyomán nő az adott város meglátogatása iránti igény és kedv.

A 2. szám Visie rovatának témája: *Etnográfiai múzeumok a XXI. században*. A témát körüljáró három cikk más-más szempontból vizsgálja ezt a kérdést és jórészt más-más következtetésre is jut. *Harrie M. Leyten* szerint öt lehetőség áll az etnográfiai múzeumok előtt. Ezek: megszüntetés vagy felszámolás; átalakítás történeti-néprajzi múzeumává; átalakítás a világkultúra múzeumává; átalakítás az összefüggések múzeumává; átalakítás a multikulturális társadalom múzeumává.

Pieter ter Keurs úgy véli, talán a legfontosabb jellemzőjük e múzeumoknak, hogy a gyarmati és gyarmatosító múlt termékei. A mai létező társadalmakban azonban létezésük jogosságát már a jelenben és a jelenleg kell keresniük és igazolniuk. Szerinte ez leg-

A 3. szám központi, a Visie rovatban tárgyalt témája a történelem a múzeumban. *Wim Vroom* írása abból a gondolatból indul ki, hogy a Rijksmuseum három osztálya (Holland történelem, Festmények és szobrok, Díszítőművészet) gyűjteményeit egységes, integrált kiállításba kellene foglalni. Szerinte az e témában immár 1911 óta folyó vita fókuszában az áll, hogy a történészek szerint helytelen, ha a történelmi tárgyakat a képzőművészeti kiállításokban pusztán kor- és hangulatfestő háttérként alkalmazzák. A művészeti alkotásokat is történelmi összefüggésbe kell állítani, mert ez jelentősen növeli a kiállítások értékét, hatását, véli a Rijksmuseum Holland történelem osztályának egykori (1973-1995) vezetője.

Utódja, *Peter Sigmond* szerint a viták, eszmecserék és tervek végső célja egy olyan kiállítás megvalósítása, ahol nincsenek ismétlődések, a gyűjtemények pedig egymást erősítik. Nehéz persze ezt megvalósítani, részben azért is, mert a festmények, szobrok és egyéb műalkotások jórészt csak a XIX. századig találhatók a gyűjteményekben, míg a történelem természetesen azóta is tart. Ennek ellenére meggyőződése, hogy a művészet és a történelem egyenlő mértékben kell jelen legyen a tárlatokon.

Renée Kistemaker, az Amszterdami Történelmi Múzeum vezető munkatársa azt a folyamatot mutatja be, amellyel 1993 óta a múzeum új állandó várostörténelmi kiállítását ké-

szítik elő. Vitaülések, ötlebörzék, látogató-vizsgálatok egész sorát szervezték, sőt, kisebb kísérleti kiállításokat is rendeztek. Új elemként jelent meg a történelmi anyag gyűjtésében a szociológiai-etnográfiai megközelítés. Számos hagyományosan értelmezett történelmi téma helyét a kultúr- és mentalitás-történet foglalta el. A politika- és ideológia-történet háttérbe szorult, helyette az emberek, embercsoportok életének bemutatása kerül a középpontba.

Henk Maurits főszerkesztő cikke arról a felmérésről ad rövid áttekintést, előzetes gyorsjelentést, amely a kulturális turizmusnak a flamand városok életében, fejlődésében játszott szerepét kutatja. Ennek keretében 23 ezer látogatót kérdeztek meg 23 településen. Az összegzés

megerősíti azt a közismert tényt, hogy a műemlékek és múzeumok erőteljesen vonzzák és orientálják a turistákat, és ezzel jelentősen hozzájárulnak a települések turizmusból származó bevételeinek növekedéséhez.

Marina Raymakers és *Judikje Kiens* érdekes írása arról a vizsgálatról számol be, melyet a Holland Múzeumi Szövetség végzett a múzeumi teremőrök körében. Egyre több intézményben törekednek arra, hogy a korábbi passzív szerepe helyett bevonják őket a látogatók tájékoztatásába, illetve a kiállítások bemutatásába. Van, ahol az új munkatársak felvételénél ez már döntő szempont, másutt a már alkalmazásban állók belső képzését szervezik meg. Az amszterdami Tropicmuseum példája szerint ezen a módon a teremőrök fokozatosan informátorokká és tárlat-, sőt, olykor foglalkozásvezetők-ké válhatnak.

Letty Ranshuysen szociológus a hagyományos látogató-vizsgálati formák szélesebb összefüggésekbe ágyazását sürgeti. Statisztikai elemzések, a már rendelkezésre álló belső információk (például pénztári adatok) összegyűjtése és értékelése nélkül kár ebbe a munkába belevágni. Minőségi elemzéseknél és stratégiai döntések megalapozásánál is csak akkor lehet e vizsgálatok eredményeit felhasználni, ha valóban minden fontos szempontra kiterjednek.

Tjeerd Schiphof jogász azokról az érvényben lévő törvényeket, jogszabályokat és

egyéb körülményeket járja vázlatosan körbe, amelyek a gyűjtemények ésszerű és indokolt csökkentését is gátolják ugyan, mégis szükségesek ahhoz, hogy meg lehessen akadályozni a valóban értékes műtárgyak és műtárgy-csoportok akár a fenntartó, akár más által kezdeményezett, de meggondolatlan és megalapozatlan, a kulturális örökség szegényítését jelentő eladását vagy átadását.

A folyóirat két szerkesztője hosszabb interjút készített ebben a számban a holland minisztérium Kulturális Örökség Igazgatósága vezetőjével. *Ronald van Hengstum* első sorban a 2001 és 2004 közötti évekre szóló kultúrpolitika néhány, az előkészítés során megfogalmazott alapelvét mutatja be, valamint azt a folyamatot, melynek során az érintett szakemberek bevonásával megszületik majd ez a dokumentum. A magas rangú állami tisztviselő szerint a múzeumoknak újra kell gondolniuk egész gyűjteményi politikájukat, mert a jövőben csak a hatékonyabb (sőt, költség-hatékonyabb) munka lehet eredményes ezen a téren is.

Az egyes számban találunk még beszámolót az oroszországi Vologda múzeumainak meglehetősen sanyarú helyzetéről, és interjút a németországi Wolfsburg művészeti múzeumának holland igazgatójával; a második számban pedig összefoglaló olvasható a múzeumok információs tevékenységéről, lehetőségeiről, valamint az ezzel összefüggő, igen jelentős összegű állami beruházásokról.

Szakmai díjak és kitüntetések

Szent István király ünnepén a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által adományozott *Móra Ferenc Díjat* az alábbi kollégák kapták meg:

Dr. Halmágyi Pál történész (József Attila Múzeum, Makó), a makói múzeum igazgatójaként végzett munkájáért és helytörténeti kutatásaiért;

Dr. Matskási István (Magyar Természettudományi Múzeum) az intézmény irányítása, a Ludoviceumba való átköltözés megszervezése terén főigazgatóként végzett munkájáért, muzeológusi tevékenységéért, a Pulszky Társaság–Magyar Múzeumi Egyesület elnökéül folytatott munkásságáért;

H. Tóth Elvira régész (Katona József Múzeum, Kecskemét) a múzeum tudományos munkatársaként végzett régészeti, kiállítás rendezési és tudományos publikációs tevékenységéért;

Dr. Veres László (Herman Ottó Múzeum, Miskolc), a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei

Múzeumi igazgatóság és a Herman Ottó Múzeum irányításáért, tudományszervezői, szerkesztői, kiállítás-rendezői tevékenységéért, történész-muzeológusi munkásságáért.

Ugyancsak augusztus 20-a alkalmából a NKÖM Múzeumi Osztálya a szakmai kuratórium javaslata alapján az alábbiakat részesítette *Nívó Díjban*:

Faludi Ildikó és *Kovács Éva* muzeológusok, a Gödöllői Királyi Kastélymúzeum állandó kiállításainak megszervezéséért, a múzeumi nyilvántartás kialakításáért, színvonalas kiadványok elkészítéséért;

Dr. Hír János, a pásztoi Városi Múzeum igazgatója az „Évmilliók üzenete Nógrádban” című, Magyarországon egyedülálló földtani és öslénytani kiállítás megszervezéséért és megrendezéséért;

Jeszenkovits Tiborné múzeumpedagógus, a Budapesti Történeti Múzeumban végzett közművelődési tevékenységéért, mindennek előtt az utóbbi években az általános iskolá-

sok részére szervezett jelmezes történeti játékok megrendezéséért;

Dr. Kiss Attila, a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársa a szilágysomlyói gepida aranykincsek bécsi és budapesti kiállításának megszervezéséért és megrendezéséért, a színvonalas kiállítási katalógusok elkészítéséért;

Dr. S. Nagy Anikó, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum igazgatóhelyettese, „A tea kultúrtörténete” című nagysikerű kiadványért;

Számadó Emese, a komáromi Klapka György Múzeum vezetője, régészeti és kiállítás-rendezői munkásságáért, a római kori Brigetio település feltárásáért, a közelmúltban előkerült szarkofágok leletanyagának feldolgozásáért és múzeumi bemutatásáért.

Gratulálunk valamennyi elismerésben részesített kollégának!

A Pulszky Társaság hírei

Nemzetközi elismerés

(1999. augusztus 29–szeptember 3.)

Az ICOM Konzerválási Bizottságának Lyonban és Párizsban megrendezett 12. Triennáléján *Tímárné dr. Balázs Ágnes*, az egyetemi Tárgyrestaurátor Szak vezetője, a Pulszky Társaság választmányi tagja ismét a Konzerválási Bizottság 8 tagú vezetőségébe került és 3 évre alelnöki funkcióra érdemesítették. Emellett asszisztens koordinátora lett a Restaurátorképzési Munkacsoportnak.

Elnökségi ülés (1999. szeptember 9.)

A testület meghallgatta a *Wollák Katalin* (menedzsment tagozat), *Kovács Judit* (közművelődési tagozat), *Elekfi Péter* (műtárgyvédelmi tagozat) és *Poroszlai Ildikó* alelnök (kis múzeumok tagozat), valamint *Bodó Sándor* alelnök (múzeumtörténeti szakbizottság) szóbeli tájékoztatását az ebben az évben eddig végzett munkáról és a további tervekről. Megállapította, hogy a tagozatok a maguk területén eredményes tevékenységet folytatnak.

Az elnökség hivatalosan is gratulált *Matskási István* elnöknek a Móra Ferenc díj elnyeréséhez; tudomásul vette *Deme Péter* ügyvezető elnök tájékoztatását a Társaság pénzügyi helyzetéről, valamint bejelentését,

hogy szeptember 1-től a Társaság új ügyvezető titkára *Murvai Adrienn*. Elfogadta a Jász Múzeum meghívását és úgy döntött, hogy a soron következő közgyűlést 2000 első negyedévében Jászberényben rendezik. Egyetértett azzal, hogy *Kriston Vízi József* főtitkár kezdjen hozzá annak a kötetnek az összeállításához, amely a Pulszky Társaság 1993-tól végzett tevékenységének dokumentumait tartalmazza; hozzájárult, hogy a májusi rendkívüli közgyűlésen elfogadott és a bíróság által is jóváhagyott alapszabály nyomtatott formában is megjelenjen.

Folyóirat-bemutató (1999. szeptember 13.)

Az immár hosszú évek óta havonta megtartott Múzeumi Sajtókávéház rendezvényén, a Magyar Nemzeti Múzeumban a MAGYAR MÚZEUMOK főszerkesztője, *Selmeczi Kovács Attila* és felelős szerkesztője, *Deme Péter* tájékoztatták a megjelenteket a folyóirat elmúlt öt évéről, és bemutatták az 1999. évi 3. számot.

Magyar-holland műhely

(1999. szeptember 14.)

A két ország múzeumi szövetségei által gondozott, a minisztériumok által támogatott együttműködés keretében a magyar szervezők és *Johanna Kievit* holland koordinátor a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban tartott

egész napos találkozáson tekintették át az idei év eddig végzett munkáját, a további feladatokat és a következő évek terveit.

Szakmai elismerés (1999. október 1.)

A Kultúráközvetítők Társasága évek óta rendszeresen közgyűlési határozattal adományoz *Fehér Rózsa díjat* a közművelődés és a kultúráközvetítés területén kiemelkedő eredményeket elért közönségeknek, személyeknek. Ebben az esztendőben a kitüntetettek között volt társaságunk tagja, *Lovas Márta* múzeumpedagógus, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott fősztályvezetője, aki több évtizedes szakmai tevékenységéért, ezen belül a Történeti Játékház programjának kidolgozásáért és megvalósításáért részesült az elismerésben. A díjátadásra a Zene Világnapja alkalmából Nyíregyházán rendezett ünnepség és koncert keretében került sor.

A menedzsment tagozat rendezvénye

(1999. október 4.)

Az Iparművészeti Múzeumban tartott ülésen, melynek napirendjén a múzeumok regionális szerepe, menedzselési és PR feladatai, lehetőségei téma szerepelt, a kevés számú, ám érdeklődő hallgatóság előtt *Csongrádiné Balogh Éva* „A múzeumi menedzse-

lés változásairól, kihívásairól", *Somogyi Krisztina* pedig „A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum 2000-ben” címmel tartott előadást.

Elnökségi ülés (1999. október 7.)

A testület a Jász Múzeum javaslatára úgy döntött, hogy a soron következő közgyűlés időpontja 2000. március 3-4. (péntek-szombat), helyszíne Jászberény. A találkozó alkalmat nyújt arra, hogy plénumon és tagozati körben is aktuális szakmai kérdések megvitatására kerüljön sor. A szervezést a Pulszky Társaság és a Jász Múzeum közösen végzi.

A választmány 1999. november 18-án tartandó ülésére a tagozatoktól rövid írásos beszámolót és a jövő évre vonatkozó (anyagi igényeket is tartalmazó) munkatervet kell

bekérni. Az Ellenőrző Bizottság még ezt megelőzően tartson ülést, tekintse át a gazdálkodást és erről adjon tájékoztatást.

Foglalkozott az elnökség a nyilvántartási rendelet tervezetével, valamint a kulturális törvény tervezett módosításának véleményezése kapcsán a KKDSZ-től érkezett, egyeztető megbeszélésre szóló meghívással. A találkozón részt vehetnek az elnökség tagjai, a testület azonban csak a minisztérium által kiküldendő szövegtervezet ismeretében alakítja ki álláspontját.

Az elnökség nyugtázta, hogy a Pest Megyei Önkormányzat kezdeményezésére a minisztérium illetékes osztálya szakmai vizsgálatot fog folytatni a megyei múzeumi szervezetenél. Tudomásul vette, hogy a MAGYAR

MÚZEUMOK szerkesztőségi titkárként foglalkoztatja (félmunkaidőben) *Striczki Terézt*.

Kitüntetés és köszöntés

(1999. október 27. és november 4.)

Göncz Árpád köztársasági elnök *dr. Szentlélek Tyhamérnak*, a Pulszky Társaság alapítójának és tiszteletbeli elnökének 80. születésnapja alkalmából, kiemelkedő szakmai és közéleti tevékenysége elismeréséül, a Magyar Köztársaság Elnökének Arany Emlékérmét adományozta. Ebből az alkalomból a Pulszky Társaság és a Régészeti és Művészettörténeti Társulat választmánya közös baráti találkozón köszöntötte a barátok, kollégák, tanítványok és tisztelők nevében a Magyar Nemzeti Múzeumban.

E számunk szerzői

Balázs György dr. (1951)
etnográfus, kandidátus
főigazgató-helyettes
Néprajzi Múzeum
Budapest

Bánki Horváth Mihály (1973)
történész, régész
középiskolai tanár
Közgazdasági Szakközépiskola
Kiskunfélegyháza

Basics Beatrix dr. (1956)
művészettörténész főosztályvezető
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Benkő Elek dr. (1954)
régész
tudományos főmunkatárs
MTA Régészeti Intézet
Budapest

Bereznai Zsuzsa dr. (1957)
etnográfus
főmuzeológus, tanácsos
Katona József Múzeum
Kecskemét

Bóna István (1930)
régész, történész,
MTA rendes tagja
egyetemi tanár
ELTE

Deme Péter dr. (1950)
történész
főosztályvezető
Magyar nemzeti Múzeum
Budapest

Demeter Zsófia dr. (1950)
történész
kandidátus
tudományos főmunkatárs
István Király Múzeum
Székesfehérvár

Éri István (1929)
régész, történész
ügyvezető elnök
TKM Egyesület
Budapest

Fogarasi Zsuzsa (1955)
művészettörténész
muzeológus
Ráday Múzeum
Kecskemét

Gerelyes Ibolya dr. (1951)
történész, régész PhD.
főosztályvezető-helyettes
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Gócsáné Móró Csilla (1960)
népművelő
igazgató
Blaskovich Múzeum
Tápiószéle

Hajdrik Gabriella (1975)
régésztechnikus
Katona József Múzeum
Kecskemét

Jaksa Éva (1966)
tanár, művészettörténész
tanácsadó
Axa Colonia Biztosító
Budapest

Juhász Katalin (1961)
etnográfus
gyűjteménykezelő
József Attila Művelődési Központ
Angyalföldi Helytörténeti
Gyűjteménye
Budapest

ifj. Káposzta Lajos (1968)
történész
kulturális vállalkozó
Kiskunhalasi TV

Kárpáti László dr. (1951)
művészettörténész
muzeológus
Herman Ottó Múzeum
Miskolc

Klug Ottó dr. (1934)
vegyésmérnök,
kandidátus
könyvtárvezető
Országos Műszaki Múzeum
Öntödei Múzeuma
Budapest

Kóczyáné Szentpéteri
Erzsébet dr. (1941)
etnográfus
főosztályvezető
Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma
Budapest

Kriston Vízi József dr. (1953)
etnográfus
igazgató
Szórakaténusz Játékmúzeum
Kecskemét

Kustár Rozália (1974)
régész, etnográfus
muzeológus
Katona József Múzeum
Kecskemét

Limbacher Gábor dr. (1958)
etnográfus
főmuzeológus
Palóc Múzeum
Balassagyarmat

Löffler Erzsébet dr. (1951)
igazgató
Főegyházmegyei Hatóság, Érseki
Gyűjteményi Központ
Eger

Lukács László dr. (1950)
etnográfus
kandidátus
osztályvezető
István Király Múzeum
Székesfehérvár

Mátraházy Zsuzsa (1955)
újságíró
Magyar Nemzet
Budapest

Mészáros Ferenc dr. (1941)
biológus, kandidátus
főigazgató-helyettes
Magyar Természettudományi
Múzeum
Budapest

Mojzes Ildikó (1963)
népművelő
múzeumvezető
Rákospalotai Múzeum
Budapest

Paróczai Sándor (1960)
rendőr alezredes
kiemelt főnyomozó
ORFK Vagyon és Műkincsvédelmi
Alosztály
Budapest

Perger Gyula (1961)
etnográfus
igazgató-helyettes
Xántus János Múzeum
Győr

Romsics Imre (1963)
etnográfus
igazgató
Viski Károly Múzeum
Kalocsa

Starkné Koltai Margit (1929)
nyugdíjas
Kiskunhalas

G. Szabó Zoltán (1960)
etnográfus
főmuzeológus
Néprajzi Múzeum
Budapest

Szacsavay Éva dr. (1945)
etnográfus
főtanácsos
Néprajzi Múzeum
Budapest

Szalontay Judit (1947)
etnográfus
múzeumigazgató
Csornai Múzeum

Székely Zoltán (1970)
történész, művészettörténész
muzeológus
Xántus János Múzeum
Győr

Vámos Éva dr. (1950)
történész
kandidátus
főigazgató
Országos Műszaki Múzeum
Budapest

Vesztróczy Zsolt (1966)
történész
muzeológus
Testnevelési és Sportmúzeum
Budapest

Wellmann Nóra (1953)
történész
muzeológus
Magyar Állami Operaház
Budapest

„Szentcsalád-káponka”
házilag készített foglalat-
tal. A gipszszobor
a szentkúti búcsúból való.
Szandaváralja, Nógrád m.

Holy Family small chapel.
Szandaváralja, Nógrád
county

Fotók-photos:
Limbacher Gábor

Öltöztetés Betelem-oltár. Gyöngyöspata, Heves m., 1989
Betelem altar with dress-stans, Gyöngyöspata, Heves county, 1989

Mennyezetkazetta, XVIII. század. Szabadszállás, Bács-Kiskun m. — Ceiling panel, 18th C. Szabadszállás, Bács-Kiskun county

Fotó-photo: Kis László

Keresztelőmedence, 1440.
Segesd, Románia

Baptismal font, 1440.
Şaeş, Roumania

Fotók-photos: Benkő Elek

Keresztelőmedence, 1404.
Medgyes, Románia

Baptismal font, 1404.
Medias, Roumania

**MAGYAR
MÚZEUMOK**

